

גיליון תורני בעניני מצוות התלויות בארץ וכשרות המזון

תגובות שדה

גיליון 170 | תשרי - חשוון תשפ"ד

המכון למצוות התלויות בארץ
בריאות הטאור רבי שניאור זלמן רוח שליט"א

מידע הלכתי ♦ גנוזות וכתבי יד ♦ הגות ומחשבה ♦ מאמרים הלכתיים ♦ תשובות בהלכה

תנובות שדה

קובץ דו חודשי
בהוצאת 'המכון למצוות התלויות בארץ'
הקובץ יו"ל בסיוע:
משרד המדע - מינהל התרבות

כתובת המערכת:
המכון למצוות התלויות בארץ
ת.ד. 176 אלעד 4081003
טלפון: 03-9030580
פקס: 03-9030891

העורך:
הרב מנחם דרורי
tnuvot@macon.co.il

ניתן לשלוח מאמרים תורניים, מחקריים,
בתחומי עיסוקו של המכון, או תגובות
על הנכתב, לדואר האלקטרוני
המערכת תערוך ותפרסם את החומרים
לפי שיקול דעתה

...

הבהרה: גליון 'תנובות השדה' משמש
במה לרבנים ות"ח שונים

הפסיקה ההלכתית המוסמכת
מתפרסמת במאמרים שעל ידי המכון

מנויים:
דמי מנוי לשנה: 60 ש"ח
ניתן לקבל את הגליון בקובץ
דיגיטלי ע"י שליחת בקשה
למייל המערכת:

tnuvot@macon.co.il

תּוֹכַח עֲנִינִים

♦ גר' יון 170 - תשרי חשון תשפ"ד ♦

דבר העורך

ה. תחל שנה וברכותיה.....

מידע הלכתי - ראש המכון הגאון רבי שניאור ז. רווח שליט"א

ו. ♦ מעבר בין שנות המעשר ♦ חוקים בסימני ראש השנה ♦ חוקים בסך לנצח.....

גְּנוּזוֹת וּכְת"י

רבינו שריה דבליצקי זיע"א

ז. כת"י - דיני מוקף בהפרשת תרומות.....

הִגּוֹת וּמַחֲשֵׁבָה

הגאון רבי אברהם סלים שליט"א

ח. 'אודי' - עצם החיים.....

מֵאמְרֵים הַלְבָּתִּים

הגאון רבי שלמה משה עמאר שליט"א

ט. בענין בקשת מחילה ופיוס.....

הגאון רבי שניאור ז. רווח שליט"א

י. הדלקת נרות שבת ויום טוב בשמן תרומה.....

רבי משה יהודה לנדאו שליט"א

יא. כלאי הכרם במשתלות ובכרמים בזמנינו שנטועים בצפיפות.....

רבי אליאב גורטלר שליט"א

יב. זמן אכילת סעודות בראש השנה שחל בשבת.....

בִּיּוֹנֵי עֲמוּדֵי

הלכה למעשה - שו"ת מאת ראש המכון ורבני בית ההוראה שליט"א

תבלינים - מעשרות וניקוי מזדקקים * אכילת עראי מהגינה וברכת הגומל על ניתוח לייזר * סינון מים לפני שתיה בניו יודק * שנה רביעית בנקטרינה * ניקוי עלי גפן * הפקר לגבי מעשרות * גידול כוסברה ביתי * ערלה בשקדיה

יג.

ירח האיתנים

מפני מה נקרא שמו שמחת תורה, מפני כי החודש הזה הוא ירח האיתנים דתקיפו במצות כי רבים המה המצות שנעשים בו שופר וצום העשור ולולב ומינוי וישיבת סוכה. ולאחר כי עברו הימים האלה אם ירצה האדם לקיים מצות האלו אינו מועיל בזה כלום וא"כ כל אדם יפול בדעתו כי חלף ועבר ממנו נועם המצות היקרים האלה. בזה מורה לנו ביום שמחת התורה כי התורה הוא למעלה מן הזמן. כי בכל המועדים אנו אומרים מקדש ישראל והזמנים כי בני"ה הם המקדשים הזמנים ומועדים. אבל התורה היא נצחיות ותמיד בכל עת ועונה אשר הוא לומד בהלכות שופר ולולב הוא חשוב בעיני הבורא כאלו עשה המצוה בפועל ממש. כמ"ש ונשלמה פרים שפתינו כי מי שהוא עוסק בהלכות עבודת י"כ הרי הוא כאלו הקריב הקרבנות היום. וכן הוא בכל המצות. לזאת נכון הדבר לקרוא שמו שמחת תורה כי אין לנו שיור רק התורה הזאת והיא כלולה מכל המצות.

וזה הענין ג"כ מ"ש מראשית השנה עד אחרית שנה רמז שמצות תקיעת שופר בר"ה היא הגורמת לכל המצות של כל השנה כמ"ש להלן והי' אם שמוע תשמעו. כי מצות תקיעת שופר היא סגולה להביא את האדם לבחי' השמיעה ולקבל עליו עול התורה ומלכות שמים. וז"ש לא שמיע לא סבירא לי. והשמיעה הוא בחי' הקבלה והוא העיקר. ושמחת קבלת התורה הוא תמידית בכל השנה.

תפארת שלמה (מועדים, שמיני עצרת)

תחיל שנה וברכותיה

עומדים אנו בימים מיוחדים ומרוממים, זוכים אנו להתרומם טפח וטפחיים מעל החול והחומר בעת רצון של ימי הרחמים והסליחות, הבאים עלינו ועכ"י לטובה. 'תחיל שנה וברכותיה' (מתוך פיוט יאחות קטנה).

"שׁוֹבָה יִשְׂרָאֵל עַד ה' אֶלְקֵינוּ" (הושע יד, ב), ביארו בעלי המוסר והיראה 'שובה ישראל עד שהשם שאתה אומר בפיוך ומזכירו תמיד, הוא יהיה אלוקיך'. כלומר, שתדע ותרגיש ותחיה באופן והכרה שהקב"ה מנהיג ומשיגח עליך בכל פרט ופרט (ראה ב'לב אליהו' מערכת התשובה). ידוע שהאדם יכול להמליך את השם בפסוק שמע ישראל על העולם כולו ולנענע עם הראש בתיבה 'אחד' על פני כל רוחות העולם, אך שוכח באותה שעה להמליך את השם על עצמו הוא. זוהי עבודתנו. זהו חובתנו. זה זכותנו.

המשכיל אשר ממליך עליו את הקב"ה ורואה את יד השם בכל דבר אם גדול ואם קטן אם לטוב ואם למוטב, אינו עוד מתנהל בבחינת מצוות אנשים מלומדה אלא מצוותיו תפילותיו ולימוד תורתו הם מתוך הלב בהתלהבות ושמחה. כאשר זוכה האדם העובד ומתעלה לחיות בהרגשה של 'קרבת אלוקים לי טוב', הרי הוא שם לבו והנהגתו בהשם יתברך ואינו ממנה לאבד את שיווי משקלו לנהוג במידות הרעות, אלא אדרבה, רואה בכל דבר את החסד והטוב של בורא העולם.

מגשימים אנו בהתרגשות של מצוה לפני תלמידי חכמים יושב אוהלים ויודעי ספר את הגיליון החדש 'תנובות שדה' המכיל מאמרים מרבני ישראל ורבני המכון על מצוות התלויות בארץ, וכן דברים שהזמן גרמן, לחודש ירח האיתנים לקראת הימים הנוראים הבעל"ט, מאמרי הגות והלכה כפי שתחזינה עיני הקורא בדף הבא בתוכן העניינים.

כמה מילים עם סיומה של שנת תשפ"ג: זכות זכינו משמים ב'מכון למצוות התלויות בארץ' להגדיל ולהאדיר את תורת ארץ ישראל בפרט ואת ד' אמות של הלכה בכלל. להורות את הדרך אשר ילכו בה, ע"י מורינו איש על העדה הגאון רבי שניאור זלמן רוח שליט"א אשר הקים את המכון לפני שלושים שנה בשנת תשנ"ד על פי בקשת ובהדרכת מר"ן מלכא רבינו עובדיה יוסף זצוק"ל אשר כל הימים אשר זכינו לחיות בצילו עמד המכון תחת נשיאותו וקבלנו ההדרכה ממנו הלכה למעשה.

בשנה החולפת זכינו ביתר שאת ועזו להנגיש ולהאיהב את תורת השם לרבים השואלים ומבקשים להוסיף דעת ויראה מדין ועד באר שבע מכל החוגים והעדות, במענה יום יומי משודרג מבוקר עד ערב ב'קו ההלכה והכשרות' ובמדיות השונות, ע"י מורינו הרב שליט"א ואתו רבני בתי ההוראה תלמידי חכמים מופלגים הבקאים בהלכות מעשיות, בכשרות המזון, בתרומות ומעשרות, בערלה וכלאים, בחרקים ונגיעות, ועוד ועוד בכל חלקי השו"ע ומעבר לזה.

בשמחה ובהתרגשות מביטים אנו לאחור על סיעתא דשמיא שזכינו לה. מתפללים ומייחלים "יהי י-הוה א-להינו עמנו כאשר היה עם אבותינו אל יעזבנו ואל יטשנו", שנזכה להמשיך להרבות את תורה ארץ ישראל ולהאדירה, שיתגדל ויתכבד שם שמים על ידינו. שנזכה לקבל את הגואל משיח צדקינו בכ"א.

בברכת שנה טובה כוח"ט

העורך

רב קהילת 'משכן התורה' אלעד
וראש המכון למצוות התלויות בארץ

• מעבר בין שנות המעשר • חרקים בסימני ראש השנה • חרקים בסכך לנצח

דיני מעבר בין שנות המעשר

א. נאמר בתורה "היוצא השדה שנה שנה" ודרשו חז"ל מכאן שאין מפרישים משנה על חברתה, ואפילו שתי השנים זה אותו סוג מעשר כמו עכשיו בשנת תשפ"ג ותשפ"ד ששניהם מעשר שני. ולכן יש חשיבות לשייך כל פרי וירק לשנת הגידול שלו. את ההשתייכות קובעים שני דברים, א. ראש השנה של אותו סוג פרי. ב. השלב בגידול שקובע שמאותו שלב הוא משתייך לשנת מעשר מסוימת.

ב. ראש השנה לתבואה, לקטניות ולירקות הוא באחד בתשרי. ומאידך ראש השנה לאילנות הוא טו בשבט. השלב הקובע את שייכות הגידולים אל שנת המעשר, איננו שווה בכל הגידולים. כאשר בירקות השלב הקובע הוא "לקיטה". בתבואה וקטניות השלב הקובע הוא "הבאת שליש". ובפירות האילן השלב הקובע הוא "חנטה" שהוא הבאת שליש [=בישול, כך אנו נוהגים להורות למעשה].

ג. ולכן למעשה בירקות שהשלב הקובע הוא הלקיטה, שפירושה, הלקיטה בפועל ממקום הגידול, אפילו אם נגמר הבישול של הירקות לחלוטין בשנה החולפת. לפיכך, ירקות שנלקטו לפני ראש השנה תשפ"ד, אי אפשר לעשרם יחד עם ירקות שנלקטו לאחר ראש השנה, אף שנגמר בישולם לחלוטין בשנת תשפ"ג.

ד. יוצא דופן הם הירקות שכבר נפסקה יניקתם לגמרי ויבשו עוקציהם המחוברים, אף שנלקטו בפועל בשנה הבאה, יהיה דינם כדין השנה הקודמת, וכן הדין בבצלים הסריסים [זן מסוים] ובפול המצרי שהפסיק להשקותם שלושים יום לפני השנה החדשה. וכן הדין בפפריקה שמונעים מהם מים יותר משלושים יום לפני ר"ה, שדינם כיבול שנה הקודמת אף שנלקטו אחרי ר"ה, הן לענין שביעית והן לענין תרומות ומעשרות.

ה. תבואה וקטניות משתייכים לשנת המעשר לפי שלב 'עונת המעשרות', שלב זה הוא בהגיע היבולים לשליש בישולם, אם הביאו שליש לפני ר"ה שייכים לשנה הקודמת, ואם הביאו שליש לאחר ר"ה, מתעשרים כמו השנה החדשה.

ו. הלכה למעשה, הקונה פירות וירקות בשוק בעונות המעבר בין השנים, עליו להבחין בין סוגי הפירות השונים, ובין תקופות השנה השונות. ובכל הקשור לראש השנה הקרב ובא, יש חשיבות להבחין בירקות טריים, כאשר מסתבר שכל הירקות שיהיו בשוק החל מכמה ימים לאחר ר"ה, שייכים הם לשנת המעשר החדשה. מאידך ירקות מאוחסנים, כגון בצל יבש, הואיל ומעורבים

בשוק בצלים טריים וישנים, יש לברר את זמן לקיטתם. ואם אי אפשר לברר, יעשר שני עישורים מספק.

חרקים בסימני ראש השנה

נהגו בקהילות ישראל, לאכול סימנים מיוחדים המסמלים התחלה טובה לשנה הבאה עלינו לטובה, מנהגים שונים נהגו בקהילות ובעדות השונות של עם ישראל. במציאות של ימינו רבים מסוגי המאכלים הנאכלים במנהג הסימנים נגועים בחרקים, ובוודאי שיש להזהר בזה מאד כדי שסניגור לא ייהפך חלילה לקטיגור. וכבר כתבו רבותינו הפוסקים שכאשר יש חשש שיש חרקים באחד מן המינים שלא יאכל ממנו אלא רק יראה ויאמר יהי רצון. להלן אסקור בתמצית את הנגיעות הקיימת במינים השונים והדרך הקלה לנקותם מן החרקים:

סילקא

א. סלק - יש הנוהגים ליקח סלק אדום לסימן זה. בסלק קיים חשש לזחלים של עש הסלק [בד"כ בצבע לבן]. הזחלים חודרים לירק מאיזור העלים לתוך הפרי. סימני הנבירה אינם נראים תמיד לעין. סימני נבירה גסים בסלק הם אינם סימני נבירה של הזחל.

אופן הבדיקה: יש לחתוך את הסלק בראשו חתך לרוחב הירק, ולראות אם יש סימני נבירה, במידה ונמצא יש לחטט עד לעומקו ולראות אם נמצאים שם זחלים. בזמן פריסת הסלק לפרוסות ראוי להתבונן שאין סימני נבירה.

ב. עלי סילקא - יש הלוקחים עלי סילקא [מונגולד] לסימן זה. עלי סלק נגועים ביותר ככל ירקות העלים הנגיעות היא בחרקים שונים, זחלים של עשים שונים, זחלים של זבוב המנהרות, כנימות עלה, ולעיתים ניתן למצוא טריפסים ולכן ראוי לקחת רק ממונגולד הגדל בחממות המגדלים ירקות בחזקת נקיים מחרקים תחת כשרות מוסמכת. במידה ולא מצוי ירק זה תחת השגחה, ראוי להשתמש רק בגבעולים הלבנים ללא העלים הירוקים, ולנקות בצורה המבוארת לקמן. במידה ומאד מעונינים להשתמש בעלים הירוקים מגידול רגיל, יש להקפיד על הליכי הניקוי כדלקמן.

אופן הבדיקה - עלי סלק עם כשרות שהם בחזקת נקי מחרקים: יש להפריד את העלים, להשרות את העלים במי אמה או "סטריילי" למשך 5 דקות. ולשטוף היטב תחת ברז מים.

גבעולים של עלים מגידול רגיל - יש להפריד את העלים הירוקים, ולהשאיר רק את השדרות של העלים [לנקות את החלק הירוק לחלוטין], להשרות את השדרות במי אמה למשך 5 דקות, לשטוף היטב תחת ברז מים תוך כדי שפשוף העלים מכל הצדדים. לאחר מיכן להתבונן ויזואלית על בעלים ממול מקור אור, שאין פיתולי מנהרות שנוצרו מרימת זבוב המנהרות.

עלים ירוקים מגידול רגיל - במידה ומאד מעונינים להשתמש בעלים עצמם, ואין בנמצא מגידול מיוחד, יש להפריד את העלים, להשרותם במי אמה למשך 5 דקות, ולשפשוף כל עלה על כל שטחו בשני צידי העלה באמצעות ספוג [להקפיד במיוחד לנקות בכל הקפלים] וכיו"ב, לאחר מיכן לשטוף היטב תחת ברז מים. לאחר ניעור המים, להתבונן על כל עלה משיני צידי ממול מקור אור שלא נותרו חרקים, ושאין פיתולי מנהרות שנוצרו מרימת זבוב המנהרות. [במידה ונמצאו מנהרות יש להסיר את כל מקום הנגיעות שבעלים].

כרתי - לוף

בירק זה מצויים תריפסים [צבע שחור, או צהוב בתחילת חייו], בכל האיזורים של הירק, כולל בין השכבות של הירק. [עיקר הנגיעות נמצאת בחיבור של העלים הירוקים עם החלק התחתון של הכרתי].

כרתי מגידול מיוחד - יש להפריד את העלים, ולשטוף היטב תחת ברוז מים.

כרתי מגידול רגיל - יש לחתוך את החלק התחתון כולל השורש. להפריד את העלים לחלוטין כולל החלק התחתון. יש לחתוך את כל העלים לשניים לכל אורכם. ולהשרות במי אמה למשך 5 דקות. לאחר מיכן יש לשטוף תחת ברוז מים תוך כדי שפשוף העלים היטב משני צידיהם.

רוביא - לוביא

א. למנהג שלוקחים רוביא בתרמילים - יש בהם חשש נגיעות של זחלים של עשים שונים [כמו פרודניה ולאפיגמה], הזחלים נוברים בתרמיל וחודרים פנימה. ולעיתים נדירות יותר נתפסים חרקים שונים על התרמיל בצד החיצוני.

אופן הבדיקה - יש לשטוף היטב את התרמילים תחת זרם מים חזק. להתבונן ויזואלית שאין חורים. במידה ונמצאו חורים יש לחטט אחריהם לראות שלא חדרו פנימה ונותרו שם. תרמילים שלימים ירוקים מוקפאים, הם בדרך כלל עוברים מיון היטב והם בחזקת נקיים.

ב. למנהג שלוקחים שעועית יבשה - השעועית עלולה לקבל נגיעות הן במחובר על הצמח, והן במחסן [ובפרט בזמן אחסונו ארוך]. המזיק העיקרי הן בשטח והן במחסן הוא זרעית השעועית, כאשר הזחל חודר אל הגרגר פנימה, ולאחר בקיעה מן הגולם יוצא לחוץ, חרק זה פוגע הן במחובר והן במחסנים. בנוסף לזרעית, בזמן האחסון עלולים הגרגירים להיות מותקפים גם על ידי מזיקי מחסן נוספים, ובפרט באחסון לקוי, כגון זחלים החודרים למרכז הגרגיר, ומכרסמים את אמצע הגרגיר ומותירים פסולת חרקים מרובה. או לעיתים אף מזיקי מחסן זעירים יותר.

אופן הבדיקה והשימוש - ראשית, עם פתיחת האריזה רצוי לבצע בדיקה ראשונית ויזואלית בתוצרת או באריזה, ולוודא שלא ניכרים חרקים בוגרים או זחלים, סימני חרקים, אבקה לבנה שנובעת מן הכרסום, או קורים שנוצרו על ידי הזחלים. נמצאה נגיעות כזו, רצוי לא להשתמש בתוצרת זו כלל אף על ידי בדיקה.

בנוסף, כאמור, קיים חשש לנגיעות פנימית בגרגירים שאינם ניכרים היטב מבחוץ. ולכן, כדי להבטיח את נקיות הגרגירים, יש להתפיח את השעועית ולדאוג שהקליפה תהיה שקופה כדי לאפשר לבצע את הבדיקה הרצויה. לצורך כך יש להשרות את הגרגירים במים חמים למשך כשלוש שעות - כלומר להרתיח את השעועית עם מים. לאחר הרתיחה מסירים מן האש ומשהים בכלי סגור כשעתיים עד שלש. [ניתן אף להשרות במים קרים למשך הלילה כפי שפירטנו בבדיקת החומס, אולם בשעועית שבחלק מזניה הקליפה כהה ואטומה, מים חמים פועלים את הנדרש בצורה טובה יותר]. גרגירי השעועית לאחר תפיחתם הופכים שקופים יותר, וניכר בהם היטב האם חבויים בתוכם חרקים או גלמים. סימן ההיכר שלהם הוא בצבעם הכהה שתחת הקליפה. לעיתים יש שינויי צבע או כתמים טבעיים שאינם מהווים סימן לנגיעות.

לאחר ההשריה, מפזרים על היד כמות של גרגירים ומתבוננים האם יש בהם חשש לחרקים פנימיים, או האם יש חורים [=שהם סימני הגחה של החרקים] או שאר סימני חרקים. לאחר מכן מצמידים את היד השנייה והופכים את הגרגירים כדי לבדוק את הצד השני של הגרגירים באופן הנזכר לעיל. כל שעועית שיש בה חשש נגיעות מוציאים החוצה, וכל שאר הגרגירים כשרים ומוכנים לאכילה.

מאחר שקיים חשש לנגיעות של זחלים בתוך הגרגיר, או שפעולת ההשריה של הגרגירים לא הייתה מושלמת, ויש חוסר זיהוי של הזרעית תחת הקליפה, על כן יש לבדוק מדגמית [=חופן של גרגירי שעועית] בדיקה פנימית, כלומר הסרת הקליפה של הגרגירים וחצייתם לשניים, ואם כל המדגם נמצא נקי, שאר התוצרת לאחר הבדיקה הוויזואלית מותרת באכילה. אולם אם נמצאו חרקים חבויים שלא נתגלו בבדיקה הוויזואלית, יש להסיר את הקליפה של כל הגרגירים ולחצותם לשניים, ולאחר בדיקה של כל גרגיר, התוצרת הנקייה מותרת באכילה.

שעועית בעלת קליפה כהה ביותר, רצוי להשרות במים חמים ולא במים קרים. כמו כן על מנת להבטיח את הזיהוי הנכון והמדויק [ולהבטיח זיהוי והבחנה נכונה בין סוגי הכתמים], יש לבצע בדיקה מדגמית (כ-10%) פנימית של הגרגירים, כלומר הסרת הקליפה וחציית הגרגיר לשניים, ובדיקת הנקיות. באם נמצאה נגיעות יש לקלף את כל הגרגירים ולחצותם לשניים, להסיר הנגועים, ולהשתמש בשאר התוצרת.

ג. למנהג מרוקו שלוקחים שומשום - יש לדעת כי עקב האחסון הארוך, יש חשש לעיתים לנגיעות של מזיקי מחסן חרקים בוגרים וזחלים המותירים את סימניהם בין הגרגירים. עיקר הנגיעות בשומשום היא בין הגרגירים ולא בתוכו. לעיתים נדירות באחסון עם לחות ובפרט בשומשום מלא, יש חשש גם של מזיקי מחסן זעירים כמו אקריות המחסן. יש לשים לב כי השומשום, לאחר קילופו, איננו תמיד חלק, ולעיתים יש לו פגמים טבעיים ככתמים שחורים וכיו"ב, ואינם חרקים.

אופן הבדיקה והשימוש - יש לפזר את זרעי השומשום על משטח כהה ועדיף בצבע כחום, ולהעביר גרגיר אחר גרגיר ולבדוק שאין חרקים בוגרים או זחלים הנמצאים ביניהם, ושאינן סימני חרקים כעין קורים או גבישים ושאינן גרגירים מנוקבים המהווים סימן להימצאות חרקים. באם כל התוצרת נמצאה נקייה, הזרעים מותרים בשימוש. נמצאו חרקים, אם נמצאו רק בוגרים, אזי במידה וכל התוצרת נבדקה והוסרו כל החרקים, מותר להשתמש בתוצרת.

אם הזרעים אוחסנו בוודאות במקום לח [בסתם אין צורך לחוש לחרקים זעירים], יש לבצע סינון לשומשום, באופן שכל הנשורת שנפלה תעבור בדיקה [מומלץ מאד, באם הדבר מתאפשר, לבצע את הבדיקה על מתקן "קל בודק" שמשמש גם כשולחן אור וגם כמסננת, ובעת העברת הזרעים מצד אחד למשנהו, כל הפסולת והנשורת כולל החרקים נופלים למגירה התחתונה, וניתן לזהות בפסולת את סוגי החרקים אם הם קיימים]. אם נתגלו חרקים זעירים כגון פסוקאים או אקריות המחסן, יש להמנע כליל משימוש בתוצרת כיון שקשה מאד להסירם בוודאות. במידה ונמצא נקי, יש להמשיך ולבדוק את התוצרת כנזכר לעיל בבדיקה ויזואלית על גבי שולחן אור או משטח.

קרא - דלעת

רוב התוצרת בשוק היא מטיב מעולה ואין בה חשש חרקים והיא בחזקת נקייה.

רימון

הרימון שמגיע מחקלאים ובשיווק מסודר, הוא נמצא תחת טיפול ראוי, והוא בדרך כלל נקי. אולם פעמים שנמצא נגיעות של רימות זכוב הפירות. כמו כן בחלקות פחות מטופלות קיימת נגיעות של זחל "כחליל הרימון". הזחלים חודרים לפרי לאחר נבירתם בפרי [חור הנבירה נראה היטב לעין], וחודרים פנימה, המקום שהרימות נוברות בפנים הפרי הופך להיות חום כהה, ובשלב מתקדם יותר מתחיל להרקיב ומזמין אליו נגיעות של זכובי תסיסה.

אופן הבריקה: יש להתבונן על גבי הפרי, אם יש בו סימני נבירה. במידה ויש בו סימני נבירה יש לפתוח את הרימון ולראות אם יש מקום פגוע ושינוי צבע בפנים, במידה ונמצאה נגיעות יש להסיר את כל האיזור הנגוע. הנקודות השחורות בתוך גרגרי הרימון, אינם סימן לחרקים, אלא מגידול טבעי.

תפוח

תפוחים טריים המצויים כבר בימים אלו מהגידולים החדשים, אשר מגיעים מחקלאים מסודרים ומשיווק מאורגן ומסודר, הרי שהם בחזקת נקיים, אולם בכל אופן כדאי להתבונן שאינם נגועים כיון שלעיתים גם במטעים מטופלים מתגלים התקפות של זבוב הפירות. תפוחים מחלקות לא מטופלות עלולות להיות נגועים בכנימות חיצוניות על קליפת התפוח [כתם אדום הוא הצבע שנותר לאחר נשירת הכנימה שצבעה אפור, ואין מקום הכתם אסור באכילה]. בנוסף יש פגיעה של זחלים [זחל עש התפוח וזחל זבוב הפירות] הזחלים חודרים פנימה ומתפתחים בפנים.

אופן הבריקה: יש להתבונן בצד החיצוני של התפוח, לראות שאין עליו כנימות. [כדי להבדיל בין כנימה לבין פגע טבעי, יש לנקוט בכלל זה: כנימה היא יורדת בשפשוף וגירוד קל. פגע טבעי תפוס חזק]. במידה ונמצאו כעין שקעים אדומים, יש להתבונן שלא נשארו כנימות, ולא נותר רק מקום ישיבתן בלבד. בבריקה חיצונית יש גם להתבונן שאין נקבים בפרי, [אם כי אין תמיד מקום החדירה ניכר לעין], לאחר מכן לחצות את התפוח ולראות שאין בו מחילות.

תמר

התמרים משווקים בצורות שונות, רוב זני התמר משווקים כיבשים, כלומר ייבושם והבשלתם הוא על העץ, ויש זן של תמר המשווק כתמר לח. בתמרים היבשים, מצוי נגיעות של חרקים ובפרט בשטחים שאינם מטופלים כדבעי, החרקים הם מסוג זחלים של עשים מסוימים [כגון עש הצימוקים - בצבע ורדרד]. או לעיתים אף חדירה של חיפושיות מחסן שתוקפים את הפרי בזמן התייבשותו.

אופן הבריקה: ההעדפה היא להשתמש בתמר לח שכאמור בחזקת נקי. מאידך בתמר יבש יש לחצות את התמר ולאחר הוצאת הגלעין, להתבונן שאין חרקים וזחלים. כיון שפעמים רבות הזחל מקבל את צבע המזון שהוא אוכל, יש קושי לראותו בקלות, ולכן יש להתבונן על התמר ממול מקור אור.

תמר לח מחלקות טובות, אין כלל נגיעות והוא בחזקת נקי ויש להעדיפו.

דגים

יש מקהילות ישראל שנמנעו לאכול דגים בר"ה, ויש שנהגו לאכול ולומר: יהי"ר שזוכה לפרות ולרבות כדגים. בדגים הן בדגי הבריכות והן בדגי הים והן הגדלים בכלובים שבים. מצויים חרקי מים רבים, הן כטפילים חיצוניים היושבים על גבי העור ולא חודרים פנימה ["ארגולוס" המצוי על גבי קרפיון ולעיתים על דג אמנון. "כינת הסלמון" על גבי סלמון]. ויש מהם שחודרים פנימה ["לרניאה" בקרפיון וכסיף ועוד. "סיפריון לומפי" על הדג האדום (רוטברש מן מנטלה). טפיל חיצוני המצוי בבקלה צעיר]. והן כטפילים פנימיים "נימטודות" הנמצאים בחלל המעינים של הדגים, על גבי האיברים הפנימיים של הדג, ויש אף שחודרים לתוך בשר הדג [אניסאקיס]. יש שצורתם כעין ספירלה, ויש שצורתם כגרגר אורז, התולעים מופיעים בגדלים ובצבעים שונים.

אופן הבריקה: בקניית דגי בריכה כגון קרפיון, מושט-אמנון, כסיף ובורי, יש להעדיף ולהתאמץ ולקנות דגים בחנויות הנתונות תחת השגחה גם לענין הטפילים. ואז הם בחזקת נקיים מבחינת טפילים חיצוניים לחלוטין. דגים הנקנים ממקומות שאינם תחת פיקוח לענין חרקים, באם זה דג מצונן כלומר שעבר כבר זמן לאחר מותו, אחיזת החרקים בו חלשה יותר, ואז מגרדים היטב עם

סכין את כל עור הדג, ובמידה ואין מבחינים בפצע או סימן אדמומית כל שהיא, אין חשש לטפילים ע"ג העור. ובמידה ויש פצע או סימן אדום יש להסירו עד עומק של כחצי ס"מ. ובאם קונים דג חי יש להקפיד למשך זמן עד שיוקפא כל החלק החיצוני של הדג [השריה בחומץ ומלח אינה מועילה לשיחרור אחיזת חרקים] ולאחר שהדג יופשר יש לנקותו באמצעות גירוד כל העור. דגים קפואים המיובאים לארץ - יש מהם שנקיים כגון נסיכת הנילוס, טונה, ועוד. ויש שהם נגועים רק חיצונית כגון כינת הסלמון על דגי הסלמון שמקורם מכלובים בים כגון המגיעים מנורבגיה או מצ'ילי, ועוד. ויש שהם נגועים גם בבשר הדג, ואזי יש טפילים בתוך הבשר שמוותרים על פי ההלכה כיון שהם גדלו בדג. ויש שאסורים כגון תולעי אניסאקיס שבבשר דגי הסלמון מן הים, סול מארה"ב וסין ועוד. ואזי יש לרוכשם רק עם כשרות מהדרין המקפידה על הסרת התולעים ועל כל אריזה מופיע חותם המאשר זאת.

ראש דג / כבש

א. ראש דג - יש מקהילות ישראל שלוקחים ראש של כבש, ויש הלוקחים ראש דג [ראה בגוף המאמר לעיל]. בחלק מן הדגים ובפרט אותם הבאים מן הים או מבריכות שאינן מטופלות, בהם הראש נגוע ביותר ויש להמנע מלהשתמש בהם.

אופן הבדיקה: יש להעדיף ולקח ראשים של דגי בריכות שהם מפוקחות על עניני הטפילים ואזי אפשר להשתמש בהם ללא כל חשש. רבים המשתמשים בראשי דג סלמון לצורך הסימנים, ויש להיזהר שגם בסלמון שמקורו מכלובים שבים כגון מנורבגיה, יש נגיעות גבוהה של כינת הסלמון כאשר כינה זו נכנסת לתוך כל חללי הפה ועל לשון הדג ובחיק. ועל כן חובה לחצות את ראש הדג ולהסיר את כל האיברים הפנימיים הניתנים להסרה, ולשטוף תוך כדי שפשוף את כל החלק הפנימי של הדג.

ב. ראש כבש - בבשר באופן כללי, יש מציאות של טפילים - צ'יסטות, מציאות זו שונה בהיקפים שלה, בין המדינות השונות, ושלטונות הבריאות עוקבים אחר תופעות אלו כיון שזה מסוכן לבריאות. ניתן לציין שהבשר בארץ הוא בחזקת נקי מטפילים אלו. אולם במח שבראש הכבש מצויים לפעמים תולעים. במידה והם קיימים ניתן להבחין בהם לאחר התבוננות.

זהירות בחרקים בסכך טרי ובסכך לנצח

למרות שהסכך איננו למטרת אכילה, מכל מקום הנחתו מעל הסוכה כאשר מתחת הסכך יש שולחן עם מוצרי מאכל, מהווה מקור לחשש סביר מאד לנפילת החרקים הישר לתוכי מוצרי המאכל. ועל כן חובה לנקותו קודם השימוש בו. להרחבה ראה בגוף ספרי "תולעת שני" כרך ד'.

סכך טרי - בענפי הסכך הטריים מכיון שמקורם מעצים שאינם עוברים כל טיפולים החשש לנגיעות במזיקי שדה, כגון כנימות עלה, תריפסים, ועוד. ועל כל יש לנקותם קודם הנחתם על הסוכה.

אופן הבדיקה והשימוש - ענפי עלים מרובים בעלים קטנים, יש לנער היטב את ענפי האילן, לרסס בחומר קוטל חרקים מהמצויים בשוק [כגון K-רב קוטל, K600] את כל העלים, ולאחר כשעה, יש לבצע נייעור נוסף, ולהתבונן שהחרקים שנפלו בנייעור, מתים.

ענפי דקל - בענפי אילן ללא עלים קטנים, כגון ענפי דקל, ניתן לטפל בדרך הנזכרת לעיל באמצעות ריסוס ונייעור. אפשרות נוספת, לאחר הנייעור, להבריש את הענפים באמצעות מברשת עם חומר ניקוי חריף, כגון אקונומיקה, או "סטרילי טבע" במינון של פי 3 מהרגיל. יש להקפיד ולהבריש על פני כל

הענף, כולל מהצד שסגור חלקית. בתום ההברשה יש לשטוף היטב את ענפי הדקל. ולאחר הייבוש ניתן להשתמש בהם.

סכך "לנצח" - סכך יבש המאוחסן משנה לשנה, יש חשש גדול של התקפת מזיקי מחסן למיניהם. או חרקי מחסן הניזונים מלחות כגון כיני הספרים, או עכבישים אחרים שמקורם מטבח ולחות, או מזיקי עץ מסוג "ליקטוס" או "יקרונית". במבוא של כרך ד בערך "מזיקי עץ" הארכנו אודות צורת חייהם ואופן הדברתם, ונביא כעת סקירה קצרה על חיי המזיקים הללו ואת הסימנים המעידים שהעץ ניזוק מהם:

יקרונית [חיפושית הרהיטים] - חרק חיפושית הרהיטים "יקרונית", צבעו חום בהיר, אורכו כ 2 ס"מ ורוחבו כ 0.5 ס"מ. ראש החרק הבוגר מעוגל ויורד כלפי פני הגוף. הזחל, צבעו לבן - צהבהב וגופו בנוי פרקים. אורכו כ - 3 ס"מ ורוחבו כ 0.5 ס"מ. החרק הוא בעל גלגול מלא [=כולל גולם]. חור ההגחה של הבוגרים הוא בצורה אליפטית, בגודל של 1.5-1 מ"מ. בזמן הכרסום בתוככי העץ הוא מפריש נסורת דקה, וכמתואר לעיל בחרק הליקטוס, שכאמור תכונתיהם דומות, אופן פעילותם שווה ומחזור חייהם כמעט דומה ולעיתים הוא ארוך ביותר. החרק מזיק למוצרי עץ והוא החרק העיקרי שפוגע בספרים.

ליקטוס [אבקנית] - חרק חיפושית הליקטוס, צבעו חום - שחור, גופו מאורך ואורכו כ 3-6 מ"מ. ראש החרק בולט ומחושיו ארוכים בני 11 פרקים, כאשר השניים האחרונים גדולים מהאחרים. הנקבה מוצאת דרך לחזור אל העץ באמצעות סדק כלשהו ובאמצעות צינור ההטלה היא מטילה את הביצים [20-15 להטלה]. החרק נשאר בתוככי העץ תקופות ארוכות ולעיתים שנים רבות [שלב הדגירה נמשך בין שבוע ל-3 שבועות, הזחלים מתפתחים בתוך העץ בין חודשיים ל 9 חודשים, הגלמים מתפתחים תוך 30-12 יום. מחזור חיים מלא נמשך בין 12-9 חודשים בתנאים אופטימליים, ובתנאים קשים יכול להימשך אפילו עד 4 שנים]. בשלבים הראשונים הוא פועל ללא השארת סימנים חיצוניים ולאחר זמן, מכרסם החרק את העץ ויוצר חורים בקוטר של 0.1 עד 2 מ"מ, שזהו "חור ההגחה", דרכו מגיחים הבוגרים לאוויר העולם. מחורים אלו יוצאת אבקת נסורת של הכירסומים, כאשר כמות האבקה הולכת ומתגברת עם הזמן. חורים בקוטר הנזכר ואבקה מרובה, הם סימני זיהוי בולטים על נוכחות החרק.

אופן הבדיקה והשימוש - כאשר קיים חשש לנגיעות בסכך ממזיקים מהקבוצה הראשונה [פסוקאים או עכבישים], יכול הצרכן לטפל בסכך בכוחות עצמו, באמצעות גייעור היטב של הסכך, ריסוס בחומר קוטל חרקים מהמצויים בשוק [כגון K-רב קוטל, K600] על כל הסכך או בתוכו כשמדובר בקנים, ולאחר כשעה, ביצוע של גייעור נוסף ובדיקה שהחרקים שנפלו בגייעור, מתים. בסכך שהוא ללא בית קיבול, ניתן לאחר הריסוס להיעזר במברשת קשה שבאמצעותה יש להבריח את כל הסכך ולוודא שהחרקים מתים. פעולה זו יש לבצע אף בסכך חדש, מכיון שהוא אוסן אצל היצרן.

כאשר יש חשש לנגיעות בחרקים מהקבוצה השנייה, אין באפשרותו של הצרכן כלל לרסם בעצמו, אלא אם כן יוכל לזהות בוודאות את מקור הקן של החרקים ולהוציאם באופן פיזי. הדרך הנכונה היא להזמין מדביר מקצועי שיכניס את הסכך ל"אוהל גז" וידביר אותו באמצעות גז "פוספין" או "מתיל ברומיד", שזו הדרך היחידה להשמיד את כל החרקים מסוג.

באחסון הסכך לשנה הבאה, יש לבצע ריסוס נוסף, לנער, ולאחר ייבוש מוחלט, להכניס את הסכך לאריזת ניילון המבטיחה אטימות מוחלטת, ללא אפשרות של חדירת לחות, כולל אטימת מקום הכניסה. רצוי להכניס התוך האריזה קודם אטימתה, כדורי עש או תחליפים טבעיים [יש אומרים שפלפל אנגלי או רוזמרין מבצעים אותה פעולה]. בנוסף חשוב להקפיד שמקום האחסון יהיה יבש.

בברכת שנה טובה ומבורכת

שניאור ז. רווח

רבינו
רבי שריה דבליצקי
זיע"א

כתב יד"א

גנוזות וכת"י

דיני מוקף בהפרשת תרומות

א. כשבאים להפריש תרומות ומעשרות צריכים להזהר בלהפריש מן המוקף ומה נקרא מוקף יתבאר לפנינו.

ב. כל כמות המין שרוצים להפריש ממנו כעת תרו"מ צריך להיות מוקף ביחד דוגם החלק שהופרש לשם תרו"ג ותרו"מ כלומר החלק המאה ויותר צריך להיות מוקף ביחד עם הפירות שמהם רוצים להפריש כעת תרו"מ.

ג. היגם האדם המפריש את התרו"מ צריך להיות בסמוך לפירות בשעת ההפרשה.

ד. לכל דבר מוצק או נוזלי הנתון בתוך דבר אחר כשק, שקית, עטיפת נייר וניילון, קופסאות וארגזים בקבוקים ושאר מיכלים הרי אם פתיחתם תשפיע על איכות וטיב וטריות המצרך צריך

א. מתוך הקדמה שנכתבה ע"י בני המשפחה: 'חיבור זה כתבו רבינו בשנת תשל"ח. כפי הנראה מתוכו, לא השלים רבנו מגמתו בחיבור זה ולא הביאו לשלימות הנרצית על ידו. ולכך, לא נכללו בו כל הדינים הנחוצים במקצוע רחב זה. מתוך סגנונו של החיבור יש ללמוד כי ייעודו לתת ללומד משנה ברורה והלכה ברורה במקום אחד, בדרך קצרה ובהירה בסגנונו הידוע של רבינו, ולהנחיל הלכות סבוכות אלו אשר הבקאים בהם מועטים, לכל בית ישראל. מה גם שלדעתו זצ"ל, יש לכל אדם לעשר כל מה שתחת ידו ואפילו אם קנה את הפירות והירקות במקומות העומדים תחת השגחה מעולה. ההערות שלהן נכתבו גם הם ע"י רבינו זצוק"ל.

נמסר לידינו ע"י נכדו חביבו הרה"ג חיים מרדכי דבליצקי שליט"א וזכות יזכוי הרבים תעמוד לו להצלחה ברו"ג, אמן כ"ר.

ב. סי' של"א סע' כ"ה לגבי תרומה גדולה. ולגבי מעשר שם בסע' ע"א שאין צריך מן המוקף, מ"מ כתבתי תרומות ומעשרות היות וכפי הנהוג תורמין ומעשרין ביחד בבת אחת וגם יש דיעות שמעשר בעי מוקף. ובסע' כ"ד איתא דתרו"מ ניטלת שלא מן המוקף אלא שת"ח אין תורמין אלא מן המוקף. ולשון הירושלמי בפ"ב דתרומות ה"א אין תורמין ולא מעשרין מזה על זה. ועיין לקמן מ"ה י"ב מש"ש.

ג. סעיף כ"ה חמישים סאה בבית זה וחמישים סאה בבית זה וכו'.

ד. פשוט וכו"ה בר"ש סוף טבול יום. וכל מקום שיתבאר בפרק זה מה נקרא מוקף ומה לא, הכוונה היא גם לגבי חלק התרומות המופרש הצריך להיות עם הפירות באותו מצב הנדרש משאר הפירות.

ה. כשיטה ראשונה בריטב"א בשטמ"ק בבא מציעא י"א ע"א ד"ה והריטב"א, וריטב"א בקידושין כ"ו ע"ב שמשם יוצא דאם לא היו שם הבעלים מקרי שלא מן המוקף, ופשוט דלשיטה זו די שהבעלים יעמדו בסמוך שם אבל אין בהם גדרי מן המוקף ממש. ואם הדבר בלתי אפשרי יש לסמוך על התירוץ השני בריטב"א שם דלפי זה לא בעינן שהמפריש יעמוד שם. ועיין חיים שאל ח"א סי' כ"ד. וחזו"א דמאי סי' ט' סקי"ג (ד"ה ויחוד).

ו. כל זה נלמד מסע' כ"ו דבחביות צריך שיהיו פתוחות, ובמע"ש פרק ג' משנה י"ב מדובר על חביות יין, ובירושלמי מע"ש פ"ג הל"ו ותוספתא מע"ש פ"ב הל"כ לגי' הגר"א מבואר דבשמן ומוריים ודבש מותר. וכן הוא ברמב"ם פ"ג מהל' תרומות הל' י"ח להבנת גליון הש"ס. בירושלמי שם ולהבנת המראה כהן בגליון השו"ע ודלא כערוה"ש ס"ב י"א.

וביאר המפרשים טעם החילוק בין יין לשמן. הרמב"ם בפיהמ"ש כתב בטעם קנקני היין דאם היו הקנקנים פתוחות נחשב שכולן מעורבות, והמשנה ראשונה כתב עד שלא גפן תורם מאחת על הכל כיון שעתיד לערותו

לפותחם בשעת ההפרשה אך אין צורך להוציאם מהמיכלים וכו', אולם כל דבר שפתיחת העיטוף וכו' אינה משפיעה על איכות וטיב המיצרך מותר להשאירו גם סגור בתוך הדבר שבו הוא נתון.

ולכן לדוגמא בצל או תפוח"א מותר לעשרם גם אם הם סגורים בשק או שקית, אך מצות הנתונים בעטיפת קרטון צריך לפתוח היות וסגירת העטיפה שומרת על טיב ואיכות המצות. קופסאות שימורים מכל הסוגים גם כאלה שעל ידי פתיחתם אין המין מאבד את טריותו כגון מלפפונים. חמוצים צריך לפתחם הואיל ובהיותם סגורים ניתנים לאיכסון זמן רב יותר מאשר בהיותם פתוחים.

וכמו כן בקבוקי יין ושאר כל משקאות חריפים בירה ומשקאות תוססים ע"י גז צריך לפתחם, אך בקבוקי שמן קופסאות דבש ותרכיזי מיצים ממותקים אין צריך לפתחם.

המפריש מחומרים הנתונים בתור סירי בישול או אפיה יכול לעשרם גם בהיות המיכלים הנ"ל סגורים, אמנם אם פתיחתם מזיקה לבישול כפתיחת סיר לחץ וכדומה צריך לפתחם.

כל זה מעיקר הדין אך למעשה אדרבה במקום שעל ידי הפתיחה יתקלקל המצרך יתבאר לקמן (בסוף הפרק) דבמקרים מסויימים אפשר להקל לעשר בעוד המצרכים סגורים וסתומים.

ה. 'הדברים הנ"ל צריכים להיות בחדר אחד, או גם בגינה או חצר המוקפים אם הם ללא כל עיטוף וגם לא צבורים הרי גם אם הם מפוזרים בכל החדר כולל ארונות קיר בנויים שדלתותיהם פתוחות או על גבי שולחנות וכו' הם מצטרפים, גם אם אינם סמוכים זה לזה.

מכלי זה אם כן אין זה מקומו של היין והוי כמעורב אבל משגפן קנה כאן מקומו. ויש מי שכתב דכיון דפתוחות הן ראויות ליערות בגת וכתורם מן הגת דמי, ע"כ.

ולדידהו קשה למה בשמן כן מותר ובאמת בערוה"ש שם כתב דלא ידע החילוק בין יין לשמן, והפני משה והעשר תעשר בסי' פ"ח כתבו דבשמן לא חשוב כל קנקן הסתום להיות נטפל להשמן שבו ותורם מאחת על הכל וביאר העשר תעשר לפי שאין דרך למכור השמן עם הקנקן, ע"כ. ומשמע דבזה"ז שכן מוכרין עם הקנקן יצטרכו לפתוח. וגם צריך להבין דאדרבה לכאורה איפכא מיסתברא דאם נעשה טפל לו הרי הוא בטל לגבי מה שבתוכו ואם לא נעשה טפל לו אז הוא כשלעצמו ומחלק בין השמנים, ומשום כל זה נקטתי לענין הלכה כביאור הגר"א בירושלמי וכפירוש הר"ש סירילאו שביארו דמשו"ה צריך בין לפתוח משום שהיין נפגם בקנקן פתוח ואם כן הסגירה החשיבתו לרבר שלעצמו משא"כ בשמן שלא נפגם ע"י הפתיחה אין נפק"מ אם יהיה סגור או פתוח וע"כ הסגירה לא החשיבתו. ולפי יסוד זה כתבתי את כל הסעיף הזה גם במצרכי אוכל וכדומה שכל מקום שהפתיחה מגרעת מטיב האוכל הרי הסגירה מחשיבתו ומקרי שלא מן המוקף. וע"ע חידושים וביאורים זרעים סימן ז' [בנמ"ח חלה סי' ו'].

ז. כל הנכתב בסעיף ה' בנוי על יסוד התוספתא פרק ג' דתרומות שמשם הועתק בשו"ע סע' כ"ו ודהיינו שפירות המפוזרים בבית הבית מצרפן, שתי מגורות שבבית אחד תורם מאחת על הכל, ושקי תבואה ועיגולי דבילה וחביות של גרוגרות אם היו בהקיפה אחת תורם מאחד על הכל, ע"כ. וביארתי זה דפירות שהינם מכונסים בכל צורה שהיא וגם אינם בתוך שק או עטיפה אפילו פתוחים הרי הבית מצרפתן, וכלומר, החדר מצרפן. ועוד יותר איתא בתוספתא שם סי' ח' דגם בגינה מצטרפין ודהיינו מפוזרים וכמו שביאר בעשר תעשר שם הל' פ"ט במטעמים, דהגינה מצרפן כמ"ש במנחת ביכורים (ונראה דמירי בגינה המוקפת מחיצות וכה"ג בחצר. אלא שבערוה"ש סע' י"ג כתב דגם אם אינה מוקפת מחיצות מ"מ הלקיטה בבי"א מצרפת ומשא"כ בלוקט מקצת היום ומקצת למחר).

אמנם כשהפירות צבורים בין בשקים וחביות כשקי תבואה וכו' ובין שלא בשקים אלא צבורים לעצמם כעיגולי דבילה וכו' הרי כל ציבור וכל חבית קובע לעצמו ולכן אין הבית מצרפן אלא בעינן שיהיו סמוכים זה לזה, וזהו דינא דשקי תבואה וכו' אם היו בהקיפה אחת, וכה"ג הוא גם כן בקנקני יין שאמרנו דחוץ מאשר צריכים להיות פתוחים צריכים גם כן להיות בהקיפה אחת וכמ"ש הר"ש במע"ש פ"ג משנה י"ב על המשנה דקנקנים, אלא דלא בעינן שיענו זה בזה רק די שיהיו סמוכים זה לזה וכמו שכתב הר"ש שם. וכ"כ הערוה"ש בסע' ט' (ושיטת הגר"א בסי' שכה"ה בסופו דבעינן שיגעו ממש ולקמן אכתוב פרטי שיטתו). וכה"ג הוא גם בכל הדברים שכתבנו שאפשר לעשרם כשהם סגורים דג"כ לא בעינן נגיעה לשיטה זו כיון דבדידהו סגורים כפתוחים דמי (ובפרט אחר שנקטנו כשיטת הגר"א והר"ש בביאור הטעם דמתי בעינן פתוחים דלפי"ז בודאי שבדידהו סגורים כפתוחים דמו).

וכל זה כשהפירות הם בבית בקרקע הבית או על גבי כסאות ושולחנות וכו' אבל כשהם בארונות קיר בנויים או ארונות ניידים או מקרר וכו' זהו דינא דשתי מגורות בבית אחד הנאמר שם בתוספתא שלפי גירסת התוספתא שם תורם מכל אחד ואחד, וכן הוא משמעות גירסת הגר"א בביאורו לשו"ע. וההסבר הוא דכיון שהם במגורות בין שנאמר שהמגורות בנויות בתוך הבית וכמ"ש הערוה"ש בסע' י', ובין שנאמר שהם ניידות, מכל מקום הם מחלקות ואי אפשר לתרום מאחד על השני.

אבל אם הם בעטיפות, שקים או מיכלים בין כאלה שצריך לפתחם כבסעיף ד' ובין כאלה שאין צריך לפתחם, או גם אם הם רק צבורים מסודרים ללא עטיפות, הם צריכים להיות סמוכים זה לזה אך אינם צריכים לגעת זה בזה ולכן בין אם הם בארונות בנויים והארונות סמוכים זה לזה הרי הדבר טוב.

ולכן המעשר למשל כמות של בקבוקי יין צריך לפתוח את כולם לקרב את כולם זה ע"י זה גם ללא נגיעה וכן לתת שם את חלק התרומה גם כן בכלי פתוח בסמוך גם ללא כל נגיעה.

ו. ¹⁷יבכל האופנים שהם נקראים מן המוקף צריך להקפיד שלא יפסיק מין אחר בין חלקי המין לבין עצמם ובין המין וחלק התרומה שלו. אמנם אם כל מין רואה את חלקי מינו ואת חלק התרומה שלו אין לחוש לכל זה.

אמנם לפי גירסתנו ברמב"ם ושו"ע והגהות הגר"א בתוספתא שתורם מאחד על הכל, שלהלכה אפשר לסמוך על זה לקולא אחר שהשו"ע פסק כן, ומשמע דלא בעינן גם שיהיו המגורות בהקיפה אחת הרי אפשר לפרש בשני דרכים. או שנאמר כפי הסבר הערוה"ש שם דמגורות שאני מדכל התבואה הנתונה בהם עתידים להוציאה אח"כ לטחון בבת אחת והיא עתידה להצטרף ולכן הוי כבר כעת כאילו מן המוקף. ולפי זה בסתם ארון שלא שייך שם טעם זה לא יהיה אפשר לתרום מאחד על חבירו, או שאפשר גם להתעלם מהסברו של הערוה"ש ולפרש דאדרבה מדהמגורות בניוית בבית הרי הבית מצרפן משא"כ בסתם ארונות אין הבית מצרפם ואז יש לחקור אם הארונות יהיו בהקיפה אחת האם יהיו כמו שק שמצטרף או גריעי משק מדקבועים יותר, על כל פנים בארונות בנויים זכינו שמצטרפים.

ונראה דהא דארון בנוי מצטרף זהו דוקא אם דלתו פתוחה דהא אף בשק וקופה דעת החסדי דוד דבעינן פתוחים, ונהי נשם מקילינן ג"כ בסתומים וכדעת הרדב"ז על הרמב"ם וכדעת העשר תעשר בסי' פ"ח בדבר שהפתיחה אינה מגרעת מטיבו וכנ"ל, מ"מ במגורה לא נראה להקל כל כך ולעולם בעינן פתוחה, ולפי"ז בסתם ארונות ומקררים וכו' אי אפשר לעשר מזה על זה.

והנה בשלחן גבוה ס"ק צ"ג ביאר כל האופנים בדרך לא זו אף זו עיי"ש בדבריו, ומדבריו יוצא שדין המגורות הוא כדין השקים והחביות ומשמע דגם סמוכים לא בעינן דהבית מצרפן. ולפי דבריו אין הבדל בין ארונות בנויים לארונות בלתי בנויים. ונראה דעכ"פ בהיו שתי הארונות בהקיפה אחת אפשר להקל גם מארון לארון. ולפי"ז בהיו הפירות בתוך המקרר או הארון אפשר לעמוד עם החלק המופרש שבידו סמוך לארון שהוא שבו הפירות. ועפי"ז כתבתי את כל הסעיף ה' בפנים.

ח. בתוספתא תרומות פרק ג' ח' איתא במלקט גפי ירק ומניח בגינה שתורם מאחד על הכל שאם הביא מין אחר ביניהם תורם מכל אחד ואחד, וכה"ג בקופה שאם יש כרוב מלמעלה וכרוב מלמטה ומין אחר ביניהם אין זה נקרא מן המוקף. ובירושלמי פ"ב תרומות הל' א' הביאו זה והוסיפו דאם יש חלל ביניהם תורמין. ופירש הר"ש סיריליאו דר"ל דאם יש חלל ביניהם לפעמים נשטמ מין אחד לתוך החלל ומתחבר עם מינו שמעבר וממילא הוי זה חיבור. ובמנחת ביכורים (על התוספתא שם) פירש דביש חלל הם רואין זה את זה ומצטרפין. ולפי"ז בכל מה שכתבנו בסעיפים הקודמים שנקרא מן המוקף זה דוקא בשאין מין אחר מפסיק ביניהם.

ולמעשה כשיש כמה וכמה מינים בארגו וכדומה ומפרישים מהם חלקי התרומות קשה מאד להזהר שלא יפסיק מין אחר בין חלקי אותו המין, וכמו כן שלא יפסיק חלק התרומה של מין אחר בין חלק התרומה השייך למין השני כשכל חלקי התרומה מעורבים בידו כידוע, ואין נזהרים בזה. ובפנים כתבתי בהסתמך על הפירוש השני הנ"ל דאם רואים זה את זה מותר. ולפי"ז יש להזהר שעכ"פ יראו זה את זה וגם החלק שהופרש לשם תרומה יראה את שאר הפירות.

ונראה לחדש עוד דכל דין זה דמין אחר הוי הפסק זהו דוקא אם זה לא בבית, אבל בבית, הבית מצרפן בכל אופן, דמשתי הדוגמאות שנאמרו בזה לא מוכח כלל שמייירי בתוך הבית, לא מיבעיא בתוספתא דגינה דבהדיא איתא גינה אלא גם בהא דכלכלה לא מוכח דבתוך הבית מייירי. והדבר מוכח גם מהירושלמי. דהנה בתוספתא דתרומות פ"ג איתא עוד חמשה צבורין בגורן תורם מאחד על הכל אמר רבי יהודה איתמי בזמן שעיקר הגורן קיים אין עיקר הגורן קיים תורם מכל אחד ואחד, ופירשו המפרשים דעיקר הגורן קיים ר"ל היינו שכל התבואה בכרי אז מצרף כל הגורן אף הצבורין ביחד. ובירושלמי פ"ב תרומות הל"א איתא חמשה שקין בגורן אין תורמין מזה על זה. והוא הוא התוספתא דציבורין ושקין היינו הך, ודהיינו בשאין עיקר גורן קיים כי ר"י דתוספתא לפרש בא ולא לחלוק וכו"ע ס"ל דבשאין עיקר גורן קיים תורם מכל אחת ואחת, ולפני זה איתא שם בירושלמי אם מפה מפסקת בין מין למין ופשיט להו מהא דחמשה שקים דאין תורמין מזה על זה אם מפה מפסקת, וכפי שהסברנו דהא דחמישה שקים מייירי בשאין עיקר גורן קיים הרי דחוינן דכשעיקר גורן קיים גם שקים לא עבדו הפסק וא"כ כ"ש בבית, ושקים שבתוכם התבואה לא עדיפי ממין אחר דהא פשוטו מזה דמפה הוי הפסק. אם כן אפשר להביא ראייה דבתוך הבית גם מין אחר לא הוי הפסק.

ז. המפריש תרומות ומעשרות שלא מן המוקף הרי בדיעבד זה חל.

ח. באופנים דלקמן מותר לכתחלה להפריש שלא מן המוקף.

א) אם מעשר לכבוד שבת ויום טוב ואין לו פנאי לסדר את ההקפה, או שהוא בדרך ובידו רק חלק התרומות ועד שיגיע לביתו יקדש היום.

ב) אם בכדי להציל עם הארץ מאכילת טבל יבובכלל זה המעשר בסעודת מצוה כגון חתונה שהכל כבר הוכן על השלחנות ואם ישתהה מלעשר יאכלו בלתי מעושר.

ג) כל דבר שיש עליו השגחה ראויה מצד רבנות מוסמכת שהמצרך מעושר ורוצים לעשר שנית לצאת מידי כל ספק וכפי שראוי לעשות¹² מותר לעשר שלא מן המוקף. ומטעם זה נוהגים להקל עפ"י בכמה פרטי דינים של מוקף ואינם מקפידים לפתוח את בקבוקי היין והבירה והשימורים ובפרט כשמעשרים בכמויות ניכרות.

ד) בשעת הדחק כגון שמעשר כמויות ניכרות של דברים סגורים שאם יפתחום יתקלקלו או כגון שמעשר לפני זמן הביעור כמויות גדולות יכול לעשר שלא מן המוקף.

ט. סע' כ"ה.

י. עשר תעשר פ"ז, המעשר והתרומה פרק א' סע' כ"ב, כפ"פ פרק י"ז. ועוד. ועיין בעשר תעשר והמעשר והתרומה כל המקורות לדין זה. ובתוספות עירובין ל' ע"ב כתבו דלא התירו אלא לכבוד שו"ט ולא למצוה אחרת.

יא. המעשר והתרומה שם בשם הרמב"ם הל' מעשר פרק י' הל' י'.

יב. דכשמעשרים בסעודות מצוה שהכל כבר ערוך על השלחנות אצל האנשים והנשים ויש עוד כמות שהיא במטבח ויש במחסנים וכמעט אי אפשר שם להקיף הכל כדון וגם אם כבר יקיפו יעבור הרבה זמן ובינתיים יאכלו המוזמנים בלי מעשר וגם לפעמים תהיה קפידת בעל האולם על זה, על כן מכל הני טעמי, מטעם שלא יאכל ע"ה בלתי מעושר ומטעם דלקמן דשעת הדחק ומטעם דלקמן סע' ג' ד' דעפ"י הרוב המצרכים הם ספק טבל, מכל הני טעמי אפשר לעשר שם לכתחילה שלא מן המוקף. ובפרט כשמעשרים ארגזי בירה וכו' ובעל האולם לא ירשה לפתוח כולם מטעם הפסד דאולי לא ישתמשו בכולם.

יג. הנה אם מותר לעשר דמאי שלא מן המוקף לדעת הר"ש בחלה פרק ד' מ"ו וכן לדעת המאירי שם (פ"ד מ"ד) גם דמאי צריך לעשר מן המוקף, אך דעת הגר"א בסי' של"א ס"ק צ"ב שבדמאי אפשר שלא מן המוקף. ובמק"א הארכתני אם יש לנו קולות דדמאי בזה"ז. ועל כל פנים במקום השגחה ראויה שהדבר מעושר, בודאי שנוכל להקל בקולות דמאי וכעין זה ס"ל ג"כ להחזון איש זצ"ל בדמאי סי' י"ג ס"ק ח' שדן במקרה מסויים דמאי גם בזמננו. ובשמירת שבת כהלכתה פרק ח' ס"ק ל"ג [במהדו"ח פרק י"א ס"ק ק"א] בשם הגרש"ז אויערבך שליט"א לדון דין דמאי לענין תנאי מער"ש בשל חבירו כל שרוב מעשרים הם או שרוב פירות המקום מעושרים הם. וכ"כ גם באמרי יושר זרעים (תשל"ד) בפסקים ודברים מהחזו"א זצ"ל סי' י"א דמאי משמו שמי שמכיר בחבירו שהוא מעשר והוא אינו רוצה לסמוך עליו והוזמן אצלו לשבת שיכול לעשות תנאי מער"ש כדון דמאי. ע"כ. ואף שבדמאי גופא זה מחלוקת אם אפשר לעשר שלא מן המוקף וכנ"ל מ"מ כיון דעכ"פ הוי תמיד כמה דרבנן של זה"ז ולקוח וכו' אפשר שפיר לסמוך על דעת הגר"א. ואפשר שהשגחה עדיפא מדין דמאי. וגם אפשר לצרף דעת המקדש דוד רפפורט בתרומות (דפ"י דף י"א ע"ב ד"ה אמרינן) שבזה"ז אין צריכים לתרום מן המוקף ועיין בש"ך ס"ק מ"ט ובדגול מרבבה שם.

יד. כפי הריטב"א במו"ה ד' לעיל בתירוץ השני שלפי זה מותר בשעת הדחק וכן לפני הביעור לעשר שלא מן המוקף.

והנה כל מה שכתבתי בפנים בגדרי מוקף הם כפי ההכרעה בדעת פוסקים שונים. ולהגר"א יש שיטה אחרת בדיני מוקף ונכתוב כאן בפרטות שיטת הגר"א למי שירצה לנהוג כדעת הגר"א. [א"ה, לא נמצא בכת"י. ועי' המעשר והתרומה פ"א בית האוצר ס"ק ל"ט].

'אורי' – עצם החיים

"לדוד ה' אורי וישעי ממי אירא" רבנן פתרינן קרא בראש השנה וביום הכיפורים, 'אורי' בראש השנה 'וישעי' ביום הכיפורים. (ויקרא רבה פכ"א)

איתא במדרש רבה (ויקרא פרשה כא), "בזאת יבא אהרן" הה"ד (תהלים כז) "לדוד ה' אורי וישעי ממי אירא", ר"א פתר קרא בים (סוף), 'אורי' בים שנאמר (שמות יד) "ויאר את הלילה", 'וישעי' התיצבו וראו את ישועת ה'... רבי שמואל בר נחמן פתר קרא בפלשתים, "בקרוב עלי מרעים" - זה גלית שנא' (שמואל א, יז) "ויגש הפלשתי השכם והערב", "לאכול את בשרי" - ויאמר הפלשתי אל דוד לכה אלי ואתנה את בשרך לעוף השמים", ר' אבא בר כהנא אמר, הארץ אחזתו (כלומר, בשתתק ולא יכל לזוז ממקומו)... ורבנן אמרי, הלקהו בצרעת שנאמר (שמואל א, יז) "יסגרך ה' בידי" ואין 'יסגרך' זה אלא צרעת, כד"א "והסגירו הכהן"... ר' יהושע בן לוי פתר קרא בעמלקים, "בקרוב עלי מרעים" - אלו עמלקים שנא' (שמואל א, ל) "ועמלקים פשטו אל נגב ואל צקלג", "לאכול את בשרי" - ושתי נשי דוד נשבו, "צרי ואויבי לי" - ויכס דוד מהנשף ועד הערב למחרתם, מהו 'למחרתם', אמר ריב"ל שתי לילות ויום אחד, מי היה מאיר לו, הקב"ה בזיקים וברקים, הוא שדוד אומר (תהלים יח) "כי אתה תאיר נרי", מכאן ואילך אמר דוד "אם תחנה עלי מחנה" - של עמלקים "לא יירא לבי", "אם תקום עלי מלחמה" - של עמלקים "בזאת אני בוטח"... רבנן פתרינן קרא בראש השנה ויום הכפורים, 'אורי' בראש השנה, 'וישעי' ביום הכפורים... וצריך להבין את ביאור דברי חז"ל אלו.

ובפשוטו של מדרש נראה לבאר, בתחילת המדרש איתא 'אורי' על הים, 'וישעי' על קריעת ים סוף, וכדכתיב 'וישוע ה'', וביאורם של דברים, שכשעוד לא באה הישועה לעם ישראל באה האורה, כלומר, היו כבר סימני דרך שתבוא הישועה, וכמו שמביא המדרש 'אורי' - "ויאר את הלילה", ולא קרב זה אל זה כל הלילה, עמוד הענן מאיר להם בדרך נס, ומיד לאחמ"כ הישועה באה 'וישוע'. וכן מפרש המדרש את הפסוק על דוד וגלית, נאמר בפסוק "ויאמר הפלשתי אל דוד לכה אלי ואתנה את בשרך לעוף השמים"... ומדוע לא ניגש גלית אל דוד, ובקש את דוד לגשת אליו, ר"א בר כהנא אמר, הארץ אחזתו, ולא יכול לזוז ממקומו, רבנן אמרי הלקהו בצרעת, וזהו 'אורי' - נצנוץ של אור, ולאחמ"כ 'ישעי' - דוד הורג את גלית, גם כאן בתחילה היתה האורה ולבסוף באה הישועה. ועוד מפרש המדרש 'אורי' במלחמת עמלק - כשיצא דוד להלחם בעמלק, והכה בהם דוד שתי לילות ויום אחד, המלחמה התחילה בלילה, ומי היה מאיר לו הקב"ה ע"י זיקים וברקים, וכשראה את אורו של הקב"ה ראה כבר את פעמי הנצחון, וזהו 'ישעי' שנצח אותם במלחמה והכם.

וזהו ג"כ ביאור דברי המדרש 'אורי' בראש השנה, 'וישעי' ביום הכיפורים, וכפי שמבאר הגרי"ס (הובא בכוכבי אור ח"ב עמ' קמט), שהרי העולם נעלם, לא ידוע מה העתיד, ביחס לעתיד האדם שרוי בחושך ואפילה, הכל לוטה בערפל, לא ידוע מה ילד יום, מהו הדין שיחרף בשמים, על הכלל

ועל הפרט, על המדינות בו יאמר, איזו לחרב, איזו לשלום, איזו לרעב, איזו לשובע. וגם כל אדם נפקד כמו שכתוב 'ובריות בו יפקדו להזכירם לחיים ולמוות', ומבאר הרמב"ן (בשער הגמול אות ב) נכתבין לחיים ונכתבין למיתה אינו רק מי יחיה ומי ימות, אלא כל העושים שבעוה"ז, ובכללם נגעים, מיתה, מחלות, שיכול בנים, צער ויסורין, כולן כינו אותן חכמים לשון מיתה, וכינוי השכר והגמול והוא הטוב (שם באות א) פוסקין לו חיים ושלוש, ועושר ונכסים וכבוד ובריאות, כל אלה כינו חכמים בלשון חיים. וכל זה לא ידוע, זה נעלם גדול, מה הדין שיכתב ביום ר"ה הזה, ועל כן המתבונן נמצא בהרגשת פחד ואימה.

אבל נצנוץ של אור יש לנו, ואולי גם אור גדול, אור גדול נשפך על קורות העבר, וגם אור גדול זורח לנו ביום זה גם על העתיד, 'אורי' בר"ה, בשתי בחינות.

הרי אנו מאמינים בני מאמינים, שכל מה שעבר עלינו השנה, נגזר ביום ר"ה שעבר, אמנם אז באותה שעה לא ידענו מה נגזר, אבל עתה יודעים אנו את כל מה שקרה בעולם במשך השנה, מלחמות, צער ויסורים, רעידות אדמה, מפולות כלכליות החובקות זרועות עולם, וכן כל מה שכל אדם ואדם עבר בפרטות במשך השנה, ישנם שזכו להצלחות, אושר עושר ושמחה, ויש שעברו את השנה מתוך צער ויסורים, שכול בנים, צער גידול בנים, ויש שמנת חלקם היתה משניהם יחד, גם בחינת מיתה הכוללת את כל הצרות כולם, וגם בחינת חיים אושר והצלחה, והכל נגזר בר"ה שעבר, כשכל באי עולם עברו לפני הקב"ה כבני מרון ונדונו וכל אחד קיבל את מה שמגיע לו. היום, במבט על העבר הכל ברור, הכל מואר, וזהו 'אורי' מה נגזר ביום ר"ה שעבר.

ובחינה נוספת של 'אורי' ישנו על העתיד, וזהו לא רק נצנוץ אור, אלא אור גדול. היסוד הוא, שישנו דבר כ"כ חשוב שאדם לא שם לב אליו, ושוכח ממנו, וזו היא בעצם מתנת האלוקים הגדולה ביותר שבמתנות אלוקים, והיא שה' חתם אותו בר"ה שעבר לחיים, והנה אנחנו חיים, ואפילו אותו אדם שסבל את כל יסורי איוב במשך השנה, והצטער צער איום ונורא, הם כאין וכאפס, בלי שום יחס לאותה מתנה גדולה שה' נתן לו את החיים, וזכה להגיע ליום הזה חי וקיים בעולמו של הקב"ה, שהרי ברגע של חיים אדם יכול להגיע להישגים רוחניים עצומים בעבורת ה'.

חכמי המוסר המשילו על זה משל, לעשיר גדול שנטל את כל כספו ליריד לקנות סחורה, ובאו עליו שודדים בדרך, ושדדו את כל כספו ונהפך לעני, כשהגיע לעיר התחיל בוכה צועק ומיילל, קורע את בגדיו ומתפלש באפר, אמרו לו, מה לך שאתה מצטער כ"כ, תשמח שנותרת בחיים, לקחו לך את כל הרכוש, אבל אתה חי וקיים. אבל הסבא מקלם אומר שמשל זה אינו מדוייק, המשל הוא לעשיר מופלג שהחביא את כל כספו במקום מבטחים, וכשיצא לדרך נטל עמו רק צרור כסף קטן להוצאות הדרך, ובאמצע הדרך באו לסטים ושדדו אותו, והוא מגיע לעיר צועק ובוכה וקורע את בגדיו מרוב צער, אמרו לו, שוטה שבעולם, הרי גם נפשך היא לך לשלל, וגם כל כספך וזהבך אתך, ועל מה אתה מצטער על פכים קטנים של הוצאות הדרך. כך האדם, אף אם נגזר עליו כל הצרות והיסורין, ועבר אותם במשך השנה וכ"כ הצטער, הרי אלו חיי שעה, זה צרור הכסף להוצאות הדרך בעוה"ז, אבל הוא עודנו חי ונושם, ויכול לכבוש עולם ומלואו בעבורת ה' שממתנה לו בחייו שנותרו לו.

וזהו מה שאמרו חז"ל במדרש (איכה פרשה א) "מה יתאונו אדם חיי", דיו שהוא חי, א"ר לוי, אמר הקב"ה חיותך בידי וחי ואתה מתאונו. הזכרנו פעם את דברי ה'בינה לעתים' (ח"ב עמ' תפא) שמפרש את הפסוק "כי טוב חסוך מחיים שפתי ישבחונך" (תהילים סג, ד), אומר דוד המלך לה', החסד הגדול ביותר שעשית עמדי זה שאני חי ויכול להודות לך על הטובות שאתה עושה עמי, וזה שאמרו טובה שעה אחת של מצוות ומעשים טובים בעוה"ז מכל חיי העוה"ב, וע"ז בכה רבי כששמע על ר"א בן דורדיא 'יש קונה עולמו בשעה אחת', אם בשעה אחת של חיים יכול האדם להשיג כל כך ולהיות מזומן לעוה"ב בלי צער ויסורים (כמו שביארו התוס' שם), על אחת כמה וכמה אנו, שיש לנו שעות של

חיים, שגור לנו הקב"ה בשנה שעברה, ויכולים לנו לקנות בהם גדולות ונצורות, וזה מה שאנו אומרים 'נשמה שנתת לי טהורה אתה בראתה וכי' ואתה משמרה בקרבי', זו המתנה הגדולה ביותר שגור עלינו רבש"ע מן השמים בר"ה שעבר, והנה היא איתנו, שהרי מצודת המוות פרוסה על כל החיים (ל"ט), בחור נער וזקן, ואנו חשים ורואים זאת, מי באש, ומי במים, מי במחלות, ומי בתאונות, אבל אנו ב"ה חיים וקיימים.

המשגיח הגה"צ ר' גדליה אייזמן זצ"ל מציין הרגשה בסמיכות הפסוקים (דברים לד) "ויראהו ה' את כל הארץ את הגלעד עד דן..." ולאחמ"כ הפסוק "וימת שם משה עבד ה'...", עם כל השלימות הגדולה שהשיג משה רבינו בכל שנות חייו, עוד ביומו האחרון זכה לשלימות של מתנת ארץ ישראל מבחינה רוחנית - ע"י שראה אותה, וזה התורה מדגישה מה היה ביומו האחרון, העביר את עם ישראל בברית, כתב להם י"ג ספרי תורה, הוכיח אותם ואת כל הדורות שיבואו אחריהם, וגם זכה למתנת ארץ ישראל, (כל הפרשיות האחרונות שקראנו היו ביומו האחרון של משה רבינו), ורק אח"כ "וימת שם משה עבד ה'", מכאן יכולים גם להבין למה כ"כ רצה והתפלל והתחנן לחיות ולהכנס לארץ, כי רגע של חיים זה נצח נצחים.

זה הביאור 'אורי' - בראש השנה, בשתי בחינות; האחת, שאנו צריכים ללכת בהרגשה, שכל מה שקרה במשך השנה, הכל תוצאה מהמשפט בר"ה שעבר, ועתה רק נשפך אור, ונודע בעליל מה היו הגזירות לטובה ולרעה. והשנייה, ה' אורי - גרו של הקב"ה, שבקרבו חלק אלוך ממעל, "נר ד' נשמת אדם" נמצאת איתנו, ואנו חיים וקיימים בעולמו של הקב"ה, נגזר עלינו חיים, וזוהי האורה הגדולה.

'וישע' - ביום הכיפורים, לקראת השנה הבאה האדם לא יודע מה ילד יום, מה העתיד טומן בחובו, מה יגזר עליו, האם 'חיים' דהיינו השכר וההטבה הכלולים בשם חיים, או ח"ו 'מיתה' דהיינו העונש והרעה הכלולים בשם מיתה, וע"ז 'ישע' - יוה"כ, האדם מצפה לישועה, אבל אינו יודע האם תבוא הישועה, ומתי תבוא הישועה, וע"ז צריך להתפלל ולעשות תשובה עד יוה"כ, ולקוות לטוב מאת ה' לזכות לישועה, אבל כבר יש לו סימן טוב, שהרי 'סימנא מילתא היא' וסימנא מעלייתא איכא - הוא חי, וע"כ אוכלים כל הדברים שיש בהם סימן טוב בר"ה, כי יש לנו סימן של חיים בר"ה הזה, הדופק פועל, הנשמה קיימת, אורי בר"ה, קבלנו מהקב"ה חיים שיכולים להתעלות בהם, שיכולים לתקן, שיכולים להשלים את נפשותינו, להשלים את תפקידנו בחיים, שלימות פרטית של כאו"א, ושלימות של הבריאה כולה, כמו שכתב המסילת ישירם (פ"א), שהעולם מתעלה עמו ומגיע לשלימותו, ולחפץ הנרצה שעבורו ה' ברא את עולמו.

יסוד זה רואים בחז"ל (ויק"ר כט, א) ששם מבואר שביום ר"ה נידון וגורש אדם הראשון מגן עדן, ואמר הקב"ה לאדם זה סימן לבניך, כשם שעמדת לפני בדין היום הזה, ויצאת בדימוס (גזר דין של חסד - מתני"כ), כך עתידין בניך לעמוד לפני בדין ביום זה, ויוצאין לפני בדימוס.

והתמיהה עצומה, הרי העונש שקיבל אדה"ר היה עצום ונורא, גורש מגן עדן, ונגזר עליו ועל כל דורותיו אחריו, יסורין צער ומיתה, והיכן יצא בדימוס בדינו, המתבאר מחז"ל זה, שלמרות העונש שקיבל, נשאר בחיים, הוא והדורות הבאים אחריו, וכל הצער הגדול שלו, ושל כל הדורות אינם כלום, ביחס לגזר דין של חסד הגדול שהוא חי, ויכול לתקן, 'כך עתידין בניך לצאת בדימוס ביום זה', שה' גוזר להם חיים ואפשרות לתקן.

וזהו גם ביאור המדרש שהביא הטור (סי' תקפ"א) א"ר סימון כתיב "כי מי גוי גדול...", ר' חנינא ור' יהושע אומרים, איזו אומה כאומה זו שיודעת אופיה של אלוקיה, פי' מנהגיו ודיניו, שמנהגו של עולם, אדם שיש לו דין, לובש שחורים ומתעטף שחורים ומגדל זקנו ואין חותך צפרניו, לפי שאינו יודע איך יצא דינו, אבל ישראל אינן כן, לובשים לבנים ומתעטפים לבנים ומגלחין זקנם ומחתכין צפרניהם, ואוכלין ושותין ושמים בר"ה, לפי שיודעין שהקב"ה יעשה להם נס, עכ"ל. וכבר עמדו

על כך מה הביטחון בנס, ובכלל אין סומכין על הנס. ובגמ' (ר"ה לב, ב) אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה, מפני מה ישראל בר"ה לא אומרים שירה, א"ל הקב"ה, ספרי חיים ומתים מונחין לפני, ישראל אומרים שירה, וא"כ לשמחה מה זו עושה. וביארו בשם ר' ישראל סלנטר זצ"ל, שהכוונה בזה שעל הדין של כלל ישראל אנו שמחים, למרות שכ"א לא בטוח מה יהיה בדינו הפרטי.

ולדרכנו נראה לפרש, שזה בעצם ההבדל בין אומות העולם לישראל, אוה"ע כשדנים אותם ויש להם חשש שמא יפסקו דינם למיתה ממש, או אפילו צרות ויסורין, מתאבלים ומצטערים עד עומק נשמתם, מחשש לאבדון מוחלט, כי אין להם חפץ וערך לחיים של צער. אבל עם ישראל ביום ר"ה כבר רואים פתח של הצלה, שאף אם לקחו מהם את הכל, אבל יש להם חיים, וזה הנס הגדול והמתנה הגדולה שהותיר להם הקב"ה שהם בחיים, ויהודי יודע מהי המשמעות של 'חיים', ויודע גם את הערך הגדול והמתנה הגדולה אפילו של רגע בחיים, כמה הוא יכול עוד לתקן. הוא כבר בר"ה רואה פתח תקוה, שה' רוצה אותו והעניק לו חיים, ועדיין הוא בארץ החיים, ורבש"ע מצפה לו. כמה חיים נגזר לו אינו יודע, ועל העתיד לבוא גם אינו יודע מאומה, ומצפה לישועה בדין, אבל את האור בקצה המנורה הוא רואה. לומר שירה עדיין אי אפשר, כי עליו להיות במצב של גילו ברעדה מפני העתיד, הדין קשה, ועליו לשוב בתשובה, אבל בכ"ז יש לו על מה לשמוח, ולהראות לכל הפחות כלפי חוץ - שמחה, ועל כן לובש לבנים, ומתעטף לבנים, ואוכל ושותה ושמחה, שהנה ה' נתן לו עוד הזדמנות של חיים, שעל ידם יכול להגיע לחיי העוה"ב לנצח נצחים.

בנחמיה (פרק ח) מסופר כאשר קראו לעם שבא מהגולה עם עזרא הסופר - את התורה, "ויבינו במקרא, ויאמר נחמיה ועזרא לכל העם, היום קדוש הוא לד' אלוקים, אל תתאבלו ואל תבכו, כי בוכים כל העם כשמעם את דברי התורה, ויאמר להם, לכו אכלו משמנים ושתו ממתקים וכו' כי קדוש היום לאדוננו, ואל תעצבו כי חרות ה' היא מעוכם...". - פלאי פלאות, היתה כזאת התעוררות עצומה של בכיה וצער על העבירות שנכשלו וגם החזיקו בהם, ומיד הוכיחו אותם עזרא ונחמיה בחומרה לא לבכות ולהצטער, והפסוק אומר "והללוים מחשים לכל העם לאמר, הסו, כי היום קדוש, ואל תעצבו", ומדוע עזרא ונחמיה עשו זאת, אלא הביאור בזה, שעצם הדבר שהם חיים וקיימים, ולקחו אל הלב להתחרט על העבר ולהבא לתקן, ולראות מה לעשות הלאה ומה תפקידם בחיים. זו השמחה הגדולה, שבודאי תביא אותם לחיים חדשים, לקיים את כל התורה כולה, בחיים שה' נתן להם עתה.

וזה בעצם תוכן המזמור שכולו אומר ביטחון בקב"ה (תהילים כז) "לדוד ה' אורי וישעי ממי אירא ה' מעוז חיי ממי אפחד", 'אורי' בר"ה, 'וישעי' ביוה"כ, 'ממי אירא, ה' מעוז חיי ממי אפחד', עצם זה שה' נתן לי חיים זה כבר תקוה, 'ואם תחנה עלי מחנה, לא יירא לבי' - מהמקטרגים והמשטינים, כי 'בזאת אני בוטח', ובמדרש, 'בזאת יבוא אהרן אל הקודש' - עבודת יוה"כ שמכפרת, ודורשי רשומות אמרו 'בזאת' גימטריא ארבע מאות ועשר, גימטריא קול צום ממן.

ועל זה אנו מתפללים בעשרת ימי תשובה, 'זכרנו לחיים, מלך חפץ בחיים', גזרת עלינו חיים עד היום, אתה החפץ לתת לנו את החיים, תזכור אותנו גם להבא לחיים, ועל כן 'כתבנו בספר חיים, למענך אלוקים חיים', החיים שהענקת לנו למענך, שנוכל לתקן נפשנו רוחנו ונשמחנו. וכן 'מי כמוך אב הרחמן, זוכר יצוריו ברחמים לחיים', ברחמין נתת לנו חיים, אנו מודים לך על החיים שנתת לנו, ובקשתנו גם להבא, שנכתב ונחתם לחיים טובים ולשלום, אנו וכל בית ישראל.

מי יתן ונזכה לך, שנכיר במעלת עצם החיים ונצל אותם לתיקון השלם, ונזכה להכתב ולהחתם לחיים טובים ולשלום, אנחנו וכל בית ישראל, אמן.

תכלה שנה וקללותיה, תחל שנה וברכותיה.

בקשת מחילה ופיוס

בענין מי שחטא לחברו אם יכול לפייסו ע"י שליח, ומה הוא השיעור
של הפיוס, ועוד פרטים בבקשת המחילה

בעהית"ש בששי בשבת שבעה ימים בתשרי התשס"ז

א. איך מפייסין, ושיעור הפיוס

חז"ל אמרו ביומא (פ"ה ע"ב) וב"ק (צ"ב ע"א), עבירות שבין אדם למקום יום הכיפורים מכפר, עבירות שבין אדם לחברו אין יוה"כ מכפר עד שירצה את חברו. וכ"פ הרמב"ם ז"ל בפ"ב מהל' תשובה ה"ט, והטוש"ע א"ח (סימן תר"ו ס"א). ובשיעור הפיוס שחייב לפייס לחברו כדי שימחול לו, אמרו במס' יומא (פ"ו ע"א), א"ר יצחק כל המקניט את חברו אפילו בדברים צריך לפייסו, שנאמר: בני אם ערבת לרעך וגו', נוקשת באמרי פיך, עשה זאת אפוא בני והנצל וגו' לך התרפס ורהב רעך וגו'. א"ר חסדא וצריך לפייסו בשלוש שורות של שלשה בני אדם וכו', א"ר יוסי בר חנינא כל המבקש ממו מחברו, אל יבקש ממנו יותר משלש פעמים, שנאמר אנא שא נא וגו', ועתה שא נא וגו'. [ג"פ נא].

והרמב"ם ז"ל בהלכות תשובה שם, כתב, אין התשובה ולא יום הכפורים מכפרים אלא עבירות שבין אדם למקום, כגון וכו', אבל עבירות שבין אדם לחברו, כגון וכו', ואפילו לא הקניט את חברו אלא בדברים צריך לפייסו ולפגוע בו עד שימחול לו. לא רצה חברו למחול לו, מביא לו שורה של שלשה בני אדם מרעיו, ופוגעים בו ומבקשים ממנו, לא נתרצה מביא לו שניה ושלישית, לא רצה מניחו והולך לו, וזה שלא מחל הוא החוטא. עכ"ל. ומדבריו עולה בבירור דבתחילה מפייסו הוא לברו עד שימחול לו, וא"צ להרבות רעים, ורק אם סירב למחול לו, אז מביא לו שורה של ג' בנ"א וכו'.

ואולם מלשון מרן ז"ל בשו"ע (סימן תר"ו ס"א), לא משמע כן, וז"ל, עבירות שבין אדם לחברו וכו', צריך לפייסו, ואם אינו מתפייס בראשונה יחזור וילך פעם שניה ושלישית, ובכל פעם יקח עמו ג' אנשים, ואם אינו מתפייס בג"פ אינו זקוק לו. עכ"ל. והוא קרוב ללשון הטור שם. ואפשר שאינו חולק על הרמב"ם ז"ל אלא שקיצר בלשונו, שכן מרן בשו"ע לא כתב הלכות תשובה, רק כתב ענין זה של עברות של בין אדם לחברו, בתוך הלכות יום הכפורים, כמו שעשה רבנו הטור וקיצרו בהם. ויש מעט הוכחה לזה שהרי לא הזכיר דעת הרמב"ם ז"ל כלל, ואפילו ברמז, לא בשו"ע ולא בב"י. ואם באמת הוא סובר שהטור חולק ע"ד הרמב"ם ז"ל בזה, אפילו אם נראה לו לפסוק כהטור מאיזה טעם שהוא, מ"מ היה כותב כן ומנמק דבריו, וכדרכו בב"י בכל ענין, אלא ודאי דס"ל דל"פ, רק הרמב"ם ז"ל ביאר ופירט דבריו, והם קיצרו בענין.

אלא שהראוני שהרב ביאור הלכה (ברייתו סימן תר"ו), כתב: הנה מלשון הטוש"ע משמע שתיכף בפעם הראשונה יביא עמו שלשה בני אדם. אבל מלשון הרמב"ם נראה דבפעם הראשונה ילך בעצמו אולי ימחול לו, ואח"כ ילך ג"פ ויוליך עמו ג' בני אדם. ולדבריו מ"ש בגמ' המבקש מטו מחברו לא יבקש יותר מג"פ שנא' וגו'. היינו בבקשה שע"י אחרים, וכפי הראיה שמביאה הגמ' דהיה ע"י אחרים שנא' ויצו וגו'. וכן משמע בירושלמי סוף יומא כדבריו, דמתחילה צריך לילך בעצמו אליו אולי ימחול, ואם לאו, יוליך עמו אנשים. ע"ש. עכ"ל.

ולענ"ד העיקר כמו שכתבתי שהרי גם בבבלי וגם בירושלמי משמע כהרמב"ם ז"ל. והטור וגם מרן ז"ל לא הזכירו בזה שום מחלוקת, ע"כ נ"ל דגם הם מודים בזה להרמב"ם ז"ל דמתחילה ילך ויפייסנו בעצמו, ואם לא התרצה, אזי יביא ג' אנשים ג"פ. אלא שקיצרו במונח, שכן עפ"י הסברא, קודם מדבר עמו בעצמו, ורק אחר שסירב לו אז מביא לו אחרים ומנסה לפייסו.

ב. אי מהני פיוס ע"י שליח

והלום ראיתי בכף החיים סופר (סימן תר"ו ס"ק י"א), שכתב בשם מהר"י ן' חביב ז"ל (בספרו עין יעקב), דמנהג של טעות הוא מה שנוהגין בזמנינו זה, כי יחטא איש לאיש והקניטו בדברים, נכנס אמצעי ביניהם לתווך השלום, ואין זה כונת שמואל [לדברי שמואל בירושלמי] אלא שהעולב ילך בעצמו לפני העולב ויאמר לו סלחתי. ע"ש. מיהו הפר"ח כתב עליו, דאין דבריו מוכרחים ע"ש, וכ"כ המט"א שם דאם קשה עליו לילך בעצמו תחילה, או שידוע שהפיוס קרוב יותר ע"י איש אמצעי שיתווך ביניהם, יכול לעשות ע"י אמצעי. עכ"ל. וכ"כ מ"ב (אות ב.). ע"כ.

וצ"ל דברי רבותינו במה הם חולקים, דהיה מקום לומר שאלו דברי א-לוקים חיים, ומר אמר חדא, ומר אמר חדא, ולא פליגי, אלא דזה דיבר כשאי אפשר שילך בעצמו מחמת איזה מגבלות המונעות בעדו, וע"כ מפקיד הדבר בידי שלוחים נאמנים, ומהר"י ן' חביב ז"ל איירי במקרה רגיל שהוא יכול לילך, והלה ישמח שיבוא אליו בעצמו, ובזה הוא דאמר שאינו מנהג טוב שהוא יושב ונמנע מלפייסו בעצמו, דיש בזה המנעות מהמפגש ומהבושה, וע"ז אמר שאין זו הדרך הנכונה, אלא הטוב טוב שיעשה מצוה זו בעצמו, ומצוה בו יותר מבשלוחו.

ואולי יש לזה קצת משמעות מהמשנה ברורה, שכתב, ונכון שילך בעצמו אליו ולא ישלח תחילה אמצעי וכו', ואם קשה עליו לילך בעצמו תחילה, או שידוע שיותר קרוב הפיוס ע"י אחר שיתווך ביניהם, יכול לעשות ע"י אמצעי, עכ"ל. אך המעיין בדברים יראה שהם חולקים זע"ז. וצ"ל במה הם חולקים.

ג. מהר"י ן' חביב והפר"ח חולקים בהבנת תכלית הפיוס

ואפשר שמחלוקתם היא בהבנת "התכלית" של הפיוס, שחייב לפייס את חברו ומה בא להשיג. האם עיקר התכלית היא להשיג את מחילת חברו, שימחל לו מחילה גמורה כלב שלם ובנפש חפצה, או שאין זה העיקר, רק בעיניו שיכניע את עצמו וישפיל גאונו, ויבא בהכנעה לפני חברו ויתודה על חטאתו אשר חטא לו, ויבקש מחילתו. ובזה נוכל להבין את מחלוקתם, דמהר"י ן' חביב ז"ל סובר דיש צורך בתיקון מצבו של החוטא, שבגאותו ידלק עני, שביזה את חברו בלא חוק, או הלבין פניו ברבים, ועתה שבא לשוב בתשובה, עליו להשפיל גאותו ולכוף כאגמון ראשו, ולהיכנע לפני האיש שאותו העליב או פגע בו בגופו או בממונו, או הקניטו בדברים שלא כהוגן, על כל אלה אחת דתו, לסבול בושותו, ולבא ולפייס את חברו ולהתחנן לו עד שימחל לו, ושב ורפא ולו. וע"כ אין די בהשגת מחילה ע"י שליח נאמן, אלא חייב לבא בעצמו לפייסו.

אבל הפר"ח סובר שהתכלית היא לא לבייש את החוטא ולהכניעו, אלא התכלית היא ששיג את המחילה של זה שאותו העליב, או פגע בו, ואם יכול להשיג מחילתו ע"י מתווך אמצעי אין בכך כלום, דסו"ס הרי מחל לו. וכן נמי אם מחל מעצמו מחילתו מחילה, ואינו חייב ללכת אליו ולבקש ממנו מחילה, ואם הלה לא נתפייס בודאי שחייב הוא לילך בעצמו, וגם יקח עמו ג' אנשים טובים ונכבדים כדי לפייסו עד שימחל לו, אך אם מחל לו בלא טורח ובלא שיבוא בעצמו, בזה ס"ל להפר"ח דסגי בהכי.

ד. עוד בענין הנז', אם יש לחלק בין עברות חמורות כגון חובל ומזיק, ובין עברות קלות כגון שהקניטו בדברים

ולכאורה ענין זה תלוי במשמעות המשניות דב"ק ויומא, דבמס' יומא (פ"ה ע"ב), תנן, עברות שבין אדם למקום יום הכפורים מכפר, עברות שבין אדם לחברו אין יום הכפורים מכפר עד שירצה את חברו. הנה התנא כאן תלה הענין בריצוי של חברו, דמשנתרצה ומחל לו, כבר יצא ידי חובת התשובה. והוא כהפר"ח הנז', אבל בב"ק (צ"ב ע"ב), תנן, אעפ"י שהוא נותן לו, אין נמחל לו עד שיבקש ממנו. ומשמע דלא די בריצוי ומחילה של חברו, אלא בעינן שזה שפגע בו, יבקש ממנו דוקא, שהרי תלה הענין בבקשת החוטא. והוא כסברת מהר"י ן' חביב ז"ל הנז' לכאורה.

ואי לאו דמסתפינא הייתי אומר שהמשניות לא פליגי אהדדי, אלא המשנה דיומא מדברת בעברות כלליות שבין אדם לחברו, שברובם הם בהונאת דברים והטחת עלבונות וכו', שהם דברים מצויים ורגילים דבר יום ביומו בעוה"ר, ובוה אין קפידא על כך שילך בעצמו דוקא, אלא ישתדל לפייסו בכל דרך שנראית לו, ובעיקר שיתרצה וימחול לו, וע"כ נקטה המשנה לשון זה "עד שירצה את חברו", ובכל דרך שירצהו שפיר דמי. אבל המשנה דב"ק מדברת בחובל בחברו, שבזה מיירי כל פרק החובל, שהוא נזק חמור ועלובן גדול ביותר, שהזיקו בגופו וחייב לשלם לו חמישה דברים, וכמ"ש שם במשנה הראשונה שבראש הפרק, ובוה אינו די שישלח לו שליח וכיוצא"ב, שהוא לא יתרצה בזה, ואפילו אם יתרצה, מ"מ זה לא מתכפר שהחטא כבר מנשא, והצריכוהו חז"ל שישפיל גאונו ויכניע זדון ליבו, ויבא ויבקש ממנו מחילה. ע"כ נקטו להאי לישנא "עד שיבקש ממנו". ואין כאן מחלוקת כלל.

ואם כנים דברינו אלו, אולי יונח לנו בזה לשון הרמב"ם ע"ה בפ"ב מהלכות תשובה ה"ט, שכתב אין התשובה ויום הכפורים מכפרים אלא על עברות שבין אדם למקום, כגון וכו'. אבל עברות שבין אדם לחברו, כגון החובל בחברו, או המקלל חברו, או גוזלו וכיוצא"ב, אינו נמחל לו לעולם עד שיתן לחברו מה שהוא חייב לו וירצהו, אעפ"י שהחזיר לו ממון שהוא חייב לו, צריך לרצותו ולשאול ממנו שימחול לו, אפילו לא הקניט את חברו אלא בדברים צריך לפייסו ולפגוע בו עד שימחל לו. עכ"ל. ונראה כמו שיש כפילות בלשונו של רבנו ע"ה. וקשה להלום דבריו להבין כונתו כראוי. ולהנ"ל אתי שפיר, דכאן כתב הרמב"ם ז"ל שני הענינים הנ"ל, וחילקן בדקות ודקדוק בטוהר לשונו הזהב. ומתחילה כתב לחלק בכללות בין עברות שבין אדם למקום ובין עברות שבין אדם לחברו, שאין התשובה ויוה"כ מכפרים על עברות שבין אדם לחברו עד שירצה את חברו. ואחר הכלל הזה, נכנס לפרט ולחלק את שני הסוגים שיש בעברות שבין אדם לחברו, וכתב: אעפ"י שהחזיר לו ממון שהוא חייב לו, צריך לרצותו ולשאול ממנו שימחל לו. והוא קרוב ללשון המשנה דפרק החובל, שהרי גם כאן כתב שהחזיר לו, כלומר דמיירי הכא בגזל ממנו או חבל בו, באופן שנתחייב לו ממון, וע"כ כתב כאן בהאי לישנא, אעפ"י שהחזיר לו, כלשון המשנה שם. וסיים שצריך לרצותו, אך לא די בריצוי כל שהוא, אלא הוסיף וכתב "ולשאול ממנו שימחל לו". שהוא כלשון המשנה דב"ק שכתבה, עד שיבקש ממנו.

ואחרי זה כתב: אפילו לא הקניט את חברו אלא בדברים, דזה דומה למצב שבו דיברו במשנה דיומא וכנ"ל, וכתב, צריך לפייסו ולפגוע בו עד שימחל לו. ומשמעות הלשון היא, שישתדל להשיג ממנו מחילה, אך לא כתב, ולשאול ממנו שימחול לו, שמשמעותו שהוא עצמו ישאל ויבקש, אלא נקט לשון שמשמעותו שיעשה כל אשר לאל ידו לרצותו שימחל לו, אבל אה"נ בזה שהוא קל יותר, אפשר גם ע"י מתווכים וידידים שיהיו שלוחיו לפגוע בו עד שימחל לו. ואעפ"י שאין הכרח גמור לזה מ"מ יש מקום לדקדק כן עפ"י דקדוק לשון המשניות הנ"ל. וכבר נודעת זאת בכל העולם, שגדולי הדורות היו מדקדקים בלשונו של הרמב"ם, כמו במשנה.

ה. במי שביקש מחברו מחילה ג"פ ולא מחל, איך יכופר החטא

עוד יש מקום לדון במ"ש ביומא (פ"ז ע"א), א"ר חסדא וצריך לפייסו בשלש שורות של שלשה בני אדם שנא' וכו'. א"ר יוסי בר חנינא כל המבקש מטו מחברו, אל יבקש ממנו יותר מג"פ. שנאמר אנא שא נא וגו', ועתה שא נא וגו'. ואם מת מביא עשרה בני אדם ומעמידן על קברו, ואומר חטאתי לה' אלהי ישראל ולפלוני שחבלתי בו. וכו'. וכ"פ הרמב"ם ז"ל והטוש"ע שהזכרתי בתחילת התשובה הזו.

ולכאורה מזה יקשה לנו ע"ד הפר"ח שכתב דהעיקר הוא להשיג מחילתו, ולא צריך שישפיל את עצמו ויתבטל בפניו, וא"כ מאי אהני בזה שהביא ג' שורות שבכל אחת יש בה ג' אנשים, ואם לא נתרצה בכל אלו, מניחו והולך לו, וזה שלא מחל הוא החוטא. כלשון הרמב"ם ז"ל שם. ומאי אהני בכל זה והרי סו"ס לא מחל לו.

ובשלמא למהר"י ק' חביב ז"ל דיש מטרה בהשפלת החוטא, שיבטל עצמו וישבור גאון עוֹזו, וא"כ בזה שפייס והשתדל בכל כוחו, ובא ג"פ עם ג' אנשים בכל פעם ופעם, הרי כבר כיפר את אשמו אשר אשם, וע"כ אמרו דאם אחר כל זה עומד הלה במריו, שוב אינו זקוק לו, אלא מניחו והולך לו. דהמטרה היא תיקון עצמו בהשפלתו בפני זה שפגע בו, ובזה הוא יוצא ידי חובתו. ויותר קשה להפר"ח שהוא פסק דלא רק שאינו מחויב לבקש יותר מג"פ, אלא אסור לו לבקש יותר מג"פ, והוב"ד בכ"פ החיים (סימן תר"ו ס"ק כ"א), וע"ש שכתב דהמגן אברהם (סק"ב), פסק כהב"ח, דאם אין בזיון תורה הוא רשאי לבקש יותר מג"פ. [וקצת משמע מהגמ' כהפר"ח, דא"ר יוסי בר חנינא כל המבקש מטו מחברו, אל יבקש יותר מג"פ. ומשמע דיש קפיידא בדבר שלא יבקש יותר מג"פ, שאם לא כן היה לו לומר: אינו צריך לבקש יותר מג"פ], ולשיטת הפר"ח שהעיקר הוא שימחל לו, א"כ איך אפ"ל שאסור לבקש יותר מג"פ, והוא לא מחל לו.

ובע"כ צ"ל בשיטת הפר"ח, דאמנם נכון הדבר שצריך שישגי מחילתו של חברו, ואין יום הכפורים ותשובה מכפרים על מה שבינו ובין חברו, עד שירצה את חברו וימחל לו. אך אמנם רבותינו ע"ה נתנו שיעור לדבר זה, דאם לא ישימו גבול לבל יעבורון, יכול זה שנעלב לנצל מצב זה שחברו צריך לו ולמחילתו, וימרר את חייו בעקשנות וסרבנות, ובפרט אם הוא איש עיקש ונקמץ, ויכול לנצל ענין זה, ויהפוך את חברו לעבד נרצע אליו, שזה שהעליב או ביזה את חברו, מתוך כעס או מתוך מו"מ וכדומה, והוא יר"ש ולא ישקוט ולא ינוח עד אשר ישיג מחילה מאיש זה, והוא יתלה אותו בין שמים וארץ. ולקתה מדת הדין. ע"כ חכמינו ע"ה ברוח מבינתם ואשר רוח ה' דיבר בם, קבעו אמות מדה ברורות, ונתנו קצבה לדבר. ואמרו שיעשה השתדלות יפה ומשובחת, עם ג' משלחות של ג' אנשים בכל אחת ואחת, ואם אחרי כל זה הוא מסרב, סימן שהוא אכזרי וכל חפצו הוא לנקום בו ולצערו שלא כדין, וכל ענין הפיוס הוא עשה די והותר, וענין המחילה מטרתה היא כדי שה' ברוך הוא ימחול לו, שכן מחילת חברו מעכבת בעדו, שגם ה' לא מוחל לו עד שימחל לו חברו, אך אחר אשר עשה סדר הפיוס שקבעו חז"ל, מעתה יצא ידי חובתו, וה' מוחל וסולח לו, ולא מתחשבים במה שחברו לא מחל, כי שלא כדין הוא מעכב.

ו. טעמים שונים בהבאת ג' כתות לפייס את הנעלב

ואם דברים אלו נכונים, נמצא דיש משמעות שונה בהבאת ג' כיתות כנ"ל. דלפי מהר"י ן' חביב ז"ל, מטרת הענין להרבות בהשפלתו היא הכנעתו של זה שחטא ופגע בחברו שלא כדין, שבכל פעם חוזר על סדר הכנעתו בפני שלשה אנשים אחרים, ולהפרי"ח מטרת כיתות אלו, היא להרבות בקשותיו על הנעלב כדי שיתרצה ויתפייס וימחל לו.

והנה במסכת יומא שם אמרו, רבי זירא כי הוה ליה מילתא בהדי איניש, הוה חליף תני קמיה, וממציא ליה, כי היכי דנתיב וניפוק ליה מדעתיה. ופירש"י ז"ל ממציא נפשיה לפני מי שחטא לו, אולי יבקש ממנו מחילה, וימחל לו. ע"ש.

עוד אמרו שם, רב הוה ליה מילתא בהדי ההוא טבחא, לא אתא קמיה במעלי יומא דכיפורי, אמר איהו, איזיל אנא לפיוסי ליה. ופגע בו רב הונא, א"ל להיכא קא אזיל מר, א"ל לפיוסי לפלניא, אמר אזיל רב למיקטל נפשא. אזל קם עילויה, הוה יתיב וקא פלי רישא, [שובר עצמות של ראש בהמה], דלי עיניה וחזייה, אמר ליה את זיל לית לי מילתא בהדך, בהדי דקא פלי רישא, אישתמיט גרמא ומחיהה בקועיה [בגרגרתו], וקטליה. ע"כ.

והנה צריכים להבין, אם רבי זירא רוצה למחול למי שפגע בו, למה צריך להמציא עצמו כדי שיבקש ממנו מחילה, ימחל לו ממקום מושבו ודיו. ועוד יותר קשה מרב, שעמד בערב יוה"כ והניח תלמודו והלך לשוק, שבדאי אינו דבר המצוי גם בכל ימות השנה, ק"ו בערב יום הכפורים. ואולי לזה כתבה הגמרא, פגע בו רב הונא אמר לו להיכא אזיל מר, דזו תופעה מיוחדת במינה ובפרט ביום כזה. וע"כ כשפגע בו תמה ושאל לאן הולך כבודו, ולמה היה צריך כל זה, ודי שימחל לו ממקומו.

ולכאורה מכל זה נראה להצדיק דעת מהר"י ן' חביב ע"ה, שאמר דלא סגי במחילה בלבד, אלא צריך שהוא עצמו יבקש ממנו מחילה כדי להשפיל גאוותו, ולכוף כאגמון ראשו בפני זה שחטא לנגדו, ולפייסו עד שיתרצה וימחל לו. אלא שרבותינו ע"ה יודעים, שמרוב טרדות הזמן וקורותיו, שוכח לבא ולבקש מחילה, או שלא סיפק בידו מחמת טרדת הפרנסה וטפלי דתלי' ביה וכו', וע"כ ר"ז היה ממציא עצמו לפני זה שפגע בו, שיראה אותו ויזכר ויבקש ממנו מחילה כדת, וימחל לו. וגם רב היה תולה סיבת הימנעותו של הטבח בטרדות שהזמן גרמן, שהרי ערב יוה"כ הוא מהימים שמרבים לשחוט בהם שחייבים להרבות בו בסעודות, וע"כ אמר רב, אני אלך ואתפייס עמו, בהנחה שתיכף שיראה את רב, יבא ויבקש ממנו מחילה ויכניע עצמו לפניו וכו'. אבל למחול לו בלא שיבקש לא סגי למהר"י ן' חביב ע"ה.

אבל להפרי"ח לכאורה קשה למה הטורח הזה, ויעמוד במקומו וימחל לו, ודי בכך. ואולי אפשר לישב דלעולם סגי במחילה, ואין הכרח שהעולב יבא בעצמו לבקש מחילה, וכשיטת הפר"ח הנו'. אלא דכאן מדובר בגדולי עולם מנהיגי הצבור מארי דאתרא, כי הא דרב, שהטבח דמתא פגע בו, ומסתמא שהוא על עסקי הכשרות של העיר. והנה רב, ראה והבין שאם ימחל לו בלי שום טורח והכנעה של הטבח, יהיה הדבר למכשול, שהוא ימשיך בדרכו הנלוזה, ועוד שגם אחרים ילמדו ממנו, ובפרט דכנראה מכיר בו שהוא איש חזק בדעותיו הרעות, וכאשר הוכיח סופו על תחילתו, וזו הסיבה שלא רצה למחול לו ממקומו, הגם שזה מועיל וכמ"ש הפר"ח, מ"מ רצה במקרה זה להביאו לחרטה על מעשיו וללמדו, פרק בדרך ארץ. ודומה למ"ש בגמ' שם, ופסקו הרמב"ם ז"ל שם, דברבו חייב לבקש ממנו אפילו אלף פעמים, ופשוט וברור שאין הכונה שהרב מותר לו להתאכזר על תלמידו ח"ו. אלא כונת רבותינו היא בדיוק להיפך דברור להם שהרב לא ינהג באכזריות, ואם הוא מסרב למחול, בודאי כונתו לטובה, שהרב הוא גם מחנך ומורה הדרך הישרה לתלמידיו להטיב דרכם, ולנחותם במסילה העולה בית א-ל. ואם התלמיד חטא לרב, ובא לבקש מחילה, רבו בודק אם הוא מתחרט על מעשהו באמת, מתוך שהכיר בחטאו, וכי נראה שאינו חוזר ע"ז עוד, ואם נראה

לו שעדיין הוא עומד במריו, ורק מפני הבושה או לחץ החברים, אזי הרב מסרב למחול, כדי ליסר אותו תלמיד להביאו להתבוננות, וביקורת עצמית לשקול בדעתו את טיב מעשיו ותוצאותיהם, כדי שישבו לדרך הישרה באמת. ומשום זה וכיוצא בזה, קבעו חז"ל שאותו שיעור שנתנו בכל אדם, שהוא ג' שורות של ג' אנשים כל אחת, אינו תופס ברבו, אלא יחזור אפילו אלף פעמים עד שימחל לו.

וה"נ ברב העיר ומנהיג הדור, כגון רב שראה שהטבח הזה צריך להרחיקו עד שיכוף ראשו ויגלה סימני חרטה וצער אמיתיים, והיא שגרמה שלא מחל לו ממקום שבתו, אעפ"י שאם היה מחל לו, היה די בכך לשיטת הפר"ח, מ"מ ראה רב צורך לטרוח ולהקדיש זמן, ולבא עד השוק כדי לתת לו הזדמנות להביע צער על מעשיו הרעים, ולבקש על נפשו שימחל לו.

ז. עוד בדין הנעלב שמחלק אי סגי בהכי

וראיתי בשו"ת דברי יציב להאדמו"ר הגה"ק מקלויזנבורג ע"ה וזיע"א בחאו"ח ח"ב (סימן רנ"ח), שדן במי שחטא לחברו, אם צריך בעצמו לבקשו שימחול לו, או די גם במחל לו מעצמו, וכתב דבפשטות נראה דסגי במה שמחל מעצמו.

וכתב להוכיח כן מאחי יוסף שאמרו לו אנא שא נא וכו'. [שמזה למדו ביומא פ"ז ע"א, דהמבקש מחילה דיו בג"פ]. והקשה למה לא ביקשו ממנו מחילה, מיד כשנפגשו עמו בראשונה, וכתב דהם חשבו שכבר מחל להם בלב שלם, בזה שא"ל (בראשית מ"ה, ה"ח), אל תעצבו וגו', לא אתם שלחתם וגו', כי האלהים וגו'. ולכולם נתן חליפות שמלות וגו'. וע"כ לא הוצרכו לבקש ממנו שימחול להם, משא"כ כאשר ויראו אחי יוסף כי מת אביהם (שם ב' ט"ו), ורש"י בשם המדרש כתב שמשמת אביהם לא קירבם, ומזה למדו שלא מחל להם בלב שלם, ולכן הוצרכו לבא לבקש ממנו שימחל להם. ולמד מזה בדברי יציב הנו', שהעיקר היא המחילה ולא הבקשה. וע"ש שכתב שגם בדעת זקנים מבעלי התוספות הקשו למה לא ביקשו ממנו מחילה בחיי אביהם. ע"ש. וכתב דלהנ"ל י"ל שהם חשבו שמחל להם. וכ"נ בבעלי התוס' שם, שעכשיו אמרו עדיין יש שנאה טמונה בלבו ע"ש. עכ"ל"ה.

והנה הגאון ז"ל לא הזכיר דברי מהר"י י' חביב ז"ל והפר"ח שנחלקו בדבר זה שהוא דן בו. וכנ"ל. ולפי"ז עדיין קשה לשיטת מהר"י י' חביב ז"ל דבעינן דוקא שיבקש בעצמו ויפייסו, למה לא באו לבקש ממנו שימחל להם, עוד בימי אביהם, ואע"ג דחשבו שמחל להם, כמ"ש הרב ז"ל, מ"מ לשיטת מהר"י י' חביב ז"ל, זה לא מועיל, עד שיבקש מהם ויפייסם בעצמו. וא"כ למה לא באו בעצמם לפייסו מתחילה, והמתינו עד אחר מות אביהם.

[א"ה, ובאמת שיש להוסיף לתמוה ע"ד המהר"י בן חביב ז"ל דבפסוק כתוב, "ויציו" אל יוסף לאמר, אביך צוה לפני מותו לאמר, כה תאמרו ליוסף אנא שא נא פשע אחיך וחטאתם כי רעה גמלוך, ועתה שא נא לפשע עבדי אלהי אביך. הרי ששלחו אחי יוסף שלוחים אליו לפייסו. וכן העיר בשו"ת יחווה דעת ח"ה סי' מ"ד. והביא מהגאון רבי יוסף בן רבי בספר דרך המלך (בפ"ב מהלכות תשובה ה"ט), שתירץ, לפי מה שאמרו במדרש, שהשליחים האלה היו בני בלהה ובני זלפה שהיו רגילים אצלו ומקורבים אליו, וכמו שנאמר והוא נער את בני בלהה ואת בני זלפה נשי אביו, ומכיון שגם הם היה להם חלק במכירתו של יוסף, ועליהם היה לפייסו ולבקש מחילה ממנו, רשאים היו להקדים לפייסו עבור חטאם כלפיו, ואחר כך גם על שאר האחים, וכעין מה שאמרו (בבבא מציעא דף ח'), מגו דזכי לנפשיה זכי נמי לחבריה. ע"ש. וכתב ע"ז מרן (שליט"א) בזה"ל, והנה הגם שכמה אחרונים הביאו להלכה דברי מהר"י בן חביב, ומהם, המטה משה (סימן תתמ"ח), ומרן החב"ב בשו"ת כנסת הגדולה (סימן תר"ו הגהות הסור אות ד'), והבית חדש, והאליה רבה, שם. אולם הפרי חדש כתב שאין דברי מהר"י בן חביב מוכרחים. גם הגאון רבי חיים פלאגי' בספר לחיים בירושלים על הירושלמי (יומא פרק ח'

הלכה ז', דף כ"ב ע"ד), הביא דברי הגאון רבי שמואל יפה שחולק על מהר"י בן חביב. וכתב לסייעו ממה שאמרו במדרש ובאבות דרבי נתן (פרק י"ב), על אהרן הכהן שהיה אוהב שלום ורודף שלום, וכשראה שני בני אדם שעשו מריבה זה עם זה, היה הולך אל כל אחד בנפרד, ומפייסו בדברים, כאילו הוא שלוחו של חברו, עד שהיה מסיר קנאה מלבו. וכשהיו נפגשים אחד עם השני היו מחבקים ומנשקים זה את זה וכו'. וכתב שהיא ראייה נכונה ופשוטה. ע"ש. [אף על פי שיש מקום לבעל דין לדחות. וק"ל]. גם הגאון בעל בית אפרים בספרו מטה אפרים (סימן תרו סעיף א'), כתב, שאם קשה עליו ללכת בעצמו מתחלה, או שיודע שקרוב הפיוס לבוא על ידי אדם אמצעי מידידיו שיתווך השלום ביניהם, ובפרט אם הוא אדם מכובד, רשאי לעשות כן על ידי אמצעי. וכן כתב המשנה ברורה (סימן תר"ו סק"א). עכ"ל].

והנה לענ"ד, י"ל דעיקר טעמו של מהר"י י' חביב ז"ל הוא שישפיל ויכניע עצמו לפני האיש שבו הוא פגע או הזיק, ובוה מתכפר לו, [וגם זה גורם שהלה ימחל לו], והנה אחי יוסף התבזו כראוי, שהם באו והוא הכירם והם לא הכירוהו, והאשימם באשמה חמורה באמור להם, מרגלים אתם, והרצים והבהילים על הכסף המוחזר באמתחותיהם, ובפרט בענין הגביע ששם באמתחת בנימין. ובסוף אמר להם אני יוסף אחיכם, ולא יכלו לענות אותו כי נבהלו מפניו, ועמדו ולא יכלו לזוז מרוב בושה ובהלה, עד שהיה קורא להם בחבה, ואמר להם גשו אלי. ועוד דאפשר שגם ביקשו ממנו מחילה והביעו צערם בפניו עם חרטה גדולה על מה שעשו לו, ואפשר דמשו"כ אמר להם: אל תעצבו וגו'. וא"כ גם אם לא ביקשו מחילה במפורש, מ"מ הביעו חרטתם וקָרַדְתֶּם מן המעשה הזה, ומאחר והוא היה מרגיעם באמרי פיו, והבינו שמחל להם, ע"כ לא שבו לבקש עד אחר מות אביהם, שאז הוברר להם שלא מחל בלב שלם, דבכה"ג מודה גם מהר"י י' חביב ז"ל, דמחילה כזו עם הבזיון והבושה שעברו, נחשב כבקשה מפורשת, דהיה בזה השפלה ועלבון להם. ובפרט שכנראה שמיד הביעו לפניו את צערם וחרטתם על הענין, וע"כ לא באו לבקש ממנו ולפייסו עד אחר מות אביהם, שאז הבינו שלא מחל להם בלב שלם וכמ"ש הרב ז"ל.

אלא דקשה מאחר וביקשו והתביישו, ונתרצה, אעפ"י שאחר מות אביהם שינה טעמו אליהם ולא קירבם עוד, לא היו חייבים לשוב אליו ולפייסו, שכבר מחל להם והם פייסוהו וביקשוהו. ואולם י"ל שהוא לא מחל להם בפירוש, רק דיבר עמם בפיוס וקורבה, והם חשבו שמחל להם, ואחר מות אביהם התברר להם שטעו, ובאמת לא מחל להם, והנה חז"ל לימדו שיש שיעור של ג"פ ג' שורות וכו'. וכל זמן שלא נעשה כל הסדר הזה, אם לא מחל עדיין חייבים לפייסו, וגם אם פייסו וביקשו מחילה, מ"מ ודאי לא עשו כן ג"פ, אלא שחשבו שמחל להם, אבל עתה שנתברר להם שהמחילה לא היתה מחילה גמורה, ואולי רק מפני כבוד אביהם אמר להם כך, שלא יוסיף להצטער עוד בדבר הזה, א"כ לא יצאו יד"ח בעצם בקשתם, כי לא עשו כן ג"פ, וע"כ חזרו ובאו לפניו, וביקשו ג"פ באומרם אנא שא נא וגו', ועתה שא נא. וכמ"ש בגמ' שם וכנ"ל.

ה. למה לא נתכפר לשבטים עוון מכירת יוסף אע"פ שבקשו מחילה

עוד כתב שם (אות ב'), ודבר פלא ראיתי ברבינו בחיי שם (פסוק י"ז), וז"ל, ולא ביאר הכתוב שמחל להם, וכו', וא"כ מתו בעונשם בלא מחילת יוסף, וא"א לכפר עונם רק במחילתו, וע"כ הוצרך העונש להיות כמוס וחתום להיפקד אח"ז בעשרה הרוגי מלוכה. ע"ש. והדברי יציב תמה על זה, דהא ביקשו ממנו ג"פ [אנא שא נא וכו'], וא"צ יותר. וקשה לומר שהיה אצלם בגדר רבו, שאפילו אלף פעמים חייב לחזור ולבקש עד שימחל לו, והמג"א שם (סק"א), כתב דאפילו שמע ממנו ד"ת מיקרי רבו לענין זה, דאם זה מדין רבו, איך הגמרא מביאה מהם ראייה לפיוס דשלש פעמים, דברבו בעינן עד שיתפייס. עכ"ל.

ויש מקום לומר דיש לו דין של רב, כי מלך הוא, וע"כ לא מהני מה שביקשו כמה פעמים ובעינין שביקשו עד שימחל, ומה שלמדו מזה ג"פ, אינו לימוד גמור, רק חז"ל נתנו שיעור בדבר, ואסמכוה אקרא.

עוד אפשר ליישב בס"ד, דבאמת אין לו דין של רב, ודי בפיוס ג"פ, אלא דפיוס זה מהני כשהיה פיוס אמיתי, מתוך הכרת החטא וחומרתו, עם חרטה וקבלה כראוי, אבל השבטים לא מתוך הודאה בחטא, והכרת הצער אשר גמלוהו חינם, הם באים לבקש מחילתו, אלא מתוך פחד ואימת מלכות, וכמו שאמרו: לו ישטמנו וגו', והעד לכך שכל זמן שהיה אביהם בחיים לא טרחו ולא באו, כי היו סומכים על הגנתו של הזקן, שמפני כבודו לא יזיק להם יוסף בשום פנים שבועולם. אבל אחר מותו באו לבקש ממנו שישא עונם כי רעה גמלוהו, ולא יבא במשפט עמם, ובכה"ג לא חשיבא בקשת מחילה באמת, ואין בזה כדי פיוס, שיסוד הפיוס הוא, כשהנפגע רואה שחבירו הכיר בחטאו אשר חטא לו ומתחרט עליו באמת, ואז לבו מתרכך למחול לו כל פגיעה ועלבון אשר עשה עמו שלא כדין. אבל בקשתם זו תלויה בדבר, וחרטה אין כאן וגם קבלה אין כאן, ואין סופה להתקיים.

ט. בקשת מחילה מתוך פחד ויראה לא שמה בקשה

ודומה הדבר למ"ש ביבמות (כ"ד), ופסקו הרמב"ם ז"ל בהלכות איסורי ביאה (פ"א הי"ד), וכן בטוש"ע יו"ד (סימן רס"ח), שאין מקבלים גרים לא בימי דוד ולא בימי שלמה, בימי דוד מפני שהם באים מחמת היראה, ולא בימי שלמה שמרוב טובה שהיתה לישראל הם באים, וגרות אמת היא אדם שבא להתגייר מתוך הכרה בה' אלהי ישראל ומאהבת התורה וערכיה, בכנות וביושר. וה"ה והוא הטעם גם בזה שאינו נחשב לפיוס ואפילו פעם אחת, ולא נפטרו ע"י בקשתם המשולשת. וע"ז אומר רבינו בחיי ז"ל דלא מצאנו שמחל להם, דאם היה מוחל להם, היה מחול, ואעפ"י שלא ביקשו באמת. וכמו שאמרו ביבמות שם, וכולם שנתגיירו גירותם גרות. ה"נ היתה מועילה מחילתו אליהם, אך הואיל ולא מחל, לא אהני להו בקשתם לומר כבר יצאו ידי חובתם, ואינם זקוקים לו עוד, אלא הם מתו בעונם. ועל כן נשמר עון זה עד לעשרה הרוגי מלוכה בעוה"ר.

י. חסרון בהרטה מונע את מחילת הי"ת על העוון אע"פ שהנפגע מחל

ולפי דעת זקנים מבעלי התוספות דמשמע שמחל להם, לכאורה יקשה א"כ למה נהרגו עשרה הרוגי מלוכה על אותו עוון, אחר שנמחל להם לשבטים, ואולי י"ל דאעפ"י שהוא מחל להם משוב לבו ומתוך שראה שהכל היה מיד ה', להחיות עם רב וכמאמרו אליהם. מ"מ הם לא התחרטו כראוי להם, וממילא גם לא היתה תשובתם לפני המקום ברוך הוא מושלמת, והרי במצות שבין אדם לחברו יש בהם גם בין אדם למקום ברוך הוא, וכשחטא לחברו לא דיו בריצויו של חברו, אלא צריך לשוב בתשובה גם לפני קודשא בריך הוא ולבקש שימחל לו. ואם לא שב באמת לפני הקב"ה, הרי הוא מחוסר כפרה רח"ל. וידוע דעברות שבין אדם לחברו חמורות הרבה מעברות שבין אדם למקום ב"ה, ועיין רמב"ם ספ"ז מהל' גניבה, שכתב דחמור עונשם של מדות מעונשם של עריות, שזה בין אדם למקום, וזה בין אדם לחברו. עכ"ל.

ואולי בפני המקום לא שבו באמת והיתה חטאתם תלויה לפניו, עד להריגת עשרת הרוגי מלוכה. ואפשר להוסיף להטעים הדבר, למה לא ביקשו ממנו מחילה בהכנעה גמורה, משום דהיו עדיין מצדיקים את מעשיהם, בטענה שהוא היה בבחינת רודף, שהיה מביא דיבתם רעה אל אביהם, ולפי דעתם היה מוציא עליהם שם רע, והדבר יביא למחלוקת ופירוד לבבות, ואשר ע"כ דנו אותו אז לשבט ומכרהו, וכנראה שעדיין עומדים בדעתם שלפי הנתונים דאז הם דנו כראוי וכדין עשו לו, וע"כ לא ראו חובה לעצמם לבקש ממנו מחילה, והוא שראה שלא מבקשים כהוגן, לא רצה למחול להם, לפי דברי רבינו בחיי ז"ל.

יא. אי מהני מחילה בבני נח

עוד כתב בדברי יציב שם, שהאזה"ח הקדוש עה"פ כי התחת אלקים, כתב, וטעם שלא מחל להם, אפשר לצד שבני נח אין הדבר תלוי במחילתם ע"ש. ותמה ע"ז בדברי יציב דא"כ איך למדו מפסוק זה [דאחי יוסף], לדין מחילה וצע"ג. ויש לעורר גם מאבימלך איך למדו ממנו בב"ק שם, הרי אין שייך מחילה בבני נח. ועוד איך למדו מקודם מתן תורה. ועיין מראה הפנים בירושלמי מו"ק (פ"א ה"ז), וכבר האריכו בזה טובא בכמה חילוקים. עכ"ל.

עוד כתב שם, דיוסף ואחיו אזלי לשיטתם, כמ"ש בפרשת דרכים (בדרך האחרים דרוש א'), דיוסף ס"ל דדינם כבני נח, וע"כ לא מחל להם דלא שייך מחילה בב"נ, וכמ"ש באה"ח הק'. והם לשיטתם נידונים כישאל, ושפיר ילפינן מייניהו ג' פעמים, דלשיטתם ביקשו מחילה. ועוד י"ל דאפילו אי מהני מחילה בבני נח, זה דוקא כשמחל בפירוש, אבל בקשת מחילה ג"פ לא מהני בהו. וע"כ יוסף ס"ל שהיו צריכים לבקש עד שימחול להם, והם סוברים דהם ישראל, ודי שביקשו ג"פ, ובשמים פסקו כיוסף, וע"כ הגיע להם העונש. עכ"ד.

ולמ"ש לעיל דדין זה הוא דרבנן, וקרא אסמכתא בעלמא, לק"מ. ומה שלא מחל להם יוסף, אפשר דראה שאין הם נכנעים ומתחרטים אלא עדיין עומדים על דעתם וכנ"ל. ואע"ג שהם ביקשו ג"פ, מ"מ לאו שמה בקשה כלל, מאחר ולא היה הדבר מתוך הכרה אמיתית בחטאם, ובשמים ידעו שלא התחרטו כראוי, וגם תשובתם כלפי שמיא לא היתה מושלמת בגלל זה, וע"כ נשאר העונש תלוי עד עשרה הרוגי מלוכה הי"ד.

הכלל העולה, שלכתחילה טוב שהוא עצמו יכניע עצמו ולא יבוש, וירצה את חברו לפחות כמו שביזהו או פגע בו, שמחנו כימות עיניתנו. וזה מועיל לרצות את חברו עד שימחל לו בלב שלם, וטוב לו עצמו לתקן הענין, הפה שאסר הוא הפה שהתיר, וישוב בתשובה ויתקן עצמו לפני בוראו, לב נשבר ונדרה אלקים לא תבזה, ובה ימצא חן ושכל טוב בעיני אלקים ואדם, וגם השני יהיה נוח לרצות, ובזכות זה גם הוא יזכה למחילה מהקב"ה, שכל המעביר על מדותיו מוחלים לו כל פשעיו. ונסלח לכל עדת בני ישראל, יגל יעקב ישמח ישראל, בשוב ה' שבות עמו בשובה ונחת בב"א.

שלמה משה עמאר

הראשון לציון הרב הראשי לירושלים

הגאון רבי
שניאור ז. רווח
שליט"א

רב קהילת 'משכן התורה' אלעד
וראש המכון למצוות התלויות בארץ

הדלקת נרות שבת ויום טוב בשמן תרומה

עש"ק פר' בהעלותך את הנרות תשפ"ג

רבים מבתי הבד המפרישים תרו"מ מן השמן שברשותם, מחלקים את השמן לכהנים שישמש להם לצורך הדלקת הנר, וכבר מילתי אמורה שהם מקיימים מצות נתינה בזה"ז, ולדין שהכהנים בימינו הם כהני חזקה, יש להשתדל לקיים מצוה זו. והנה הדלקת נר שבת ונר חנוכה פשיטא דשרי לכהן להדליק בשמן זה, וכבר כתבנו שכן העיקר וכדלהלן. אולם ביום טוב, קיי"ל שאין שורפים קדשים ביום טוב. ושאלו ממני האם שפיר דמי להדליק את הנר של יום טוב מבעוד יום, ובכך לא נחשב שעובר על שריפת קדשים ביום טוב, כי ראו בזה עיקולי ופישורי. ואמרת להשיבם בקיצור בס"ד.

א. שנינו במשנה במס' שבת (כ"ז ע"ב) שאין מדליקין נרות שבת בשמן שריפה [שמן של תרומה שנטמאה שאסור באכילה ועומד לשריפה]. ובגמ' שם (כ"ג ע"ב) נחלקו בביאורו, לרבה אכן אסור להדליק בשמן זה את הנר לקראת שבת, והטעם שמתוך שמצוה עליו לבערו חיישינן שמא יטה. ולרב חסדא לא חיישינן שמא יטה, ורק ביו"ט עצמו אסור להדליק, משום שאין שורפים קדשים ביו"ט, ותרומה לקדשים דמי. ומתניתין איירי ביו"ט שחל בערב שבת ולכן לא מדליקים בו. אמנם בירושלמי שם נחלקו בדעת רב חסדא האם להדליק בערב שבת ויו"ט וידלק בשבת ויו"ט יהיה מותר, או שדין אין שורפים קדשים ביו"ט נאמר גם כאשר ההדלקה היתה ביום חול והקדשים מתבערים מאליהם בשבת ויו"ט.

והנה מפשטות הסוגיא בבבלי האיסור של אין שורפים קדשים ביו"ט נאמר רק כאשר מדליק ביום טוב עצמו, ולכן אסור רב חסדא רק כשחל יו"ט בערב שבת. אולם אם מדליק לקראת שבת ביום שישי שאינו יום טוב, מותר לפי רב חסדא. אלא שכמבואר בירושלמי שם שיש אומרים בדעת רב חסדא שגם בערב שבת אסור להדליק בשמן שריפה, וכן לכאורה מבואר בתוספתא תרומות (פרק י סוף הלכה ט) דמבואר שם 'בת כהן שהיתה בידה נר מלא שמן שריפה בערב שבת עם חשיכה הרי זה נותנת לתוכו חולין כל שהן ומדלקת', ומבאר המנחת ביכורים שם 'דאילו בשמן שריפה לחוד אסור להדליק בשבת, מטעם שמתוך שמצוה עליו לבערו חיישינן שמא יטה, אבל במערב בחולין כיון דאינו חושש כל כך שוב לבערו לא חיישינן שמא יטה'. כלומר, לדידיה סוברת התוספתא שאסור להדליק בע"ש עבור שבת. וכ"כ התוס' רי"ד עמ"ס שבת (רכ"ג ע"ב) בזה"ל: הילכך נ"ל לפרש דרב חסדא בכל שבת אסור גזירה משום שבת אחר יום טוב וזה שאמר הכא ביום טוב שחל להיות בערב שבת עסקי' כלומר בא ליתן טעם למה נאסר אבל מיהו ה"ה לכל שבתות משום גזירה עכ"ל. כלומר דס"ל שאף לרב חסדא גם בערב שבת יהיה אסור אולם זה רק מגזירה אטו שבת שאחר יו"ט,

וכדבריו שם. וכ"כ הרש"ש על הסוגיא בשבת שם (בד"ה שם רח"א) 'והתם פירושו דעיקר איסורא הוא ביי"ט שחל ערב השבת אבל באמת בכל יום טוב אסורה כדמסיק שם וכו', ולעולם בכל ע"ש אסור וכדמסיק מ"ט וכו', ור"ל וגזרינן אטו יום טוב [שחל ער"ש]. ע"כ.

ועוד ראה למרנא הגר"א בספרו שנות אליהו (שבת פ"ב מ"א) שביאר את המשנה ע"פ הגמרא, שבשבת חיישינן שמתוך שמצוה עליו לבערו גזירה שמא יטה. ולגבי יו"ט הטעם משום דאין שורפין קדשים ביי"ט. ודוקא ביי"ט עצמו אבל בעיי"ט מותר להדליק דלא גזרינן י"ט אטו שבת. והוסיף, שקיי"ל כדעת רבה לגבי שבת, ולכן בשבת אין מדליקין גם בע"ש. ומאידך לגבי יו"ט קיי"ל כרב חסדא, שהטעם משום שאין שורפין קדשים ביו"ט, וממילא בעיי"ט מותר. ובהערות למטה (הערה ה) הביא שהרמב"ם פסק כרב חסדא וקאי רק על יו"ט. ודלא כהגר"א דס"ל שהנאמר 'לא בשמן שריפה' אזיל כרבה. והוסיף שם את הלישנא בירושלמי הנז', שדברי הש"ס שתניא כוותיה דרב חסדא, כמותו ממש דלפי שאין שורפין קדשים ביום טוב אסור להדליק אפילו בע"ש בחול דכיון דביו"ט אסור כ"ש בשבת, כמ"ש בירושלמי, אלא כיון דהש"ס שלנו השמיט האי לישנא א"כ הא דתניא כוותיה צ"ל כמ"ש רבינו ע"כ. אם כן למעשה לגבי שבת ס"ל להגר"א שגם בע"ש אסור להדליק בשמן שריפה.

ועל פי כל האמור אמרתי שאפשר ליישב מש"כ הרדב"ז בפי' על הרמב"ם בהל' תרומות (פי"א סוף הלכה יח) וז"ל: 'ונ"ל דבשבת של חנוכה אין מדליקין בשמן של שריפה דאין שורפין קדשים בשבת דלא עדיף מנר ביתו ותנן אין מדליקין בשמן שריפה', שזה כדברי התוספתא וכדברי הירושלמי, שאכן גם בערב שבת ס"ל דאסור אף לרב חסדא. ובזה ליישב מה שתמהו עליו האחרונים שהרי קיי"ל כרב חסדא ומותר להדליק בע"ש, ראה בספר מטה אהרון לרבינו אהרון הלוי חבר בית דינו דמהריט"א שכתב (ח"ב אות קמג עמ' שג ע"ג) שכתב ערך על שמן שריפה להדלקה, ובתו"ד הביא שפשוט דלדעת הרמב"ם כל האיסור ביו"ט אולם לא בשבת דשרי להדליק בע"ש, והביא דברי הרדב"ז והשתומם על דבריו, וניסה לצדד בכמה דרכים, ולמעשה נשאר בפליאה על דבריו. וראה עוד בספר עשר תעשר (עמ' רלו), וראה עוד בד"א (תרומות פי"א צה"ל אות שב) שהביא שכן תמה על דבריו בהגה' דברי ישראל על החכמ"א, ועוד מן האחרונים. אולם כאמור, הגם שקיי"ל כרב חסדא יש הסוברים שגם לדבריו אסור בע"ש מפני הגזירה וכמבואר לעיל. אלא שעיקר התימה שכתב את דבריו על דברי הרמב"ם ושם לכאורה נראה ברור ופשוט דשרי להדליק בע"ש הגם שהולך וממשיך בשבת, וכמו שכתב להדיא בפיהמש"ג (הנז' להלן) שכל האיסור רק ביו"ט שחל בשבת. ושור"ר למהר"י אלקלעי זצ"ל (לפני כמאתיים שנה והיה מחכמי ירושלים שעבר לאיזמיר ושם מ"ג) בספרו אמר יוסף על הרמב"ם בהל' תרומות (פי"א הי"ח) שהביא דברי הרדב"ז ותמה על דבריו, והביא דברי הירושלמי הנז', אך שוב כתב שא"א ללמוד זאת ברמב"ם והשאיר דבריו בצ"ע.

וכפי שהזכרנו לעיל דעת רבינו הרמב"ם להלכה שלא כדברי התוספתא ושלא כדברי הלישנא בירושלמי הנז' לעיל, אלא כפשוטו דברי הבבלי [וראה בערוה"ש העתיד זרעים סי' פב סי"ח בסופו שהעיר מדוע הרמב"ם לא פסק כדברי התוספתא, יעו"ש] וכפי שכתב בפיהמש"ג על מס' שבת (שם) 'ואיסור שמן שריפה אינו אלא ביום טוב שחל בערב שבת, והדלקת הנר אינה אלא מבעוד יום, ונמצא שורף שמן שריפה ביום טוב, וזה אסור, לפי שאסור לשרוף קדשים הטעונים שריפה מחמת טומאה או זולתה ביום טוב, שלא התיר ה' ביום טוב אלא דבר הנאכל בלבד, ונאמר והנותר ממנו עד בקר באש תשרפו ואמרו בא הכתוב ליתן לו בקר שני לשריפתו, כלומר ממחרת יום טוב ישרף לא ביום טוב. והלכה כחכמים'. וכך הביא להלכה בהל' יו"ט (פ"ג ה"ח) שאסור לשרוף את התרומה ביו"ט שאין שורפים קדשים ביו"ט. וכך למדו בדבריו הנו"כ הנז' לעיל ועוד רבים מן הפוס'. והגם שבחיבורו לא הזכיר משמן שריפה אלא בתרומת חלה, נראה ברור כפי שלמדו בדבריו ראשונים וגם אחרונים שהז' לעיל ולהלן. אולם זאת ראיתי לרב מראה פנים על הסוגיא בשבת (פרק שני בסוגיא

שלהצית את האור במדורת קדשים בד"ה רב אחא בשם רב חסדא) האריך מאד להסביר מדוע רבינו הרמב"ם לא הזכיר כלום מהאי דינא של שמן שריפה לא בשבת ולא ביו"ט, והאריך לומר שהגם שלגבי חלה הביא הדין יש לומר ששם כל הנתינה היא לשם שריפה ואין דרך להסיק בה, אלא נתנו לשם שריפת תרומה ושפיר נראה כשריפת קדשים, משא"כ שמן דרכו בהדלקה ואין נראה כשריפת קדשים, והביא חילוק כע"ז מבעה"מ, וכתב דס"ל להרמב"ם דלא כרב חסדא, והוסיף לומר דמקורו דס"ל כרב אשי (בשבת דכ"ד ע"ב) דברתאה הוא, וביאר שם היכן דין זה מבוואר בדבריו, יעו"ש. ובאמת שלא ראיתי שהביא כלל שם מדברי הרמב"ם המבוארים בפיהמש"נ שכתב שם הדברים להלכה ממש כמדוייק בדבריו. והוא דעה יחידאה לבאר הדין כך בדברי הרמב"ם.

וכן הוא בעוד כמה וכמה ראשונים עמ"ס שבת שם ראה על הסוגיא את דברי הרי"ף, וז"ל הרשב"א שכתב 'זכיון שכן קיימא לן דבשבת דעלמא מדליקין בו ואף על פי שדולקת והולכת בשבת אין הולכין אלא אחר שעת הדלקתו דקא עביד מעשה והוא בחול הוה, ואף על גב דדולקת והולכת בשבת מלאכה היא שנעשית מאליה ולא חיישינן לה וכדרב חסדא דסבירא ליה הכין', והריטב"א כתב הדין גם לגבי יום טוב 'וכן ביום טוב דעלמא כשמדליקה מבעוד יום ביום חול, דאיסור שריפת קדשים ביום טוב אינו אלא מטעם דמלאכה דשריפה לא דחיא יום טוב, ועיקר המלאכה בשעת ההדלקה היא וכל שמדליקה בחול מותר להיות הולכת ודולקת בשבת או ביום טוב, וזה פשוט, ותניא כוותיה דרב חסדא והילכתא כוותיה'. וכ"כ בפירושו המיוחד לר"ן והר"י מלוניל והמאירי והאבודרהם (הבאנו לשונם להלן) להתיר בע"ש, למרות דס"ל לאסור בעיו"ט. וראה עוד בתוס' רא"ש על הסוגיא. וכן כתבו מן הראשונים וממפרשי המשנה, וכמבואר ברע"ב שם ובמלאכ"ש שם. וכ"כ להלכה האבודרהם בספרו (ערבית של שבת בד"ה במה מדליקין) דשרי. וכבר כתבו הראשונים והאחרונים דתלמוד דידן לא ס"ל כירושלמי אלא דשרי ההדלקה בע"ש הגם שהולך ונשרף בשבת.

והעיקר כתלמודא דידן, וכך הוא להלכה וכך הוא המנהג שכהנים מדליקים בערב שבת משמן תרומה שקיבלו מן הישראל ולא חשו לדעות שהחמירו בזה.

ב. בחידושי חתם סופר עמ"ס שבת (דכ"ד ע"ב) ראיתי שכתב לרדן מזוית אחרת, מדקאמר אין מדליקין בשמן שריפה ביום טוב משמע שזמן הדלקה ביום טוב בלילה אחר שכבר קיבל עליו יום טוב ודלא כזמן הדלקת ערב שבת שהוא מבעוד יום, משא"כ הדלקת יום טוב. ומוכיח את דבריו, שאם גם זמן הדלקת יום טוב הוא מבעוד יום, א"כ לא שייך למיתני סתם אין מדליקין בשמן שרפה ביום טוב, דהא תלמודא דידן לית ליה כהירושלמי דמייתי חי' רשב"א לעיל דאסור לעשות הבערת קדשים בע"ש שהי' מתבערין מאליהן בשבת, וא"כ מ"ט אין מדליקין אע"כ זמן הדלקה אחר קבלת יום טוב. ומזה כתב להוכיח דלא כהרבנית אשת הסמ"ע והב"ד בסוף הפרישה על יו"ד, וכתבה שגם ביו"ט יש להדליק מבעו"י, ומהנ"ל מוכח שלא כדבריה. אלא דצ"ל שהיא הולכת לשיטתה המפורסמת בפוסקים שכתבה שביו"ט נכון לברך עובר לעשייתו, שבשלמא בשבת מברכין לאחר ההדלקה, מכיון שבירכה קבלה עליה שבת ואסור להדליק, משא"כ ביום טוב תקדים הברכה עובר להדלקה ותקבל עליה יום טוב ומה בכך שתדליק אחר כך. וכתב החת"ס שלפ"ז שפיר י"ל שגם משנתנו ס"ל דמדליקים בעיו"ט מבעו"י אלא שמקדימים הברכה וכבר קיבלה עליה יום טוב ולכן שוב לא תדליק בשמן שרפה, עכ"ד.

ולפי דברי החת"ס יש לומר גם לגבי שבת, אם מברכים לאחר ההדלקה שפיר דמי להדליק בשמן שריפה, אולם אם מדליק לאחר הברכה, יהיה הדבר תלוי במחלוקת הראשונים אם מקבלים שבת בברכה, או לאו, ולסוברים שאכן מקבלת שבת בברכה, אם כן שוב לא תוכל להדליק בשמן שריפה, שכן הוא כבר שבת בעבורה. אולם האמת הפשוטה היא שאכן למנהג קהילות אשכנז ומעט מקהילות הספרדים שנוהגים לברך לאחר ההדלקה אין כל חשש בנז', שגם אם סוברים הם כדעת הבה"ג

שמקבלים שבת בברכה, מ"מ מברכים לאחר ההדלקה. אולם למנהג הספרדים היותר נפוץ בארץ ישראל שמברכים עובר לעשייתן וקודם ההדלקה, עדיין למעשה אין לחוש ויכולה האשה להדליק בשמן שריפה, כיון שאנן קיי"ל שהלכה כ"א בתרא, שהרי מרן בשו"ע (סי' רסג סעי' ה) הביא י"א שמקבל שבת בהדלקה שזה הבה"ג, ולבסוף הביא יש חולקים על הבה"ג שאין קבלת שבת תלוי בהדלקה אלא בברכה של ערבית, יעו"ש. והגם שכתב זאת בלשון יש חולקים גם הכא אמרינן דהלכה כיש בתרא, וכמו שכתב גאון עוזינו החיד"א בברכי יוסף (או"ח סי' נח דין ז) וציין לדבריו בסי' תרפז. ומעלת ידידנו הגר"א שליט"א בהערותיו על הברכ"י הוסיף לבאר דברי החיד"א שם שכלומר בין כשמרן כותב י"א וי"א, ובין כשכותב י"א ויש חולקים, נקטינן כסברא אחרונה.

ובמחבר יו"ד סי' י"ב אות א' הביא שחכם אשכנזי ערער בשם זקיננו (שאלת יעבץ ח"ב סי' כ) על כלל זה, ורבנו דחה דבריו, והביא הרבה אחרונים שכתבו שלישינא בתרא עיקר, וכן מורים בבית המדרש בכל ארץ ישראל וטורקיא ומצרים. וכ"כ עוד להלן סי' ק"מ אות ב' ובסוף סי' רע"ג ובסי' שמ"ו אות א' ובשו"ב סי' קפ"ד אות ב'. ועוד. ובסי' תקס"ב אות ב' כתב כן רבינו גם על לשון יש אמרים ויש מי שאומר. ועמ"ש בהערה שם. עכ"ד. וכבר האריך בהאי דינא דקבלת שבת בהדלקת נר, מרן ג"ע הגרע"י זצ"ל בכמה מקומות, וראה כדוגמא בחזו"ע הלכות עירובי תבשילין (יו"ט עמ' רפג) והביא שם שכ"כ הרמב"ן, הרשב"א הריטב"א והמאירי על הסוגיא בשבת (דכ"ג ע"ב), וכן דעת הרא"ש שיבולי הלקט, ורבינו שמשון, ובבית יוסף הביא שכ"כ הרה"מ, הגה"מ ורבינו ירוחם והביא עוד אחרונים שכתבו כך, וכתב לפי"ל לדין אין קבלת שבת תלויה כלל בהדלקת נרות. וכ"ז דלא כמרן הבא"ח (שנה ב פרשת נח אות ח) עכת"ד. וציננתי למקור הזה, כיון ששם הביא דברי הבה"ל לגבי עירוב תבשילין בסי' תקכ"ז בד"ה ספק חשיכה, שהסתפק דאפשר שרק לגבי נרות שבת שכולם מדליקים כאחד, שאפשר לומר שנהגו לקבל בזה שבת, משא"כ בעיו"ט שכל אחד מדליק בזמן אחר אפשר שלא נהגו לקבל שבת בהדלקה. וגם בחזו"ע (שם עמ' רפד) כתב שכ"ש לגבי יו"ט שיש לומר שאף בה"ג מודה שאין קבלת יו"ט תלויה בהדלקת נרות, שרב המרחק בזה בין שבת ליו"ט, יעו"ש. ומזה נפ"מ לענינו שאפשר שלגבי יו"ט גם מי שמברכת קודם ההדלקה ומשנה ממנהגה כל שבת, וכדברי אשת הסמ"ע, עם כל זה לא קיבלה עדיין קדושת יו"ט, ושפיר דמי להדליק בשמן שריפה.

ג. והנה כפי הנראה לכאורה בפשטות דין ערב יו"ט כדין שבת שאם מדליק קודם יו"ט, יהיה מותר הגם שהולך ונשרף ביו"ט, ומאי שנא משבת דקיי"ל להלכה דשרי. וכ"ה בריטב"א שהבאנו לעיל ועוד. וכ"ה בשנות אליהו להגר"א לעיל לגבי עיו"ט, ועוד אחרונים וכו'. וראה עוד בחי' פני הושע על הסוגיא בשבת דכתב יו"א כ לפי"ז לא שייך לאסור מבעוד יום דמאי שנא מכל המלאכות שמותר להתחיל בערב שבת אף על פי שנגמרת בשבת. ועוד ראה בחי' הצ"ח על הסוגיא שכתב שחומרא דרבה יותר מרב חסדא גם בכל שבתות השנה, וגם ביו"ט עצמו שלדעת רב חסדא אין איסור מבעוד יום בעיו"ט, ולדעת רבה יהיה איסור גזירה יו"ט אטו שבת. ע"כ. וא"כ דקיי"ל כרב חסדא שרי גם בעיו"ט. וכ"כ החת"ס הנז' לעיל שעיו"ט דינו כערב שבת להדליק בו שמן שריפה, להוציא ענין הברכה קודם ההדלקה כמבואר לעיל. וכ"כ בספר חשוקי חמד (שבת דכ"ד ע"ב) שמותר להדליק בעיו"ט בשמן שריפה. וראה עוד בהערות למרן הגריש"א (שבת דכ"ג ע"ב).

אלא שהגאון רעק"א (שבת דכ"ד ע"ב) כתב להסתפק בזה אם רשאי להדליק בעיו"ט שמנים שאין נמשכים אחר הפתילה והם תרומה שנטמאת, די"ל כיון דאין נמשכין חיישי' שמא יטה ונמצא שורף שמן שריפה ביום טוב. וכתב שלכאורה יש הכרע מסוגיא דלא חיישי' לזה דהרי רבה מפרש למתני' דלעיל ולא בשמן שריפה דמירי בע"ש דעלמא מתוך שמצוה עליו לבערו חיישינן שמא יטה. מ"מ י"ל דדוקא בשמנים טובים דחשש הוא שמא יטה אינו קרוב לודאי אלא כיון דמצוה עליו לבערו חיישינן שמא יטה בזה לא חיישינן בעיו"ט. אבל באין נמשכים אחר הפתילה דודאי יטה כמ"ש תוס' הנ"ל י"ל דגם בעיו"ט אסור דאם יטה הוי שורף שמן שריפה ביו"ט וסיים שצ"ע לדינא.

ובאמת שמצאנו לכמה מן הראשונים שלמרות שהתירו בערב שבת מכל מקום אסרו בערב יום טוב, וכך הוא בחידושים המיוחסים לר"ן עמ"ס שבת שם, שכתב בזה"ל 'אבל בכל ערבי י"ט גזרי' דאי שרית לי לאדלוקי בערב י"ט לצורך י"ט אתי להוסיף עליו שמן עוד וקא עבר משום שאין שורפין קדשים ב"ט מה שאין כן לגזור בכל שבתות השנה דהא מיבדיל בדיל מנר משום שבת ולא נגע ב"י כלל'. וכ"כ הר"י מלוניל על הרי"ף (דף י' ע"ב בדפי הרי"ף) 'וביום טוב שחל להיות ערב שבת הוא, שצריך להדליקה מבעוד יום נמצא שורף קדשים ביום טוב ואסור לשרפם, דלא אתי עשה דשריפת קדשים ודחי לא תעשה ועשה דיום טוב, וכת"י שבת שבתון ולא תעשה כל מלאכה, אבל בשאר ערבי שבתות מותר להדליק בשמן שריפה דהא בחול קא מתחיל לאדלוקי. ומשום גזירה שמא יוסיף עליו שמן או יטה הנר, מפני שמצוה עליו לבערו, להא ליכא למיחש דהא מיבדיל בדילי אינשי מיניה בשבת, אבל ביום טוב דלא בדילי אינשי מיניה דהא מותר לטלטל הנר בזמן שהוא דולק. ואסור להדליק בו בנר של יום טוב אפילו מבעוד יום גזירה שמא יטה או יוסיף עליו מאותו שמן עצמו' ע"כ. וכ"כ רבינו המאירי עמ"ס שבת (שם) שהעיקר כדברי רב חסדא ועיקר האיסור מפני שריפת קדשים, ולא מחשש הטיה, ולכן ערב שבת שהוא חול מותר ואף על פי שאין שורפין קדשים בשבת הואיל ומבערב הודלק מותר שאין לחוש להוסיף בו בשבת. וביו"ט הוא עיקר האיסור, ואלו בערב י"ט ודאי מותר. אלא שמוסיף ומ"מ יש לאסור מטעם שמא יוסיף ביום טוב כמו שביאר במשנה, ושם במשנה [ויש מהד' שנמצא על עמ' כד ע"ב] כתב 'אמר המאירי אין מדליקין בשמן שריפה ביום טוב על הדרך שביארנו הא בשאר שבתות הואיל והוא מדליק בחול מותר ובערבי ימים טובים מיהא אף על פי שמדליק בחול יש לאסור שמא מתוך שאתה מתירו להדליק ממנו לצורך יום טוב מוסיף ממנו בלילי יום טוב'. וכ"כ רבינו האבודרהם (עריבת של שבת בד"ה במה מדליקין), 'אין מדליקין בשמן שריפה ביום טוב משנה זו באה לפרש שמן שריפה שחשבנו למעלה עם שאר שמנים הפסולים והכי קאמר מה שפסלנו למעלה שמן שריפה לא מפני שאינו נמשך אחר הפתילה אלא משום שאין שורפין קדשים ביום טוב כי שריפתו הוא מלאכה ואינו מותר ביום טוב אלא אוכל נפש בלבד, וכו'. כלומר שאם חל יום טוב ערב שבת אינו יכול להדליק בו בערב מפני שצריך להדליק מבעוד יום ועדיין הוא יום טוב ואסור כמו שאמרנו, אבל בשאר ערבי שבתות מותר ולא גזרינן כל ערבי שבתות אטו ערב שבת שחל בו יום טוב, אבל בכל ערבי ימים טובים גזרינן, שאם תתיר בו להדליק בו בערב יום טוב לצורך יום טוב יש לחוש שמא יוסיף עליו שמן עוד ועובר משום דאין שורפין קדשים ביום טוב (כד. א) מה שאין לגזור כן בכל ע"ש שהרי בדל הוא מנר שבת ואינו נוגע בו כלל. ע"כ.

ואחר שמצאנו לכמה מן הראשונים שכתבו חילוק זה, זכיתי להביין טוב יותר דעתו של מרן בעל חזו"ע שכתב (תרומ' עמק רלד) להתיר להדליק הנר בע"ש משמן שריפה, ואסר בערב יום טוב, והגם שהביא מהר"י מלוניל והאבודרהם, מכל מקום אמרתי והלא יש דיעות ראשונים שלא ס"ל הכי, וגם רבים מן האחרונים הכי ס"ל, אולם לאחר שראינו לרבותינו הר"ן והמאירי דגם הם הכי ס"ל, הרי לנו כמה מחשובי הראשונים שכך כתבו להלכה. והנה בחזו"ע שם הביא מתשו' הרשב"א (ח"א ס"י ע"א) שנשאל על המוצא חמץ ביום טוב קודם שבטלו מהו לשרפו ביום טוב כדי שלא יעבור עליו, והביא שהדבר מותר וחיזק דברי רש"י בזה, והוסיף, וכן מצאתיה בירושלמי. וכוונתו לסוגיא דידן בירושלמי שהוא דן מהו להצית את האור במדורת חמץ, מאן דיליף לה מנותר אסור מאן דלא יליף מנותר מותר. וכתב, ואת"ל דלהצית קודם שחשיכה להיות דולקת והולכת ביום טוב קאמר, ולומר שאף על פי שאסור לעשות כן במדורת קדשים ובשמן שריפה, שאפילו מערב שבת אסור כיון שהיא דולקת והולכת בשבת, וכדגרסינן בירושלמי גבי שמן שריפה אמר רב חסדא זאת אומרת שאסור להצית את האור במדורת קדשים והיא דליקה והולכת בשבת, אפ"ה שמעינן מינה שפיר שאפילו ביום טוב עצמו מותר. והיא הנותנת שכל ששריפתו ביום טוב בעצמו אסור, אסור להצית בו את האור מערב יום טוב והיא דולקת והולכת ביום טוב, עכ"ד.

ויש לומר שכל זה בדברי הירושלמי, אולם לדין דקיי"ל כבבלי ממילא הדבר מותר בשבת וכדברי הרשב"א גופיה שכתב דשרי מער"ש הגם שנשרף בשבת, וכלשונו שם, 'אינן הולכין אלא אחר שעת הדלקתו דקא עביד מעשה וההוא בחול הוה, ואף על גב דדולקת והולכת בשבת מלאכה היא שנעשית מאליה ולא חיישינן לה וכדבר חסדא, ולפי"ז צ"ל שה"ה ביו"ט שהרי קעבד מעשה בחול, ויהיה מותר אע"ג דהולך ודולק ביו"ט, דמנ"ל לחלק לדידיה, וכל מה שכתב הרשב"א שם הוא לבאר את דעת עצמו של הירושלמי, ואדרבה לפי"ז גם שבת הגם שבדעת הירושלמי כתב להדיא שאסור ולהדיא כתב שדעת הבבלי אינה כך, הוא הדין ביו"ט. אולם בחזו"ע רוח אחרת היה עמו שכתב דס"ל להרשב"א לחלק בין שבת ויו"ט וכדברי הר"י מלוניל. והוסיף שכ"כ הפמ"ג במש"ז סי' תמו סוס"ק ג. והנה עיינתי שם ולא ראיתי שכתב כך בדעת הרשב"א, אלא שפירש הסוגיא בירושלמי כדעת הרשב"א, אולם הוא גופיה סיים שאנן דקיי"ל כדעת הבבלי, ממילא יהיה מותר והלכה כתלמודא דידן. ועוד הוסיף בחזו"ע שם, לעי' במראה פנים על הירושלמי ודוק. ובאמת שהששתדלתי לעי' כדבעי בדברי המרה"פ, ואכן בתחילת דבריו כתב לבאר שאכן אם היה אסור ביו"ט היה ממילא אסור גם בעיו"ט, וכ"ז לגבי חמץ. ושוב כתב שאין הוכחה מהירושלמי לסוגיא דהרשב"א, יעו"ש בכל דבריו. אלא שגם הוא סיכם שמסקנת הירושלמי כלישנא בתרא וכדברי רב חסדא בבבלי, שמותר להדליק בערב שבת וזה הולך ודולק בשבת, והוסיף שאם כן הוא הדין בעיו"ט שיהיה מותר לשרוף קודשים והם הולכים ונשרפין ביו"ט הגם שביו"ט עצמו אסור. ואם כן הוא הדין בחמץ. ע"כ תו"ד. ולענ"ד כך הוא הביאור ברשב"א ואין זה סותר כלל, ואין צריך להגיע לזה שמחלק בין שבת ליו"ט, שלא כתב חילוק זה ואדרבה כתב ככלל שאין האיסור אלא בשעת הדלקה (ויעו"י עוד בשו"ת הרשב"א סי' קע-קעא ודוק).

מסקנא דדינא:

אחר הודיענו ה' כל זאת, הנה בהאי דינא שאין שורפין קדשים ביו"ט נחלקו הראשונים אם הוא מן התורה או מדרבנן, ותרומה בזה"ז דרבנן, ופשטות הסוגיא דשרי להדליק מעיו"ט כדין ערב שבת, אלא אם יש לחדש גזירה אחרת על ערב יום טוב, נחלקו הראשונים, ופשטות לשון הרמב"ם בפירוש המשנה, דהאיסור להדליק הוא רק ביו"ט גופיה, ומכל זה היה נראה ולהתיר ולהדליק בערב יום טוב קודם שחשכה והולך ודולק גם ביום טוב. אולם כבר הורה זקן מרן זצ"ל בספרו חזו"ע שלא מדליקין בערב יום טוב, ואילו שומעין. ומ"מ מי שנהג בזה היתר יש לו כר נרחב לסמוך על דבריהם, וכדברי רבותינו מגדולי האחרונים והפוסקים הלכה למעשה גם בדורינו.

בברכת התורה

שניאור ז. רווח

הרה"ג משה יהודה לנדאו שליט"א

מרבני המכון

כלאי הכרם במשתלות ובכרמים בזמנינו שנטועים בצפיפות

שאלה: נכנסתי למשתלה גדולה לקנות צמחים, וראיתי שנטועות גפנים בסמוך לצמחי מאכל. האם הגפנים והצמחים אסורים, האם צריך לחשוש לכך בקניה ממשתלות?

שאלה נוספת: אני כורם [מגדל כרמים]. בשיעור הערב למדנו במשנה שכשגפנים נטועים בצפיפות של פחות מ-4 אמות [קרוב לשני מטר], באופנים מסוימים אין לגפנים אלו דיני כרם, אלא נחשבות כגפנים יחידות. ואני לא מבין איך יתכן, הרי כל הכרמים כיום ניטעים בצפיפות רבה יותר, בין גפן לגפן כמטר וחצי. וכי אין להם דין כרם, האם מותר לי לסמוך זריעה לשם?

וביתר הרחבה, כלאי הכרם חמורים משאר כלאים בכך שבלי הרחקה כדין נאסרות הגפנים והתבואה באכילה ובהנאה. יש הבדל בין אם הגפנים מוגדרות ככרם לבין אם הן מוגדרות כגפנים יחידות, וההבדל העיקרי הוא שבכרם חיוב ההרחקה ארבע אמות, ואילו ביחידות ששה טפחים. אחת ההגדרות לכרם היא שהגפנים או השורות רחוקות זמ"ז ארבע אמות לפחות. השאלות שלפנינו - מה הדין בכרמים שנטועות בצפיפות. השאלה צועקת בזמנינו שכל הכרמים נטועות בצפיפות, וכך הן ההנחיות, כדלהלן. האם יתכן שלכרמים שלנו אין דין כרם. שאלה נוספת היא במשתלות שיש בהן גפנים ושאר צמחים, שמאחר שעומדות להימכר הן נטועות בצפיפות רבה. מה דינן לענין כלאים והאם מותר לקנות שם.

פתיחה: הכרם הוא מטע מסודר, בשורות מסודרות ובמרווחים שווים, והגדרת מספר גפנים ככרם ולא כקיבוץ גפנים יחידות נובעת מכך. לפיכך, גפנים שאינן בשורה אחת אלא בעיגול, אע"פ שיש הרבה גפנים שם, אינו כרם. כמו כן, שורה אחת של גפנים אינה כרם להלכה [למעט אם מדלה אותן כדין ערים], אע"פ שיש בה הרבה גפנים. ואפילו כשיש שורות רבות וגפנים רבות בכל שורה אינו כרם אם המרווחים שביניהן גדולים או קטנים מידי. לעומת זאת, אפילו חמש או שש גפנים נקראות כרם אם הן נטועות בסדר הנכון.

ההגדרות הבסיסיות לכרם הן שתהיינה לפחות שתי שורות מקבילות של גפנים, כשבכל אחת שלוש גפנים לכה"פ, מקבילות זו לזו. גם אם באחת משתי השורות יש רק שתי גפנים הוי כרם אם החמישית היא "יוצאת זנב" [ונחלקו הראשונים בפירושו ואכ"מ]. הגפנים יהיו מכוונות, כלומר בשורה ישרה, כפי ההלכות שנאמרו בד"ץ זה. המרחק בין השורות יהיה בין ארבע לשמונה אמות, ובכרם שבה שלוש שורות ומעלה רבים הסוברים שעד ט"ז אמה ביניהם הוי כרם. כל מדידות המרחקים הנ"ל נמדדים בין גזע לגזע, ואינו כולל את מקום הגזע עצמו. הלכות שונות נאמרו בפרטי דינים אלו. במאמרינו נדון בגפנים הנטועות בצפיפות, דהיינו שאין ארבע אמות ביניהן, האם נידונות ככרם, כיחידות או שמא אפילו כיחידות אינן [המאמר אינו עוסק בנטיעות בעציצים].

א. דין כרם הנטוע בצפיפות, וההלכה

במשנה בכלאים (פ"ה מ"ב) נאמר: "כרם שהוא נטוע על פחות פחות מארבע אמות, רבי שמעון אומר אינו כרם. וחכמים אומרים כרם, ורואין את האמצעיות כאילו אינן". ופירש הרמב"ם בפיה"מ: "כשיהיה בין שתי השורות פחות מד' אמות, יהיו דוחקות זו את זו ומפסידות אלו את אלו. ואמר ר"ש אדעתא למיעקר לא נטעי אינשי, ואינו כרם, אבל הוא כמו גפן יחידי. וחכמים אומרים שיש מי שנטוע כרם כך, ויעקר ממנו מה שנפסד ויניח השאר. וכן אמרו (בגמ' ב"ב קב:) הי מינייהו דשפר שפר, ודלא שפר ליהוי ציבי. ופירוש ציבי - העצים שהם שורפים". דעת ר"ש מבוארת שאין זו צורת כרם, ולכן אינו כרם אף שהאדם נטעה כך לרצונו, אף אם יש שם הרבה גפנים. ואין להתייחס לגפנים האמצעיות כעומדות לעקירה. ודעת חכמים ששם כרם עליו מאחר שיעקור את מה שנפסד, והנשאר יהיה כרם כדין. ומ"מ ברור שדווקא אם לאחר שייעקרו הנפסדים ישאר כרם, אך אם הגפנים מועטות ולאחר שייעקרו האמצעיות לא יהיה כרם, אין זה כרם. וכן פסק הרמב"ם (הל' כלאים פ"ז ה"ב, ג), וז"ל: "היו שתי שורות... אם היה ביניהן פחות מארבע הרי אלו כגפן אחת ומרחיק ששה טפחים לכל רוח. היו שלש שורות אע"פ שיש ביניהן פחות מארבע הרי אלו כרם ורואין את האמצעיות כאילו אינם". וכדעת חכמים [כ"כ רוב המפרשים. אמנם ראה חי' הר"ן בב"ב לו:], וכן כס"מ כאן, שכתבו שהרמב"ם פסק כר"ש. וכבר הקשו על הכס"מ בתוי"ט כלאים שם משנה א, ועוד. ומ"מ לדינא הדין שווה כאמור].

ומש"כ שהלכה כחכמים, קשה ע"ז סתירת הסוגיא בב"ב לו, ב, וז"ל: "אמר רבא מוכרן רצופין אין לו קרקע [כלומר אף שהדין שהמוכר ג' אילנות מוכר קרקע, מ"מ כשהם צפופים, פחות מד"א מזל"ז, אינו כן]. א"ר זירא כתנאי, כרם שהוא נטוע על פחות מארבע אמות ר' שמעון אומר אינו כרם וחכ"א הרי זו כרם ורואין את האמצעיים כאילו אינן". וביאר הרשב"ם שם שדברי רבא תלויים במחלוקת התנאים, ולחכמים צ"ל שקנה קרקע. ופסקו הרי"ף והרמב"ם כרבא שאין לו קרקע, ומשמע שאפילו כשיש הרבה אילנות אין לו קרקע, וכ"כ הנמו"י שם, ולא אמרינן רואים את האמצעיות כאילו אינן, אלא כר"ש שאינו כרם. ואמנם הרשב"ם כ' (שם פג. ד"ה רואין) שלגבי כלאים נחשב כרם משום חומרא דכלאים. וכבר תמה עליו הגר"א (על שו"ע סי' רצו סלג) שהגמ' שאמרה "כתנאי" משווה את כלאים למכירה, ואין חילוק ביניהם. והרא"ש (שם פ"ג אות כז) תי' שאף שר"ז המקשה השווה בין כלאים למכירה, מ"מ רבא סובר כחכמים, ולענין כלאים הוי כרם כסברת הגמ' בב"ב קב: הנ"ל, ורק לגבי מכירה לא קנה קרקע כיון שאין עומדים להתקיים. ע"ש. אמנם הגר"א (שם) לומד שהרמב"ם פסק כרבא רק בשתי שורות, אבל ביותר מכך לכו"ע הוי כרם וקנה קרקע, ע"ש. א"כ למסקנא הלכה כחכמים מדינא, ולרשב"ם משום חומרא דכלאים.

ב. הטעם, ונפ"מ

בטעם הדין שהנטוע בצפיפות אינו נחשב כרם מצאנו ב' פירושים, ויש נפ"מ ביניהם. רש"י (עירובין ג: ד"ה והא) מבאר: "שאם אין בין שורה לשורה ד' אמות אינו כרם הואיל ואין לו כל צרכו להילוך עגלה". וכן כ' הרא"ש בפירושו למשנה הנ"ל. אמנם הובאו לעיל דברי הרמב"ם בפיה"מ שכו': "כשיהיה בין שתי השורות פחות מארבע אמות יהיו דוחקות זא"ז ומפסידות אלו את אלו". וכן ראה תוס' (ב"ב פג. ד"ה ויל) שהטעם בהרחקה אינו משום הילוך העגלה, שהרי בבבל העגלות היו צרות יותר, ואעפ"כ דינם שווה. והרב בעל תורת הארץ (ח"א פ"י אות כא) הרחיב ודן בשיעור ההרחקה באופן הנ"ל. נפ"מ נוספת ועיקרית המתבקשת בין הפירושים להלן, האם גם בין הגפנים שבאותה שורה צריך הרחקת ד"א כמו בין השורות, כדלהלן.

ג. הדין כשהגפנים צפופות באותה שורה

במהר"י קורקוס (פ"ו ה"ב) נטה בתחילה לומר שהרחקה זו אינה אלא בין השורות ולא באותה שורה, אלא שאח"כ מביא מהתוספתא ומהגמ' בב"ב ומהראשונים שגם בשורה עצמה צריך שלא יהיו דחוקים, וכתב והוא היותר נראה. וראה מאירי (ב"ב פג.) שמביא ב' צדדים אלו. ומלשון הירושלמי משמע שגם בין הגפנים בשורה נצרכת הרחקה זו, שבדברי חכמים שאמרו שכשצפופים היו כרם, ורואים את האמצעיות כאילו אינן, דנו האם מדובר בשורה של חמש או שש גפנים, הרי שבאותה שורה גם הדין כן. ואף שיש שפירשו שנידון הירוש' לגבי שורות, מ"מ לשון הירוש' 'חמש כנגד חמש ושש כנגד שש' מתפרש על גפנים בשורה. וכן נקט החזו"א לדינא (בדיני כה"כ שם אות ח). וראה לשונות הראשונים שפירשו דין המשנה לגבי שורות. ומלשון הרמב"ם ששינה מהמקרה המובא בירוש' וחילק בין שתי שורות לשלוש, ולא חילק בין מספר הגפנים שבשורה [וכבר העיר זאת הכס"מ], שמא סובר שהמרחק הנדרש הוא בין השורות ולא בין הגפנים.

ולפי הטעמים שהוזכרו לעיל להרחקה זו נראה שלדעת רש"י והרא"ש שהרחקת ד"א מפני כלי עבודת הכרם עיקרו נאמר בין השורות, ואילו אם הטעם מפני שבפחות מכן הגפנים דוחקות ומפסידות ז"א"ז לכאורה ה"ה בין הגפנים.

ד. בביאור מחלוקת ר"ש וחכמים

כאמור, נחלקו חכמים ור"ש במשנה אם בנטועות בצפיפות אינו כרם או הוי כרם, משום שרואין את האמצעיות כאילו אינן. בירושלמי נחלקו בביאור מחלוקתם. לדעת רב מנא חכמים שסוברים שרואים את האמצעיות כאילו אינן זהו דווקא בשורה שיש בה חמש גפנים, אבל לא בשורה שיש בה שש גפנים. כלומר, דווקא כשיש מספר לא זוגי של גפנים או שורות שנטועות בצפיפות אז יש סיבה לראות את האמצעיות כאילו אינן, שאותם יעקרו [לדוגמא, כשיש חמש גפנים ייעקרו רק השני והרביעי], אבל כשמספר הגפנים זוגי, על איזה מהגפנים נצביע ונאמר שיעקרו [הרי על כל אחת ניתן לדון שמא היא האמצעית או הצדדית], וכיוון שאין גפנים שנוכל לומר כאילו אינן, ממילא אין כאן כרם גם לחכמים. אמנם דעת רב חנניה שאפילו כשיש שש גפנים סוברים חכמים כך, אף שאיננו יודעים מי האמצעיות שעליהן אנו אומרים כאילו אינן. והטעם שנחשב כרם למ"ד זה, פירשו הראשונים [בפיה"מ מהרמב"ם, ר"ש ורא"ש] עפ"י הגמ' (בב"ב קב.), וז"ל: "מימר אמר הי מיניהו דשפיר שפיר, ודלא שפיר ליהו לציבי". כלומר, הגפנים שיצליחו יצליחו, ואתן שלא יצליחו יהיו לעצים. ומשמעות הגמ' לשיטתו שאין חסרון בשם כרם בנטיעה כזו, מפני שיכול לתקנה לפי התוצאות, וכפי שביאר הרמב"ם בפיה"מ שיש נוטעים כך את כרמם. א"כ ה"ה כשמספר הגפנים זוגי, סובר ר"ח ששם כרם עליה, ואין הצפיפות מבטלת ממנה שם כרם, אא"כ במקרה שאם יצטרך לעקור מהאמצעיות לא ישאר כרם, כגון שיש פחות מחמש גפנים בשורה, או בשתי שורות, וכמבואר לעיל. והלכה כחכמים. ומהבבלי (בב"ב קב.), וכן מהרמב"ם שלא חילק לדינא בכל זה משמע שפוסקים כרב חנניה שבכל מקרה ה"ז כרם, וכ"כ חזו"א [ס"י יא סק"יד], והוסיף שאף שהרמב"ם (פ"ו ה"א) נקט בדבריו להלכה רק דוגמא שבה מספר השורות אינו זוגי, מ"מ מסתימת הרמב"ם משמע שאין הבדל, ובכל מקרה נחשב כרם].

והנה בחזו"א (שם סק"א) מוסיף ומבאר עפ"י"ז, שלר' חנניה שהלכה כמותו, יהיה לכל הגפנים דין כרם, שהרי אין מהן העומדות להיעקר, ולא רק בשורה של שש גפנים, אלא אף בחמש גפנים בשורה, אף אותן האמצעיות בכלל הכרם, שהרי לסברתו שגם בשש גפנים נקרא כרם אע"פ שא"א לומר על גפנים מסוימות שעומדות להיעקר וכעקורין דמו, ע"כ סובר ר"ח שגם ללא סברא זו נחשבות כולן כרם מפני שאין חסרון בשם כרם כשצפופים מאחר שכשיש צורך אפשר לעקור חלק, א"כ גם כשיש מספר לא זוגי של גפנים, אין הכוונה שהאמצעיות כאילו עקורות, אלא שאין בזה חסרון בשם כרם, ודלא כשיטת רב מנא שחולק בכל זה. ולפי דבריו עולה שהלכה זו שכשאין ד"א ביניהם אינו כרם אינו

נפ"מ אלא בכרם שאין בה אלא שתי שורות גפנים שאין ביניהם ד"א או בכרם שיש בה פחות מחמש גפנים בכל שורה, ואין ד"א ביניהם.

אמנם לכאורה יש מקום לפרש דלא כהחזו"א, וגם לר"ח כשיש מספר לא זוגי מודה לסברא שהאמצעיות עומדות להיעקר וכאילו אינן, וכמשמעות הפשוטה של לשון המשנה. גם מלשון הירושלמי משמע קצת כן, שכ' שלר' חנניה כשיש חמש גפנים מודה גם ר"ש שהוא כרם. והרי ודאי שלר"ש שסובר שכשיש מספר גפנים זוגי אינו כרם ע"כ שבחמש גפנים הוי כרם מפני שהן כעקורות. ואם בזה לא נחלקו חכמים ור"ש, א"כ אפשר שגם לחכמים הן נחשבות כעקורות [ושמא גם כשיש שש גפנים מה שלחכמים אמרינן רואים כאילו עקורות היינו שכל גפן בפנ"ע היא כספק עקורה, אלא שכלפי הרחקה מכרם יש כאן ודאי כרם]. וכן מוכח מלשון הרמב"ם בפיה"מ, וכן מחידושי תלמיד הרשב"א שיובא להלן שכ"כ להלכה, ומעוד אחרונים, כדלהלן.

ה. נפ"מ להלכה

ויש כמה נפ"מ להלכה בין סברת החזו"א הנ"ל לבין השיטה השניה. האחת, מה הדין להלכה בכרם לא זוגית ובתוך ד"א לכרם היה כלאים, האם נאסרו אותן האמצעיות, לדעת החזו"א נאסרו, ואילו לשיטה השניה שדינן כיחידות או כעקורות אינן נאסרות [ולפי מש"כ לעיל אפשר שנפ"מ גם בכרם זוגית האם כל גפן יחידית נאסרת בתורת ודאי או מספק].

נפ"מ נוספת - הנה בירושלמי שם אמר רב הונא שהאמצעיות, שרואים אותן כאילו אינן, מותר להדלותן ע"ג זרעים, כלומר שמתייחסים אליהם כאילו עקורות, ואין להם אפילו דיני גפן יחידית, וא"צ אפילו הרחקת ששה טפחים [אמנם הגר"א שם בגירסתו מחק את הגיר' שמותר להדלותן, אלא כ' שמותר לזרוע בד' אמות שלהן. אלא שלא הבנתי באיזה מקרה יהיה מותר לסמוך, והרי בין גפן הראשונה לשלישית יש פחות משמונה אמות, ואסור לזרוע שם]. וכ"כ הרמב"ם בפיה"מ. וכן כ' דין זה להלכה תלמיד הרשב"א [חדושי תלמיד הרשב"א על כלאים אות ז, בהוצאת הרב אי"ש יונגרמן, נדפס ברובו גם בגליון הירושלמי שבהוצאת הרב אפרתי על סוגייתינו], וכן בתוא"ש כ"כ בשם הרמ"ז להלכה. וכ"כ מפרשי המשנה [רבינו עובדיה ותפא"י, ועוד] דין זה כדין מוסכם. הרי שסברת רואין כאילו אינן היא שההתייחסות לגפנים האמצעיות כעצים לשריפה, ואינן חלק מהכרם, עד כדי שמותר להדלותן. וגם לדעת הגר"א הנ"ל דינן כגפנים יחידות ולא כחלק מהכרם, ודלא כהחזו"א. אולם מאידך הרמב"ם בהלכותיו לא הזכיר זאת. וביאר החזו"א (שם ס"ק יג) שדברי רב הונא הנ"ל הם רק לפי רב מנא שסובר שהמחלוקת במשנה היא בכרם לא זוגית, ובה שייך לומר שרואין האמצעיות כאילו אינן היינו שרואים אותן כעקורות, וכאילו עומדות לעצים, אבל לרב חנניה שגם בששה גפנים בשורה נחלקו, וע"ז אמרו חכמים רואים כאילו עומדות להיעקר, והרי א"א לומר על מי מהן שעומדת להיעקר, וע"כ שכוונת חכמים שרואין כאילו עומדות להיעקר היא רק סברא שלא בטל שם כרם מהן, וע"כ כולן בכלל הכרם, וודאי שאסור להדלות, שלסברתם כרם כזו שניתן לתקנה ע"י עקירת מקצתן לא חסר בשם כרם, וכולן נחשבות כחלק מהכרם, כמבול. ועל כן לא זו בלבד שאסור להדלותן, אלא גם לא מספיקה אפילו הרחקת ששה טפחים. וכאמור לעיל דעת החזו"א שלר"ח אפילו כשמספר הגפנים לא זוגי הכל כרם, ובודאי שאסור להדלות. ולכן הרמב"ם שפסק כר' חנניה, לא הזכיר שמותר להדלותן, דאינו לדינא בכל מקרה. אבל לפי מש"כ לעיל שאפשר שבחמש גפנים האמצעיות כעקורות גם לר"ח, היה צ"ל לדינא שמותר להדלותן כדברי רב הונא. ושבה השאלה מדוע הרמב"ם לא פירט זאת. ובכל מקרה לשיטה זו או שמותר להדלותן, או שדינן כגפן יחידית, וכהגר"א, ודלא כהחזו"א. הרי נפ"מ נוספת להנ"ל.

כרם שבו שלוש שורות, ואין בין שורותיו ד' אמות, ואעפ"כ לחכמים הוי כרם משום שאמרינן רואין כאילו האמצעית אינה, מה הדין כשאם תיעקר האמצעית יהיו יותר מח' אמות ביניהם [שעם האמצעית

הם קרובים לד"א מהגזע, ואם ייעקר יהיה עם מקום הגזעים שמונה ויותר, או כגון שבאמצעי יש שני גפנים צמודים שצריך לומר רואים על שתייהן, אלא שבחזו"א כ' [שם סק"ב] 'ואפשר שאין הדבר מפסיד ששתי הגפנים החיצונות אינן מפוזרות, ולא אמרינן רואין למחשבינהו מפורין'. ובפסקיו (שהודפסו בחלק יו"ד סי' קטט) כ' סברא זו בלשון ודאית, שאין זה מפריע וחשיב כרם שאין בו הרחק ח"א. וכוונתו לכאורה עפ"י שיטתו בדעת ר' חנניה ולהלכה שרואין כאילו האמצעית אינה אינו שנחשבת כעקורה ממש, אלא שכה"ג נקרא כרם כיון שיכולים להינטל. ואמנם גם לפי סברתו היה אפ"ל ששם כרם נשאר רק אם אילו תינטל האמצעית ישאר כרם, [שמשום כך כשיש ארבע גפנים בשורה וצפופות אינו כרם, כיון שאם ינטלו לא ישאר כרם]. וצ"ע.

ובהמשך מוסיף החזו"א חידוש עפ"ז, שבמקרה הנ"ל גם אם השורה האמצעית נטועה באופן לא מכוון, מ"מ מבטלת את חסרון הפיזור של שורות החיצונות. לכאורה כוונתו שבמקרה ששורה אמצעית אינה מכוונת, ונחשבת ככרם רק מחמת שתי השורות החיצונות, כדין כרם הנטוע בערבוביא (פ"ה מ"א) שאם במקום אחד יש צורת כרם נחשבות גם השאר שאינן מכוונות לכרם, ואותה שורה מועילה לשתי השורות להחשיבן כאינם רחוקים מח' אמות (או שמא כוונתו אף אם אינה נחשבת ככרם מדין ערבוביא, כדין שורה חיצונית. וצ"ע!).

מדברי החזו"א עולים שלושה חידושים זע"ז. א. הא דרואים את האמצעיות כאילו אינן אינו כפשוטו, אלא שאין זה מוסיף או מפסיד את השם כרם, ולכן אפילו בחמש גפנים חשיב כרם. ב. לפי זה אף כשבין החיצוניות המרחק מעט יותר מח' אמות מצילות האמצעיות שבתוך ד"א. ג. ואף אם שורה אמצעית אינה מכוונת מועילה לשורות החיצונות להחשיבן אינן מפוזרות. ויש לעיין. ולעיל ביארנו שמשמעות בראשונים ובמפרשים שגם לר"ח רואין כאת האמצעיות כאילו אינן, כעקורות, ויחלקו על חידושי החזו"א הנ"ל.

ו. דין הכרמים בזמנינו

לאור הנ"ל יל"ע בשאלה מרכזית להלכה בזמנינו. המקובל וההנחיות כיום שנטועים כרמים כאשר בין השורות המרחק כ-3 - 3.5 מטר, ואילו בתוך השורות המרחק בין הגפנים הוא כ-1.5 מ', ואף פחות מכך, כלומר פחות מד' אמות^א. האם גם כיום לדעת ר"ש אין זה כרם, וכל כרמינו אינם כרמים אלא כיחידים, ולדעת חכמים הוי כרם רק משום שרואים כאילו עומדות להיעקר, האם בנטועות כמקובל בזמנינו, ואין בשורה 5 גפנים, דינן כיחידות לכו"ע, שהרי א"א לומר רואין, ובשורה גדולה שבה מספר לא זוגי של גפנים, האם לאמצעיות דין גפן יחידית או אפילו מותר להדלותן [אמנם נפ"מ זו אינה לפי החזו"א הנ"ל שלהלכה דנים את כולם ככרם]. ואמנם להלכה יש להחמיר בכל הנ"ל באיסור כלאים בארץ, מאחר שכאמור לעיל י"ס שהרחקת ד"א לא נאמרה באותה שורה. ומאחר שבזה"ז שמקובל לצופף את הגפנים קשה להגדיר שאינו כרם.

אמנם השאלה עומדת, האם הגדרת כרם שהמרחק בין הגפנים הוא ד"א נשאר [לדעת הסוברים שגם בשורה עצמה כן הוא. וכ"פ חזו"א לדינא], או שמאחר שזו דרך הנטיעה לכולם, וכך צורת הנטיעה, לא

א. עפ"י פרסומים, צפיפות הגפנים המקובלת בארץ עומדת על כ-200 - 300 גפנים לדונם, ובמקומות מסוימים נוטעים יותר, ויש שמגיעים למעל 600 גפנים לדונם. וכן בחו"ל מקובלת צפיפות גבוהה יותר מבארץ. במידה ואכן בכרמים אלו המרווח בין השורות הוא לפחות כ-3 מ' שזהו מרחק הנצרך לשינוע המכונות למיניהן [בוצרת, טרקטור לריסוס, קילטור, וכדו']. הרי שבכל כרמים אלו המרחק בין הגפנים שבשורה הוא פחות מד' אמות [1.92]. וכ"ש לפי שיטת החזו"א ששיעורו עד קרוב 2.4]. במקו"א נכתב שיש הבדל בין כרם בקרקע שאינה מושקית אלא ממי גשמים [בעל], שבה הצפיפות נמוכה יותר, כ-100 גפנים לדונם, לבין כרם מושקית, שבה הצפיפות כאמור לעיל. בכרמים של היקבים הגדולים קיים פיקוח ממוחשב על מצב לחות הקרקע, ועל ההשקיה והדישון בכל תת חלקה, בכל זמן נתון, כך שניתן לגדל ולהביא את הענבים לאיכות גבוהה גם בצפיפות גבוהה [אמנם מגדל ענבי מאכל אמר לי שאין הבדל משמעותי בין כל הנ"ל].

שייך לומר שאין דינן ככרם, ויהיו כל הגפנים בכרם כדין כרם בתורת ודאי לכו"ע, שהרי קביעת חז"ל ד' אמות היתה מחמת שבלא זה נפסד כרם, ובזמנינו אינו כן, ומילתא דתמיהה לומר שכל כרמינו אינם כרמים!! ונפ"מ בזה גם לכלאים בחו"ל, כדלהלן.

הן אמנם הראני הרב י.א. חיון שליט"א את דברי תלמיד הרשב"א [הנ"ל] שכו' לגבי האיסור בכרמים בחו"ל בזה"ל: "ומ"מ הכרמים שלנו אין דינן ככרם, דנטועין הן בקירוב, ותנן (פ"ה מ"ב) כרם הנטוע על פחות מד"א ר"ש אומר אינו כרם, וחכ"א כרם... וע"כ נ"ל להלכה ולא למעשה שהכרמים שלנו אין בהן משום כלאים, דלר"ש דקיי"ל הלכה כוותיה בחו"ל, הרי כל הגפנים כולן כעצים בעלמא דלמיעקר קאי, כדאיתא בב"ב קב: ואין כאן כרם". וע"ש עוד שדן להקל שלא יצטרכו אפילו הרחקת ו"ט בחו"ל מאחר שלהיעקר קיימי, אלא שבזה כ' להלכה להחמיר, ע"ש. ומצאתי שכו"כ הרשב"א עצמו (בשו"ת ח"ו סי' קפח) על דין כרם פחות מד"א, וז"ל: "לפיכך נהגו לזרוע בכרמים שלנו". מוכח בדבריו שאפילו כשמנהג המקום בכל הכרמים שהגפנים הניטעים הינם בפחות מד"א, אין דינן ככרם, ושייך לומר שלמיעקר קיימי אף שאין מחשבה כזו כלל. אמנם אפשר שגם לשיטתו, אם כל או רוב הכרמים באר"י ובעולם ינטעו במרחק פחות מד"א שמא לא יתבטל שם כרם. והנה בצירוף הדעות הנ"ל שבתוך השורות גם פחות מד"א הוי כרם, לכאורה ודאי יש להחמיר בזה. ומ"מ יש נפ"מ בזה כשיש צירופי ספיקות נוספים, ואכ"מ. בנוסף, נפ"מ לכלאים בחו"ל, שהדין הוא שבחו"ל הלכה כדברי המיקל, ולכן כ' הרשב"א ותלמידו שבכרמים שלהם שהיו צפופים מותר. אבל אם נגדיר שלכרמים שבזמנינו שם כרם מאחר שזה צורת כרם בכל העולם, א"כ לא יהיה היתר זה.

אמנם מסתבר שאם הצפיפות תהיה ברמה כזו שלא נוהגים כלל לנטוע ולגדל כך, בזה לכו"ע יחזור דין רואין את האמצעיות כאילו אינן.

ז. הנטוע בצפיפות יתירה

ויש להסתפק במי שנטוע בצפיפות יתירה, כגון שיסמוך גפנים זו לזו, האם בכל נטיעה בצפיפות אמרו חכמים שהוא כרם ורואים את האמצעיות כאילו אינן, או שבצפיפות יתירה כזו שכדי לקיים את הכרם צריך לעקור הרבה מהן כדי להשאיר אחד יודו חכמים לר"ש שניכר שלהיעקר עומד הכל [וראה עוד בדברי הרב בעל תורת הארץ הנ"ל].

שאלה מעשית נוספת קיימת במשתלות שבהן שותלים ומגדלים גפנים בתחילת גידולן, ואח"כ נמכרות להמשך גידולן, ולכן הן נטועות בצפיפות [אף יותר מהנהוג בכרמים בזה"ל]. יש לדון האם יש עליהן שם כרם, כדברי חכמים ולהלכה שרואין את האמצעיות כאילו אינן, וצריך להרחיק זרעים וירקות מהן ד"א, ואם לא הרחיקו נאסרו, וכדלעיל, או שבכה"ג שהן צפופות, וכל מטרת נטיעתן אינו לכרם אלא להיעקר, יהיה דינן כיחידות, שכהרי כעת אין לזה צורת כרם אלא מפני שרואין את האמצעיות כאילו אינן, ומאחר שכאן אין מטרה להעמיד צורת כרם ולא שייך מאמר הגמ' הנ"ל "מימר אמר דשפיר שפיר, ודלא שפיר ליהוי ציבי", א"כ למה ייקרא שם כרם עליו [וגם אין לדמות זאת לסברא הנאמרת לגבי הפרשת חלה כשנעשתה עיסה כשיעור ע"מ למוכרה, שבאופנים מסוימים חייבת בחלה מפני שאם לא ימכרנה וימלך ישאיר לעצמו ויהיה שיעור. כאן לא נימא כיון שאם לא ימכור ישאיר כרם, שכאן המצב כעת הוא שאין לו צורת כרם, וצריך סברא למה בכ"א נתייחס ככרם, וכיון שאין האמצעיות עומדות להיעקר לכאורה אין ע"ז שם כרם]. ואמנם בהערה הקודמת כ' שבגפנים הנטועות באותה שורה יש סוברים ששם כרם עליהן גם בפחות מד"א, אולם מסתבר שגם לשיטות אלו אם יינטעו הגפנים בצפיפות יתר, שאין נוטעין אותן כך כלל, אינו כרם, וכפי שכתבנו בהערה לעיל. ומ"מ במשתלה שבה השורות צפופות פחות מד"א יש לדון שאינו כרם.

וכדברינו אלה כתב הגאון הרב אברהם יעקב אורלנסקי זצ"ל הי"ד (שהיה רבה של זכרון יעקב, ונרצח ע"י הפורעים הערבים ימ"ש במאורעות חברון תרפ"ט) בירחון הדביר (טבת - אדר תרפ"ה. הביא דבריו בציץ אליעזר ח"א סי' יח) שאינו כרם. אלא שמדבריו עולה שהתיר אפילו כשהגפנים נטועות כסדרן, מפני שעומדות להיעקר. אמנם הציץ אליעזר שם חלק עליו, והרחיב שיש ע"ז שם כרם אפילו כשנטועות בצפיפות. אלא שבמכ"ת סברותיו שם לומר שאפילו כשצפופות ייקרא כרם במשתלה מפני שאינו עומד לעצים אלא להישתל במקו"א, צ"ע טובא, ע"ש. ובפרט לפי מש"כ בהערה הקודמת שכשנטועות בצפיפות יתירה וניכר וידוע שכולן לעקירה עומדות אין לזה שם כרם, שהרי אין כאן צורת כרם כלל, ואין את סברת חכמים שרק חלק ייעקר, א"כ למה נחשיב לכרם את מה שאינו כרם. ולכן כשהם בצפיפות נראים דברי הגרא"י אורלנסקי זצ"ל הי"ד שלא ייקרא שם כרם במשתלות. ולענ"ד יש להוסיף שגם לסברת החזו"א הנ"ל (אליבא דרב חנניה שהלכה כמותו) שע"י רואין מצטרפים כל הגפנים ונחשבים ככרם, מ"מ כאן לא יצטרפו, דאין סברת רואין כשכולם עומדות להיעקר.

ומ"מ אף אם נכונים דברינו שאין לגפנים שבמשתלה דין כרם, מ"מ דינן כיחידות שיש להרחיק מהן ששה טפחים. ואף לפי סברת הגמ' שאותן האמצעיות דינן כעקורות ומותר להדלותן על זרעים, ול"צ הרחקת ו"ט, זהו דווקא באותן גפנים שנעקרו כדי להשתמש בהם לעצים [וע' מש"כ לעיל בזה], אבל אלו שניטעים ונמכרים להצמחה נ"פ שדין גפן יחידית להן.

העולה מתוך הדברים לדינא:

- א. כרם בארץ ישראל שבו שלוש שורות ומעלה, דינו כרם אפילו כשאין ד' אמות בין שורה לשורה, כל שאילו ינטלו האמצעיות יישאר כרם כדין. ואין הברד להלכה בזה בין מספר השורות זוגי או לא. וצריך להרחיק זריעה ממנו כדין. וכן הדין בכרם שבו לכה"פ חמש גפנים בשורה דינו ככרם ודאי, אף כשאין ד"א בין הגפנים, וכנ"ל.
- ב. שתי שורות גפנים [אפילו כשהרבה גפנים בשורה. וכ"ש שורה אחת] שאין ביניהן ד' אמות, אינו כרם, וא"צ הרחקת אלא ו' טפחים.
- ג. כרם שבכל שורה ארבע גפנים ומטה, ואין ביניהן ארבע אמות, אינו כרם, וי"ח. ונראה עיקר כדעה ראשונה. אמנם בזמנינו שהמרחק בין הגפנים בשורה בכל הכרמים פחות מד' אמות נראה שיש להחמיר ככרם, כמבול, אא"כ הגפנים נטועות בצפיפות יתירה.
- ד. כרם שבו מספר השורות לא זוגי [שלוש, חמש, ואילך] שאין ביניהן ד"א, י"א שהשורות האמצעיות אינן בכלל הכרם, ודינן כעצים בעלמא, וע"כ מותר להדלותן על תבואה. וי"ס שאסור ודינן כיחידות שאינה נאסרות אא"כ הזרעים במרחק פחות מו"ט. וי"ס שלהלכה הן בכלל הכרם. ומ"מ כשמספר השורות זוגי ואין ביניהן ד"א בודאי יש להחמיר שכולן ככרם לכה"פ מספק.
- ה. כרם שבו שלוש שורות [וכדומה] שאין ביניהן ד"א. אבל המרחק בין הראשון לשלישי יותר משמונה אמות, דעת החזו"א שהוא כרם, ואפילו אם השורה האמצעית אינה מכוונת במקביל להן. אמנם לשיטות החולקות נראה שאינו כרם.

הרה"ג אליאב גורטלר שליט"א

מו"ץ בד"צ אלעד

זמן אכילת סעודות בראש השנה שחל בשבת

פתיחה - השנה יחול יום ראשון של ר"ה [ושמחת תורה] בשבת וצריך להספיק לאכול שני סעודות בשבת ביום, יש לדעת האם אפשר להתחיל לאכול את הסעודה שניה לאחר חצות, וכן עד מתי אפשר לאכול סעודה שלישית, וכן האם יאכל קודם סעודה שלישית או יתפלל מנחה קודם, וכן יש הרבה שלא אוכלים כל שנה לפני התקיעות, האם יחמירו כן לפני מוסף השנה שחל ר"ה בשבת.

והנה, בשביל לצאת ידי חובה לכתחילה לכו"ע, יעשה כדלהלן, יאכל סעודה שניה לפני חצות, כדי שלא להיות בצום, וגם כי יש דעות שסוברות שיש לאכול סעודה שניה לפני חצות, משום שלאחר חצות עבר זמן הסעודה. לאחר מכן יתפלל מנחה לפני סעודה שלישית (כדעת הרמ"א סימן רצ"א). וכן יתחיל לאכול סעודה שלישית לפני שעה עשירית, כמבואר בסימן תקכט, בכדי שאת סעודת ליל יו"ט שני יוכל לאכול לתאבון. באופן זה זהו לכתחילה אליבא דכו"ע.

אמנם לא כולם יכולים להתחיל לאכול את הסעודה שניה לפני חצות מפני שיש ומאריכים בתפילה וכדו', וכן יש שלא מספיקים לאכול סעודה שלישית לפני שעה עשירית, או עכ"פ לא מספיקים להתפלל מנחה לפני סעודה שלישית, ונברר בזאת את עיקרי הצדדים מה הנכון להם לעשות.

בירור הנידונים ששייכים לסעודה שלישית - הרמ"א סימן רצ"א סעיף א' כותב "יש אומרים דאסור לשתות מים בין מנחה למעריב בשבת, דאז חוזרות הנשמות לגיהנם, ועל כן אין לאכול סעודה שלישית בין מנחה למעריב אלא יאכל אותה קודם מנחה, וי"א דיותר טוב להתפלל מנחה תחילה וכן נוהגים לכתחילה בכל מדינות אלו" [ועיין בסעיף ג שכתב שלכתחילה יתפלל מנחה קודם סעודה שלישית]. מוסיף המ"ב ס"ק יא "ובמקום 'שקשה' לו לקיים הסעודה לאחר מנחה יוכל אפי' לכתחילה לקיים הסעודה קודם מנחה, אם הוא קודם זמן מנחה קטנה, ועיין לעיל בסימן רלב ובסימן רצ". מבואר במ"ב שרק בשעת 'צורך' יכול להקדים לאכול סעודה שלישית ולאחר מכן להתפלל מנחה.

ובסימן רלב פוסק המחבר שאין לאכול סעודה באם הגיע זמן מנחה גדולה והרמ"א פוסק זאת רק שאם הגיע זמן 'מנחה קטנה' שאסור לאכול אפי' סעודה קטנה, ומבאר המ"ב שזמן מנחה קטנה כוונתו 'סמוך' למנחה חצי שעה דהיינו תחילת שעה עשירית. א"כ השנה יוצא זמן סמוך למנחה קטנה בשעה 3:41 [תלוי במקומות] וא"כ אסור להתחיל לאכול סעודה שלישית, ואמנם היכן שיש שומר אז אפשר להתחיל לאכול, א"כ היכן שממנה שומר או מניח מבעוד יום שעון מעורר לזמן מנחה אז הוא יכול לאכול גם לאחר סמוך למנחה קטנה.

אמנם גם שיש שומר יש לדון. הרמ"א סימן תקכט סעיף א כותב "ואסור לאכול ממנחה ולמעלה בערב יו"ט כמו בשבת שזהו מכלל הכבוד, מיהו אם ערב יו"ט שבת, יכול לקיים סעודה שלישית ויאכל מעט

פת לכבוד יו"ט". מבואר שאם אוכל לאחר שעה עשירית הוא לא יוכל לתאבון בלילה, ורק בדיעבד יכול לאכול. [וע"ע בבה"ל סימן תקכט ד"ה בערב יו"ט] ועכ"פ עדיף שיאכל כביצה ועוד וישמור שלא תהיה אכילה גסה בלילה.

לגבי חלוקת סעודת שבת לשתי סעודות, ראה הערה כיצד לעשות זאת באופן שלא יהיה חשש ברכה שאינה צריכה*.

לגבי זמן סעודה שניה - לכתחילה צריך לאכול לפני חצות כיוון שמובא מהאר"י שצריך לאכול קודם חצות. וכן פסק הערוך השולחן שצריך לאכול את הסעודה שניה לפני חצות, וכן משמעות הפשוטה בב"ח סימן שלד, שכותב שמי שיש לו דליקה יכול להציל מזון הסעודות שלא אכל, וכותב שם שאם עבר חצות, למרות שלא אכל סעודה שניה לא יציל אלא סעודה אחת. ואמנם המ"ב שם הביא שהפמ"ג מפקפק בזה. אך לכאורה דעת המ"ב שלא לחוש לזה, ויש לזה כמה ראיות: א. הרמ"א (סי' רצא) כותב שמי שלא אכל סעודת ליל שבת יאכל למחרת את סעודת הלילה, מוכח שאפשר להשלים את הסעודה. ב. המ"ב כותב שיאכל לפני חצות שלא יהיה בצום, והמ"ב היה צריך לומר שהוא מפסיד את זמן הסעודה. ג. המ"ב כותב שאם טעים מידי אפשר לאכול לאחר חצות.

ומי שרוצה לאכול סעודה שניה לאחר חצות, עליו לדעת שהשנה הזאת שחל יום א' של ר"ה בשבת זה שונה משנה רגילה. כלומר, ישנם הרבה שלא טועמים לפני התקיעות וכדלעיל, מ"מ השנה יצטרכו לטעום לפני מוסף [באם הם מאריכים בתפילה עד חצות]. הטעם לכך, כיוון שהשו"ע סימן רפח סעיף א כותב שאסור להתענות בשבת עד שש שעות, ומוסיף הרמ"א ואפי' לומד ומתפלל אסור. ואמנם כותב המ"ב שבראש השנה אפשר להאריך גם לאחר חצות כיוון שיש שסוברים שמותר להתענות בראש השנה, אך מוסיף שאם ראש השנה חל בשבת או צריך לסיים התפילה קודם חצות, וכ"כ בסימן תקפד ס"ק ד [אמנם בסימן רפח ס"ק ב כתב שיש שמקילים בזה, אך לכתחילה ודאי צריך לסיים קודם חצות]. ולפי"ז השנה חייבים לקדש לפני מוסף שלא יהיו בצום. ולגבי שתיה או אכילה כל שהיא ראה בהערה².

ולאחר שבררנו שצריכים השנה לטעום לפני מוסף כדי שלא להתענות, והיינו אכילה של כביצה ולא רק שתיה או אכילה כל שהיא [כמבואר בהערה], לכאורה היה אפשר לתת עצה פשוטה לעניין לאכול סעודה שניה לפני חצות, ולעניין לאכול סעודה שלישית לפני שעה עשירית. והוא שכאשר טועמים לפני מוסף במקום לאכול מזונות שיטלו ידים ויאכלו פת ויקימו סעודת שבת לפני מוסף. שהרי השו"ע סימן רפו סעיף ג פוסק "מותר לטעום קודם תפילת המוספין דהיינו אכילת פרות, או אפי' פת מועט אפי' טעימה שיש בה כדי לסעוד הלב אבל סעודה אסור". ומבאר המ"ג שהשיעור של פת מועט זה כביצה. כלומר, שמותר לכתחילה לאכול פת לפני מוסף שיעור של כביצה וכן פסק במ"ב.

א. יש שמחלקים את סעודת שבת לשנים לפני זמן מנחה קטנה, ומקיימים בזה את סעודה שניה וכן את סעודה שלישית. אמנם אומר המ"ב סימן רצא ס"ק יד יז שכיוון שיש מחלוקת בראשונים האם הוי ברכה שאינה צריכה לכן "שפא"כ יקום וילך מעט בינתים, והנשארים במקומם לא יצאו ידי חובתן והוי כסעודה אחת". אמנם המ"ב בסימן תמד ס"ק ח לעניין ערב פסח שחל בשבת כתב שצריך לשהות ולא הזכיר שצריך לקום וללכת. ובדרשו הערה 14 הביאו את זמן השהות בין הסעודות ושהחזו"א אמר חצי שעה וע"ע שם שיש שחלקו להקל בזה.

ב. לגבי הסיבה שיש לאוכל בשבת עד שעה שלישית, המ"ב ס"ק א מביא שהסיבה "דגם בחול האוכל אחר שש שעות הוי כזרק אבן לחמת על כן נקרא כמו תענית בשבת", וא"כ זה לא ממש תענית אלא כמו תענית. ואומר הפמ"ג (הובא במ"ב) "ואם טעים מידי קודם תפילת מוסף מותר להתאחר", וכתב ע"ז הפמ"ג בא"א סימן קנז ס"ק ג כותב "איני יודע אם שתה בכלל, או דווקא פת כביצה וכהיא דפת שחרית המוזכר בסי' קנה סעיף ב", ולמעשה כתב הפמ"ג שצריך דווקא פת ולא תבשיל מחמשת המינים. וא"כ כדי שלא לזרוק אבן לחמת צריך בראש השנה ובשמחת תורה לכתחילה לאכול פת [המוציא או פת הבאה בכיסנין] כביצה. אמנם יש לדעת שברדרשו הערה 3 הביאו שיש אחרונים שחולקים וס"ל שלא צריך דווקא פת.

ושיעור זה מספיק כדי לצאת ידי מצוות סעודה, שהרי לגבי אכילת סעודת שבת השו"ע כותב שזה בכביצה ואומר המ"ב שלכתחילה זה בכביצה ועוד קצת, אמנם המ"ב סימן תרלט ס"ק כג שמה שכתב ועוד קצת "מצוה בעלמא לכתחילה ובדיעבד די בכזית". ולפי"ז אם בקידוש שלפני מוסף יאכל כזית פת מעיקר הדין הוא יצא ידי חובה.^א [אמנם יש להקשות הרי לפי"ז שמקיים בכזית סעודת שבת, אמנם כיון שלא אכל כביצה א"כ הוא עדיין בצום, כמבואר בהערה ב, וצ"ע, ולכן יש לאכול כביצה].

ונראה להוסיף ולומר שלכאורה יש אפשרות מעשית שלא יהיו צריכים לצמצם בזה באכילה לפני מוסף אלא יכולים לאכול לפני מוסף סעודה של יותר מכביצה, ואף לאכול עימה שני תבשילין כמו שצריך לכתחילה (ראה מ"ב סימן רמב, ב). שהרי יש לברר מה הסיבה שהשו"ע פסק שאסור לקבוע סעודה לפני תפילת מוסף, וביארו המג"א והמחצית השקל שהטעם לאיסור זה, כמו שאסור לאכול לפני מנחה כך אסור לאכול לפני מוסף, וכ"כ החת"ס סימן סט טעם זה. ולפי"ז כמו שלפני מנחה מועיל שומר כך גם לפני מוסף יועיל שומר, ואפשר לאכול יותר מכביצה ע"י שומר. כמו"כ יש סברא שזה נחשב זמן קבוע לתפילה, וכדלהלן לגבי שמחת תורה, ואז אי"צ אפילו שומר.

והנה ישנם אנשים שבדרך כלל מעדיפים לאכול לפני התקיעות פת הבאה בכסנין. אך נראה לומר שכדי לצאת ידי מצוות סעודת שבת בזמנה, עדיף ליטול ידים ולאכול פת מאשר לאכול פת הבאה בכיסנין, שהרי בכל מקרה אין קולא בשיעור האכילה לגבי אכילת מזונות, שהרי השעה"צ סימן רפו ס"ק ז כותב שלא לאכול לפני מוסף יותר מכביצה של פת הבאה בכסנין כמו בסוכה, ואין נפק"מ אם זה פת או פת הבאה בכסנין. ומלבד זאת יש לשים לב לדעת, ששיעור של כביצה של פת הבאה בכיסנין זה שיעור מועט והרבה אנשים אוכלים יותר מזה, ואם נצרף לזה את הדברים שמלפתים את הפת, יכולים להגיע לשיעור של ברכת המזון, ויש בזה כמה פשוטי ועיקולי בזה ולכן נראה שעדיף בזה לאכול פת המוציא. והגרש"ז (שש"כ ח"ג פרק גב הערה נב) כותב לעניין שמחת תורה שאף יחידים ההולכים לביתם בשמחת תורה ומקדשים ואוכלים פת הבאה בכיסנין יותר מכביצה סומכים על זה שכשיש זמן קבוע לתפילה מותר, שהרי זה כשומר, וכמו שכתב השעה"צ לעיל [סימן רלה ס"ק יט], וא"כ ה"ה בפת יותר מכביצה שניתן לאכול בהפסקה לפני התקיעות ותפילת מוסף.

אמנם מה שיש עוד מקום לדון בזה, שהרי השו"ע פוסק בסימן רעא סעיף ג שסעודת יום יותר חשובה מסעודת לילה ולפי"ז אם יאכל סעודה קטנה יוצא שסעודת היום היא פחותה מסעודת לילה. אלא שיש לברר מהו סעודת יום האם דווקא סעודה שניה או אפי' סעודה שלישית. ועוד ידוע שיש קהילות שנהגו לאכול סעודה שניה חלבית, ובנוסף עמא דבר שמצוי בשבתות שיש שמחות שמחלקים את הסעודה לשנים ואת המאכלים החשובים אוכלים בסעודה שלישית. וכן בסימן תמד המ"ב כותב לגבי ער"פ שחל בשבת "וכיום נהגו בכמה מקומות במדינתנו שאחר התפילה אוכלים מאכלים קרים של חמץ ואחר חצי היום אוכלים תבשילים חמים וכו' ויוצאים בזה סעודה שלישית", ויש לדון בזה.

למעשה, מי שמאריך בתפילה עד חצות, לפני שמתפלל תפילת מוסף יאכל פת עד כביצה [או יותר מכביצה ע"י שומר], ומקיים בזה את סעודה שניה קודם חצות ושלא נחשב לו שהתענה. כמו"כ יקיים בסעודת חג שאוכל אח"כ מצוות סעודה שלישית לפני שעה עשירית. ועדיף להתפלל מנחה קודם הסעודה השלישית.

ג. אמנם אם אוכלים פחות מכביצה יש נידון של הברכה על נטילת ידים שהמ"ב כותב בסימן קנח ס"ק ט שעד כביצה נוטלים ידים ולא מברכים, אמנם המ"ב כתב שאם זה כביצה אפי' ללא קליפתה יכול לברך ענט"י.

תשובות הלכה למעשה שהשיבו ראש המכון ורבני בית ההוראה שליט"א

(נלקט מתוך שאלות רבות שנשאלים הרבנים מידי יום ביומו בקו ההלכה ובשו"ת און ליין)

קו ההלכה והכשרות 03-7528999

ימים א-ה בין השעות 09:00 ועד 23:30 יום ו בין השעות 10:00 ועד 13:00

תבלינים – מעשרות וניקוי מחרקים

שאלה: לכבוד הרב, קנינו עציץ של תבלינים - נענע, לימונית ובזיליקום. שתי שאלות בדבר:

א. האם ניתן להשתמש כתבלין לתה צמחים וכיצד יש לנקות?

ב. האם יש להפריש מעשרות? ראיתי יש אומרים בכה ויש בכה.

תשובה:

א. בשימוש בתה, הכי מומלץ לשים התבלינים בקנקן עם המים, וכאשר מעבירים לכוס לעשות זאת באמצעות מסננת צפופה, מוכרים היום כבר מוכן כ 70 מש. או מסננת רגילה ולשים צמר גפן בתוכה.

ב. כלל נקוט בידך, תבלינים שאינם נאכלים כלל כגון רוזמרין או שיבא או כיו"ב פטורים ממעשרות, אף שניתנים לטעם באוכל. תבלינים הנאכלים חייבים בוודאות ועם ברכה כגון לימון וכיו"ב. ונענע, יש עדות שאוכלות ויש עדות שרק שמים בתה, בכה"ג כל העדות חייבים להפריש תרומות ומעשרות, והחושש יפריש ללא ברכה. ובאריכות ביארתי הדין בחלקת השדה ובקצירה השדה.

אכילת עראי מהגינה וברכת הגומל על ניתוח לייזר

שאלה: שלום עליכם כבוד הרב. לשנה טובה תכתבו ותחתמו. מה הדין לגבי אדם שיש לו עציץ של פלפלים על אדן החלון של הבית (קומת קרקע) והוא מידי פעם קוטף ממנו אחד ואוכל בגינה או בתוך הבית. לאדן החלון יש גישה גם מתוך הבית וגם מתוך הגינה. ילמדנו רבינו מה דינו של אדם זה?

ובנוסף, אם אפשר בבקשה לדעת אם אדם שעשה ניתוח פלסטי בעיניים ולא אושפז כלל צריך לברך ברכת הגומל (בנסיעה אין 72 דקות)? תבורך מפי עליון חודש טוב ומבורך.

תשובה:

א. במקרה זה, ודאי אין היתר של אכילת עראי, כיון שזה לכל הפחות כדין חצר המשתמרת, ובכל קטיף כבר חייבים, וכדין הגדל בתוך החצר. ולמעשה אם זה גדל תחת גג, יש להפריש בלי ברכה לחוש לראב"ד. ואם גדל שלא תחת גג, חייב בהפרשה עם ברכה. [אמנם אם נשאר נידון זה, זהו במקרה שמדובר בפרי זעיר הנאכל בבת אחת, ששם אם קטף רק אחד בודד יהיה פטור מתרו"מ,

ורק אם קטף שנים יהיה חייב, ויש עוד פרטי דינים בשאלה זו, וראה בקצירת השדה בפרק י. ובשו"ת חלקת השדה חלק ה תרו"מ סי' י.

ב. לגבי ברכת הגומל, בניתוחי עיניים שהם בהרדמה והיה בכלל סכנה יש לברך וכך מבואר בשו"ת ציץ אליעזר [ח"ב סי' יח] ועוד. מאידך בניתוח לייזור של עיניים שם אין הרדמה, ולכאורה לא נכון לברך עם שם ומלכות ונכון לצאת ידי חובה על ידי מישהו אחר שמתחייב.

מאידך אם לאחר הניתוח הוא שכב בביתו 3 ימים ולא הצליח לקום [ויש מצבים כאלו כידוע] לכאורה כן מתחייב.

סינון מים לפני שתיה בניו יורק

שאלה: אני נמצא כעת בניו יורק, האם צריך לשים מסנן בברז מים מפני נגיעות וטפילים?

תשובה: מצורף מה שכתבנו בספר תולעת שני בחלק רביעי בערך מים, בקטע הרלוונטי למים בניו יורק:

התקן בארה"ב ברוב מדינות אירופה, עומד הוא על תקן עכירות מחמיר SDWA [=Safe Drinking Water Act] - שהלך והחמיר עם השנים [מ - 1974 ואילך, חל חוק שהעכירות המירבית המותרת היא עד 1 יע"ן והתוצאה היא הרחקה של 99% מהטפילים וכמבואר לעיל. אמנם בפועל העיר ניו יורק מקבלת 9% מהמים שלה ממאגר קרוטון המספק בעיקר לאיזור מנהטן העליון וברונקס, והוא אכן מסונן כדבעי, אך עדיין 90% הנותרים מקבלים מים עיליים ממאגרים מוגנים מהרי הקטסקייל, ובעבר אכן החוק שם לא חייב סינון אלא חיתוי במים אלו, כיון שאיכותם הייתה בעכירות נמוכה מאד, ובמשך הזמן החוק שונה גם לגבי מים אלו.

אך בפועל מדיווחים שהתקבלו ממומחים רבניים בארה"ב עדיין בכל האזורים בהם אספקת המים היא מהמאגרים שבהרי הקטסקייל שהם מים עיליים, ניתן למצוא את טפילי הזואופלנקטון הזעירים. ועל כן במדינות אלו חובה לסנן היטב את המים. באם מותקנת בבית או בכל מקום מוסדי, מערכת פילטרים העומדת בתקנים לסינון מים, הם אמורים לחסום כל ממצא מן החי שמקורו מהמים [ויש להיועץ עם אנשי מקצוע על האפשרויות השונות ועל תקופת ההחלפה הנצרכת לייעילות הפילטר, כיון שאם הוא ייפגם אזי הוא עלול לגרום לפעולה הפוכה].

באם מתקינים על הברז בבית מסנן, יש לדאוג שפילטר המסנן יהיה מסוגל לחסום כל ממצא שגודלו מעל 0.5 מ"מ [פילטר של 50 מיקרון יעיל עבור זה], ויש לנקות או להחליף את הפילטר מידי פעם לפי הצורך וההמלצות.

שנה רביעית בנקטרינה

שאלה:

א. מה מברכים השנה על פירות שקטפנו בגינה?
ב. יש לנו מטע נקטרינות בן 4 וידוע לי שזה נטע רבעי. אם אני קוטפת מהמטע כדי להביא הביתה, אני לא מעשרת, האם יש איזו ברכה ומהי? וכן האם צריך להוסיף מטבע לחילול נטע רבעי? תודה.

תשובה:

א. מעשר שני ויש 2 ברכות אחד כלל של המעשרות. והשני על פדיון מעשר שני ומופיע בנוסח.

ב. אם הוא ודאי בן 4 ולא היה מגוש שהוא ספק וכו' אז פטור ממעשרות וחייב בחילול כל פרי שנקטף.

וקודם החילול מברך על חילול נטע רבעי (כמופיע בנוסח) ומוסיפים את נוסח החילול. ואם זה רבעי מספק יש להפריש תרומות ומעשרות וגם חילול ואת שניהם ללא ברכה

ניקוי עלי גפן

שאלה: שלום לכם, קיבלתי עלי גפן יפים ביותר מכרם לא מבוקר ולא מרוסס, אני סיבנתי אחד אחד עם ליפה וסבון עם שטיפה טובה מתחת לברז של כל עלה ומקפאיה אותם לשבוע במקפיא, האם אוכל להשתמש בעלים למילוי לאחר האמור לעיל ?

תשובה: באם השריתם כל עלה בחומר השריה, ושפשפתם היטב כל עלה עם החומר משני צדדיו ושטפתם היטב, לכאורה העלים בחזקת נקיים. אולם עדיין המוצר חייב בדיקה, ובפרט שבמקרה של השאלה מדובר בכרם לא מבוקר ולא מרוסס. שסוגי החרקים מגוונים הרבה יותר, וחלקם גם לא יורדים בשטיפה רגילה. ולכן בתום תהליך הניקוי שעשיתם שהוא ממש מצוין, יש לבדוק כל עלה משני צדדיו תחת מקור אור, ואז אפשר להשתמש.

הפקר לגבי מעשרות

שאלה: עבדתי בגינה של לקוח והיו לו שם רימונים שהוא לא רצה ואמר לי לזרוק אותם, לקחתי אותם לעצמי האם אני צריך לעשר מהם או שהם נקראים הפקר ?

תשובה: אם כבר זרק ואז לקחת זה הפקר, אם לקחת לפני זריקה חייב, ואם אתה לא בטוח אז להפריש ללא ברכה.

גידול כוסברה ביתי

שאלה: שלום. רציתי לדעת אם אני משרישה בצנצנת כוסברה של מהדרין ללא תולעים האם צריך בדיקה מיוחדת או שכדאי גם לכסות עם איזה בד רשת?

תשובה: כל הגידול חייב שמירה וכיסוי. אין קשר למקור הירק.

ערלה בשקדיה

שאלה: שקדיה בת כמה וכמה שנים שחלק ממנה עבר מתחת לגדר וגדל בגינה אחרת והוציא פירות - מה דינם, האם נחשבים לחלק של העץ המקורי?

תשובה: כיון שבצד השני יצא מתחת פני האדמה. יש למנות לחומרא שנות ערלה מאז שצץ מעל פני האדמה בבית השני.

